

سید بلھے جی ہوراں دے 250 ویں میلے اُتے
قصور ضلع دی تاریخ اُتے اک بھرویں جہات

قصور نامہ قصور

تحقیق و تحریر
ڈاکٹر محمد شمس الدین انجم

قصور ریسرچ کونسل

KASUR RESEARCH COUNCIL

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

بابا بلھے شاہ ہوراں دے 250 دین میلے اُتے

قَصْرَ نَامُ قِصْوَرِ هے

تخریر

ڈاکٹر محسن ریاض انجم

قصور سیرت مع کونسل

اذعان چوک، سعید آباد کالونی، پیرو والا روڈ قصور 0321-7071947

سمھے حق لکھاری دے

قصر نام قصور ہے	تاں کتاب:
ڈاکٹر محمد ریاض انجم	لکھاری:
انجم عزیز فرخ	سرورق:
واپرٹرز نزد پولیس چوکی لاری اڈہ قصور	کمپوزنگ:
محمد یاسر انجم - مہر سعادت علی	کمپوزر:
اگست 2007ء	چھپن ور ہا پہلی وار:
دسمبر 2007ء	دو جی وار:
500	کمتری:
قصور ریسرچ کونسل قصور	مئل:
قاسم برادرز پرنٹرز لاہور	چھاپن ہار:
	چھاپہ خانہ:

ڈاکر راہین منگوانون دا پتہ

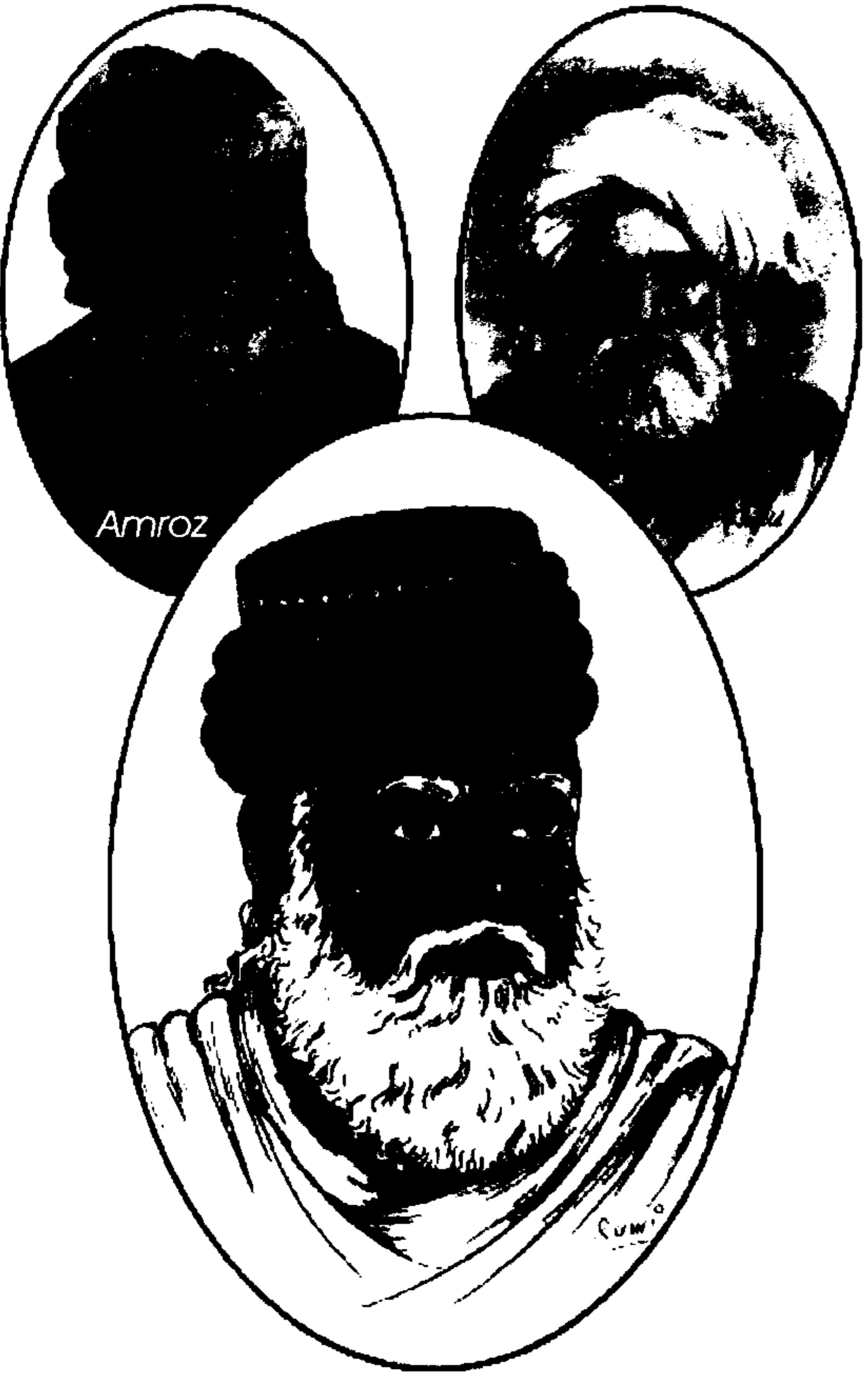
ڈاکٹر محمد ریاض انجم

راج ہاؤس

اذعان چوک، سعید آباد کالونی،

پیرووالا روڈ قصور

0321-7071947

بابا بُلّھے شاہ ہوران دی ویل

ایک وقت سے مجھے گردن مارنے سے اور تمہیں چھوڑنے کا مرین کا ملول
 بیٹھا ہے۔ قصہ نام تصور ہے اور تمہیں چھوڑنے کا مرین کا ملول

فہرست

نمبر شمار	عنوانات	صفحات
1-	دیباچہ	7
2-	بڑے آہری تے بے غرض لکھاری	9
3-	پڑھن جوگ کتاب	10
4-	وڈا کارنامہ	11
5-	قصور د عاشق	12
6-	اک جنگجو لکھاری	13
7-	قصور شہردی جامع تاریخ	14
8-	انٹک کھوجکار	15
9-	عجب انداز	16
10-	پیش لفظ	17
11-	قصور بارے تاریخی رویتاں	18
12-	لہور	85
13-	قصور	85
14-	چونیاں	90
15-	کھیم کرن	99
16-	کھڈیاں	102
17-	پٹی	103
18-	پڈھانہ	104
19-	چوکی	104

صفحہ	عنوانات	نمبر شمار
112	تحصیل تصور دے پنڈ	-20
114	تحصیل چو نیاں دے پنڈ	-21
116	تحصیل چوکی دے پنڈ	-22
118	کوٹ رادھا کشن	-23
120	تحصیل کوٹ رادھا کشن دے پنڈ	-24
121	کنگن پور	-25
122	راجہ جنگ	-26
123	مصطفیٰ آباد (للیانی)	-27
127	بھائی پھیرو	-28
128	چھانگانا	-29
130	گنڈا سنگھ والا	-30
131	حرف آخر	-31
132	کتاب تبصرہ	-32
136	کتا بیات	-33

☆☆☆☆☆

دیباچہ

قصور اک شہر ہی نہیں سگوں اک تاریخ ہے۔ اوہ تاریخ جہدے درتے کدھرے گواچ گئے ہوئے نیں۔ ایہناں گواچے ورقیاں وچ قصور دے وسیے توں لے کے اج تیک واسجھ کجھ شامل ہے۔ قصور کدوں وسیا؟ ایس دے وساون ہار کون سن؟ ایہہ کئی وار اُجڑیا تے مُڑ کئی وار وسیا۔ ایہہ سب کجھ ویلے دی دھوڑ پٹھ دیباچا ہے۔ کجھ لوکاں دا کہنا اے پئی کدے ایس شہر وچوں ہیونگ سانگ لنگھیا۔ اوہدے پیراں دے نشان نہیں لہدے۔ ہیون سانگ نے اتھے کجھ دیکھیا تے کیہ نہیں دیکھیا۔ ایہہ گواچی ہوئی کہانی دیاں کڑیاں ہن۔ ایہناں کڑیاں دا کھرا کھون چہن والے آپ کدھرے گواچے رہے۔ اج سانوں ایس شہر دیاں کجھ کجھ نشانیاں کتاباں دے ورقیاں اُتے ملدیاں ہن۔ ایہناں آہراں نوں جوڑ کے سنپورن تواریخ بناؤنی ات لوڑی دی اے۔

ایسے قصور شہر دے لاگے پنڈ سہاری وچ پنجابی زبان دا مہان شاعر چندر بھان ہویا۔ اوہدی سادھنگی سہاری دے پرائمری سکول لاگے ڈھایاں وچ سی۔ ایہہ دس آر کیا لوجی والیاں 1998ء والے اپنے اک رسالے وچ پائی اے۔ پر ہن ایہہ سادھ کدھرے گواچ چکی اے۔ 1998ء توں 2007ء تیک کنا کوویلا بند اے۔ جے ایس اپنے تھوڑے ویلے وچ اپنی اپنی وڈی تواریخی تھاں گواسکدے ہاں فیرتسیں آپ سوچو پئی ایس کیہ کجھ نہیں گواسکدے۔ ایہہ اک کئی جہی مثال سی۔ انج دیاں کئی مثالاں ساڈے ساہنے ہن۔ انج ہی اے جے کل دی گل اے ایسے قصور شہر دی بستی نظام پورہ دے اک بجن نے امرتسر وچ جلیانوالہ باغ اندر اپنی جان واری۔ اج ایس اوہنوں بھل چکے ہاں۔ اوہدی اج قصور وچ کوئی یادگار نہیں۔ قصور ریلوے سٹیشن دے ساہنے 1919ء وچ نارٹل سکول دے بالاں نوں کوڑے مارے گئے۔ اوہناں نوں ہنجریاں وچ بند کیتا گیا۔ اوہناں دی کوئی یادگار نہیں۔ اوہناں دا کوئی نام و نشان نہیں۔ دو جے بنے اوہناں نوں کوڑے مارن والیاں دیاں قبریں سنگ مرمر نال جڑیاں ہوئیاں ہن۔ ایس دا مطلب ایہہ ہویا پئی جیہناں دے خصم جیوندے ہون اوہناں دیاں یادگاراں ہوندیاں ہن تے اوہناں دے نام دی باقی رکھن دا جتن کیتا جاندا اے۔ گل تری اپنی اے پئی جیہناں دیاں یادگاراں نہ ہون اوہ لوکاں دے دلاں وچ وسدے ہن۔ پر پنجاب نال تاں ایہہ وی ہتھ ہویا اے۔ اوہدے کولوں اوہدی زبان کھوہٹی گئی۔ اوہنوں اک اوہدی بونی دا پھلک بنا دتا گیا۔ فیر بونی والیاں جو لکھیا اوہ ہی ساڈی تاریخ نیں۔ اوہ ہی زندہ رہے یا رکھن دا جتن کیتا گیا۔ ایسے اوہدی بونی والیاں 1849ء نوں

انگریزاں نال رل کے پنجاب نوں فتح کجھتے بابائے اُردو ہوراں آکھیا پئی اسیں تے اسیں ملک دے فاتح ہاں۔ گل کاہدی جیہناں سانوں فتح کجھتے۔ اوہ ساڈے حکمران ہوئے۔ اوہناں دی بولی نوں راج سنگھاسن ملیا۔ اوہناں دی لکھی ہوئی تواریخ ہی ساڈی تواریخ بنی تے وچوں اسیں یعنی لوکاکی گواچ گئی۔ کوڑے کھاوون والے چندر بھان، مرادی، پیرا بلوچ، ملنگی، نظام لوہاڑ پیر و پریمین تے بلھے شاہ کدھرے گواچ گئے۔ بلھے شاہ کجھ آکھیا سی۔

قصر نام قصور ہے او تھے مونہوں نہ سکھن بول

او تھے سچے گردن ماریئے او تھے جھوٹے کرن کلول

ڈاکٹر ریاض انجم ہوریں ایسے شہر قصور دے جم پل ہن۔ اوہناں اپنی قلم راہیں سچ بولن دا آہر کجھتا اے۔ اوہناں راج کے محنت کیتی اے تے مٹی گھٹے وچ زلی ہوئی قصور دی تواریخ نوں اکٹھا کرن دا آہر کجھتا اے۔ ایہہ اوہناں دی ہمت تے اُدم ہے پئی اوہناں ایہہ او جھڑراہ چنیا تے فیر اسیں اُتے اپنے پورے صدق نال چل رہے ہن۔ اسیں توں پہلوں اوہناں قصور دی ادبی تواریخ جوڑی تے اوہدے اُتے اوہنوں پنجاب سرکار نے مانعام وی دتا۔ پر اوہدے سب توں وڈا انعام تاں ایہہ ہے پئی لوکاکی نے اوہدی جوڑی ہوئی تواریخ نوں قبول کجھتا تے اوہنوں اگے کم کرن دا حوصلہ ملیا۔ اج ایسے حوصلے دے سٹے وچ اوہدی دو جی کتاب قصور دی سیاسی تواریخ لوکاں دے ہتھان وچ آؤن واسطے تیار پئی اے۔ پر اسیں توں پہلوں اوہنے اک ہور آہر کجھتا پئی بابا بلھے شاہ ہوراں دے میلے اُتے قصور دی نکی جہی تواریخ جیہدے وچ قصور دے سن تے اُجڑن دی کہانی ہووے کیوں نہ چھاپ دتی جاوے۔ اوہدا اُدم تے اوہدی ہمت رنگ لیا پئی تے اج قصور شہر دی کہانی ”قصر نام قصور ہے“ دے نال نال تہاڈے ہتھ وچ ہے۔

قصور دی تواریخ دے بے انت پکھ ہن۔ ایہناں ساریاں پکھاں اُتے ڈاکٹر ریاض انجم ہوریں اپنی پوری طاقت نال کم کر رہے ہن۔ تہاڈے ولوں انج ہی مٹھاتے پیار بھریا ہنگار املدا رہیا تے رب نے چاہیا تے ایہناں سارے پکھاں اُتے کئی جلداں وچ قصور دی مکمل تواریخ تہاڈے سامنے ہووے گی۔ آؤ اسیں سارے حضرت بابا بلھے شاہ ہوراں دے میلے دا آئندلیہدے ہوئے قصور دی تواریخ دے ورتے پھرو لے تے ڈاکٹر ریاض انجم دے جس گائیے۔

رب میرے سوئے شہر قصور نوں سداسد اوسدار کھے۔ آمین

اقبال قیصر
ڈاکٹر ریاض انجم

بڑے آہری تے بے غرض لکھاری

ڈاکٹر محمد ریاض انجم ہوری بڑے آہری تے بے غرض لکھاری نہیں۔
اولا پچھلے کئی ورہیاں توں پنجابی زبان ادب ثقافت تے تاریخ بارے کمر
کردھے نیں۔ ایہناں دی اک کتاب "ادبی تاریخ ضلع قصور" پنجاب
گورنمنٹ ولوں ایوارڈ لے چکی اے۔

تھلی کتاب "قصر نام قصور" ایہناں دی قصور دی تاریخ بارے
بڑی محنت نال ترتیب دتی گئی اک بڑی قیمتی دستاویز بن گئی اے۔
جیہڑی ریفرنس بک دا کمر دیوے گی۔ ایہدے وج ایہناں اولے ساریاں
روایتاں اکٹھیاں کیتیاں نیں جیہڑیاں قصور دی وجہ تسمیہ بارے مشہور
نیں۔ ایس توں اڈ ایہناں مختلف تصویراں تے موربوت سارے شواہد وی
پیش کیتے نیں۔ جس توں ایس موضوع بارے کھوج کاری کرن والے
کھوج کار آئون والے سمے وج بڑا لا بہ اٹھا سکدے نیں۔

ڈاکٹر محمد ریاض انجم ہوری پچھلے کئی ورہیاں توں میرے
کول آؤندے جانندے نیں۔ ایہہ پنجابی زبان تے ادب لئی اپنے دل وج بڑا
درد رکھدے نیں۔ ایس لئی ایہہ پنجابی زبان تے ادب بارے ہر طرحاں دی
قربانی دین لئی تیار دھندے نیں۔ ایہناں دا من تیک سامنے آؤن والا کمر
ایہناں دے شاندار ادبی مستقبل دی گواہی دیندا اے۔ کجھ لوگ پنجابی
زبان دی بھلک توں بڑے مایوس دکھائی دیندے نیں۔ ہر میری جاہے جد
تیک ڈاکٹر محمد ریاض انجم ورد گے بے غرض کامے سیوک تے
لکھاری پیدا ہوندا دھندے دھن گے۔ تہ تیک پنجابی زبان تے ثقافت نوں رب
دی مہربانی نال خیراں مہراں نیں۔ پنجابی زبان اجیہے کامیاں دے
ہونڈیاں دنوں دن ودمدی پھلدی ای دھوے گی۔ میریاں دعاواں ایہناں
دے نال نیں۔ اللہ تعالیٰ ایہناں دی قلم رچ مور زور دیوے۔ آمین!

ڈاکٹر سید اختر حسین اختر

ایڈیٹر مہینہ وار لہراں لہور

پڑھن جوگ کتاب

کسے شہر گراں ہاوستی دی تاریخ پھرولنا تے اوہنوں اک تہاں
 اکھٹیاں کرنا پڑا اولاً کمرابن تداہی تان چہیتی کیتیاں کوئی ایہنوں
 متہ نہیں ہاندا۔ ہر دہن جگرا اے ڈاکٹر محمد ریاض انجم دا
 جہناں قصور و رگی شہر دی ویبہ تیہہ صدیاں تے کھلری تاریخ نوں
 140 صفحات وچ سانہ لیا اے۔

سلامن جوگ گل ایہہ وی اے پنی اوہنے کوئی وی بیانن آلی
 گل تے کوئی وی پکھ پڑھن آلیاں دی اکہ توں اوہڈر نہیں ہون دتا۔
 قصور کیویں وسیاتے ایہنوں اجاڑن لئی کیہڑے کیہڑے
 دور وچ دھاڑوی آئے جیہڑے ایس دھد و سدی وستی دی دولت لٹ
 کے داہو ہو گئے ایہدے بارے سبہ جانکاری سانوں ملدی اے تے
 ایس ہاروں کتاب پڑھن جوگ ہو جاندی اے۔

پروین ملک

نائب صدر

پنجابی ادبی بورڈ لاہور

وذا کارنامہ

ڈاکٹر محمد ریاض انجم داناں کسے تعارف دا محتاج نہیں۔ اوہ کہو ج دے میدان وچ اپنا لوہا منوا چکے نیں۔ اوہناں دی کتاب "ادبی تاریخ ضلع قصور" پنجاب سرکار ولوں "پیسٹ بک ایوارڈ" حاصل کر چکی اے۔

پہلی کتاب "قصر نام قصور" اوہناں دا اک موروثی کارنامہ اے جیہدے وچ شروع توں من تائیں آباد قصور دی تاریخ نوں کھل ڈلے کے بیان کیتا گیا اے۔ ایس لکھت راہیں اپنی جمن بھونیں "قصور" نال لکھاری دی محبت واضح طور اُتے نظر آؤندی اے۔ ڈاکٹر محمد ریاض انجم ہوری مبارکباد دے مستحق نیں کیوں جے اوہناں دو جے پنڈاں، شہراں، قصبیاں تے ضلعیاں دے قلمکاراں نوں ایس تاریخ راہیں سد ماری اے پئی اوہ وی اگانہ ودھن تے اپنے اپنے علاقیاں دی تاریخ لکھ کے لوکائی تیکر اپڑاؤن۔ تاں جے ساڈے دیس پنجاب دی پہلی و سری تاریخ نویں سرے توں اکٹھی کیتی جا سکے۔

پروفیسر ڈاکٹر عصمت اللہ زاہد

چیرمین شعبہ پنجابی

پنجاب یونیورسٹی لاہور

قصور دا عاشق

ڈاکٹر محمد ریاض انجم ہوداں قصور ہارے ایس انداز نال تے اپنا کمر کہتا ہے کہ من دیس ج دے کہتر وچ "قصور ہات" اک وکھرا شعبا بند نظر آؤندا ہے۔ اپنے اپنے شہر نال پیار کرن والے لوک تاں ان گنتت نہیں ہر اپنے محبوب دیاں زلفاں سنوارن تے اوہنوں لوکاں دیاں نظراں وچ ہور معتبر بناؤن دا کمر تھوڑے لوک ای کر سگدے نیس۔ ڈاکٹر ریاض انجم دا شمار ایہناں ای تھوڑے لوکاں وچ ہوندا ہے۔

"ادبی تاریخ ضلع قصور" ورگی بھرویں تے انعام یافتہ کتاب دے بعد "قصر نام قصور ہے" اوہناں دی نویں کتاب ہے جیہڑی بابا بلھے شاہ دے 250 ویں میلے دے موقعے اتے پیش کیتی جا رہی ہے۔ ایس کتاب وچ اوہناں نے قصور دے مدہ تے ارتقاء توں لے کے اجو کے دور تک دی تواریخ نوں ایس انداز نال بیانیا ہے کہ ورقا ورقا تے دور دور وکھرا نظر آؤندا ہے۔ ہزاراں سال دے ایس ورڈے تے تواریخ نوں صرف 140 صفحیاں وچ سمیٹ دینا لکھاری دا اک ہور کمال ہے۔

ڈاکٹر محمد ریاض انجم قصور ہارے جس انداز محنت لگن تے محبت نال کمر کر رہے نیں ایہدے ہاروں اوہناں دا ناں قصور دے عاشقاں دی پہلی صف وچ شامل ہو گیا ہے۔

پروفیسر جمیل احمد پال

ایڈیٹر سویرا ٹریڈنگ کمپنی لاہور

اگست 2007ء

اک جنگجو لکھاری

ہر شہر دی اک کہانی ہوندی ہے۔ ہر ایس کہانی نوں بیان کرن والا کوئی راوی چاہیدا ہے۔ جیہڑا ہر شہر دی قسمت وچ نہیں ہوندا۔ شہر قصور ایس لحاظ نال بوہت بھاگیاں والا شہر ہے کہ ایہنوں ڈاکٹر ریاض انجم جیہا آہری انسان ملیا۔ اوہنے اپنے ایس شہر وچ جمن دا حق ادا کر دتا ہے۔ ایہناں نوں صحیح معنیوں وچ اپنی جمن بھونیس نال محبت ہے۔ ایسے محبت نے ایہناں وچ اپنے شہر لئی کمر کرن دا اتھاہ محنت دا جذبہ پیدا کر دتا ہے تے اوہ اپنے شہر دی کہانی بیان کرن لئی دلوں تیار ہوئے۔ اوہناں پہلاں "ادبی تاریخ ضلع قصور" بیان کیتی تے سرکار ولوں ایوارڈ وصولیا۔ فیر اوہناں سیاسی تاریخ ضلع قصور لکھی تے من اوہ "قصر نام قصور" دے سر نانویں ہیٹھ قصور دے آباد ہون تے ایہدے نال تعلق رکھن والے مور کئی تاریخی پنڈاں فصیلاں تے شہراں دی تاریخ رقم کر رہے نیں۔ یعنی ایس "جیالے مؤرخ" نے قصور دی کہانی سناؤن اتے لک بدھا ہے۔ ایہہ کہانی عام کہانی توں بوہت وکھری ہے۔ ایہہ کہانی گھر دی میز تے چاہ دا کپ کول رکھ کے نہیں لکھی جا سکدی۔ ایہدے لئی اک دلی شوق رکھن والے سیاح واقعات نوں فتح کرن والے جنگجو دی لوڑ ہوندی ہے۔ ڈاکٹر ریاض انجم ہوریں واقعی اک جنگجو لکھاری نیں۔ جیہناں قصور دی تاریخ دی بہال وچ نہ دولت دی پرواہ کیتی ہے تے نہ اپنے آرام دی۔ ایس کمر نوں توڑا پڑاؤن لئی اوہناں اپنی محنت کیتی ہے کہ قصور دی تاریخ دے تاریکی وچ لکے چہیے ہر گوشے نوں منور کر دتا ہے۔ ایس تاریخ نوں ایہناں من کہجوان بنا دتا ہے کہ اک دلچسپ ناول توں وی ودھ دلچسپی دی حامل بن گئی ہے۔ واقعات دیاں لڑپاں نوں بڑی فنکاری نال جوڑ دیاں ہر لڑی دے ثبوت لئی مواد وی فراہم کر دتا ہے۔ تاں جو قاری دے دل وچ کوئی شک شبہ نہ رہے۔ پڑھدیاں تاں ایہہ کمر بڑا آسان جاہدا ہے ہر جنی محنت ڈاکٹر صاحب نوں کرنی ہنی ہووے گی ایہہ اوہ ای جاندے نیں۔ میری دعا ہے کہ اللہ تعالیٰ اوہناں دی ایہہ ہمت فائز رکھے تے اوہ ایہو جیہے مور کارنامے سرانجام دیندے رہن۔ آمین!

پروفیسر عاشق راہیل

صدر گلشن ادب 6۔ خیبر پارک، آؤٹ فال روڈ سنت مگر لاہور

قصور شہر دی جامع تاریخ

ذاتی طور پر مہرے لٹی ایہہ بڑی خوشگوار حیرت والی گل اے ہنی
قصور دے اک مقامی سکول دے جوان سال تے جوان فکر استاد
کلمر گلے اجیہے علمی ادبی تے تاریخی کمر سرانجام دے رہے
نیں جیہناں نوں کارنامے آکھیا جا سکدا اے۔

علم جستجو تے کہوج ایس درویش لکھاری دے سنے وی
نیں تے تعبیراں وی۔ ایس پہلے مانس دے منصوبیاں نوں ویکھ کے انج
لگدا اے جوہں لکھن پڑھن توں علاوہ ایہنوں مور کوئی کمر نہیں۔
بابا بلھے شاہ دی وسنی دے ایس بھاگوان قلمکار نے "ادبی
تاریخ ضلع قصور" مگروں "قصور نام قصور" بڑی لگن تے محنت
نال مکمل کر لئی اے۔

سچی گل اے قصور شہر دی ایس مختصر تے جامع تاریخ
نوں ویکھ کے پڑھن والے دیاں اکھاں کہلیاں دیاں کہلیاں دے
جاندیاں نیں۔ گھپ منیریاں توں لیکے چانن سمے دے اجو کے
دور تک دی ایہہ قصور کہانی کجے وچ دریا بند کرن دے مترادف
اے۔ دل چسپ ادبی اسلوب دے نال نال تاریخی شعور تے ایس
کتاب دے سہن وچ قابل قدر وادما کردتا اے۔

ایس کتاب دی وڈی خوبی ایہہ ہے ہنی کوئی وی گل ہوا
وچ نہیں کتی سگوں مستند حوالیاں تے تاریخی شہادتیاں نال کتاب
نوں بڑے سچے ڈھنگ نال مکمل کیتا اے۔
قصور پنجاب تے پاکستان دے لوک ڈاکٹر محمد ریاض
انجم ہوراں دی ایس فخریہ پیش کش تے بجا طور تے فخر کر
سکدے نیں۔ اُون والے وقتاں وچ ایہہ لکھت اک تاریخی حوالے دے
طور تے یاد رکھی جائے گی۔

پروفیسر محمد عباس نجمی

شعبہ پنجابی جی۔ سی۔ یونیورسٹی لاہور۔

انتہک کھوجکار

شہراں بستیاں پنڈتے چھوٹے چھوٹے قصے اجیہے لوکاں نوں جنم دیندے آئے نیں جیہناں نال اوہناں دھرتیاں دے نال تاریخ وچ امر ہو جاندا ہے نیں۔

قصور شہر دے وڈے لوک بابا بلھے شالا توں شروع ہو کے تے فیر تاریخ وچ کئی وڈے نانواں والیاں لوکاں نوں متعارف کرواندے نظر آؤندے نیں۔

ساڈے دور وچ وی قلمکاراں تے کھوج کاراں دی صف وچ قصور دا وڈا حصا ہے۔ من نے سگوں قصور وچ "کھوج گڑھ" دی نیہہ وی اقبال قیصر ہوداں دکھ دتی۔

ایس شہر دے ہور وڈے لوکاں وچ پروفیسر حسن ملک، نعیم احمد بلوچ، محمد شریف انجم تے ہور کئی ناواں دے نال ڈاکٹر محمد ریاض انجم دا ناں وی شامل ہے۔

ڈاکٹر ریاض انجم کھوج دی دنیا وچ نوجوان تے انتہک کم کرن والے کھوج کار نیں۔

ایس توں پہلوں وی ایہناں دیاں ناں پیدا کرن والیاں کتاباں اپنا آپ منوا چکیاں نیں۔ من ایہناں نے قصور دی مختصر تاریخ تیار کر کے اک ہور وڈا کم کیتا ہے۔ کم تاں اولہ ای ہوندا ہے جیہڑا کارنامہ بن جائے۔ ڈاکٹر ریاض انجم اپنے کماں نوں کارنامہ بناؤن لئی بڑی محنت کردے نیں۔ میں ایس اک ہور کارنامے آئے ایہناں نوں مبارکباد پیش کرناں۔

پروفیسر محمد جنید اکرم

ایڈیٹر

مہینہ وارہ پنجابی لاہور

عجب انداز

ڈاکٹر محمد ریاض انجم ہودہ میں میرے نئے بھرتے متر
 نیں۔ اوہ بڑے آہری تے مادری زبان پنجابی نال پیار کرن والے جی نیں۔
 اوہناں پہلاں "ادبی تاریخ ضلع قصور" تے "قصر نام قصور ہے" لکھ
 کے اپنی جمن بھونیں دا قرض اتارن دا عجب انداز اپنایا اے۔
 "قصر نام قصور ہے" قصور دی مختصر تاریخ اے۔ جیہدے
 وچ لکھاری تے بڑے جامع تے سونے انداز نال لکھ اتے بھروں
 گل بات کیتی اے۔ میں اوہناں دے ایس جذبے نوں قدر دی نگاہ
 نال ویکھنا ہاں۔ میں اوہناں دا شکر گزار ہاں کہ اوہناں
 مینوں "قصر نام قصور ہے" دی نظر ثانی دا موقعہ دے کے میرے اتے
 بڑا وڈا احسان کیتا اے۔ اللہ تعالیٰ اوہناں دے ایس خلوص تے
 جذبے نوں ہور ودھاوے۔ (آمین)

چودھری ذوالفقار علی ساجد

جنرل سیکرٹری

قصور ریسرچ کونسل

پیش لفظ

”قصور ریسرچ کونسل“ ضلع قصور دی تاریخ لکھن تے اوہنوں لوکاں وچ ورتاؤن دا آہر کرن والا ادارہ اے۔ اسیں ایس توں پہلوں ”بلھا کیہ جاناں میں کون؟“ چھاپے چاڑھیا تے لوکائی وچ مفت ورتایا۔ جیہدے وچ جناب احمد فہیم چیف ایگزیکٹو ایم جہانگیر اینڈ کمپنی (دری پبلشرز) تے جناب سکندر حیات خاں (سینئر ایڈووکیٹ سپریم کورٹ آف پاکستان) نے ساڈا بھرواں ساتھ دتا۔ ہن اسیں ”قصر نام تصور ہے“ دے نال توں قصور دی مختصر تاریخ چھاپ رہے آں۔ آس اے پئی تہانوں ساڈا ایہہ کم ضرور پسند آوے گا۔

ہتھلی کتاب نوں تہاڈے تیک اپڑاؤن وچ ساڈی ریسرچ کونسل دے عہدیداراں تے پنجابی کھوج گڑھ دامالی تے اخلاقی تعاون حاصل ہويا۔ قصور ریسرچ کونسل ایہناں اداریاں تے شخصیاں دی شکر گزاراے پئی اوہناں سانوں پیار دتا۔ اسیں آس کر رہے ہاں پئی اگے توں وی ایہناں دی ایہہ پریت ساڈے نال انج ہی بنی رہوے گی تے اسیں اپنے مقصد ول اگانہہ ودھدے جاواں گے۔ ان شاء اللہ!

اخیر وچ ایہہ ای آکھاں گا پئی ”کدے وی تحقیقی کم اخیر لے حکم دا درجہ نہیں رکھدے“۔ ویلا گزرن دے نال نال حالات بدلدے رہندے نیں۔ ایس لئی ایس لکھت وچ جیہڑیاں کیاں کوتاہیاں رہ جاون ڈاک راہیں ساڈے تائیں اپڑاؤ تاں جے دو جے ایڈیشن وچ ہو چنگے انداز نال قصور دی تاریخ سامنے آسکے۔ سانوں تہاڈے مشوریاں دی اڈیک رہوے گی۔ ایس توں اڈ کوئی وی بندہ جیہدہ تصور بارے کسے وی کچھ توں کم کر رہیا ہووے۔ اوہ سانوں اپنے کم تے اپنے بارے دس پاوے۔ ہو سکد اے پئی ساڈی ریسرچ کونسل اوہناں دے چھوہے ہوئے کم وچ اپنا کوئی حصہ پاسکے۔

دعاواں نال
ڈاکٹر محمد ریاض انجم
بانی و صدر تصور ریسرچ کونسل قصور

قصور

پارے

تاریخی روایتیں

جغرافیہ کے وی ملک دی تاریخ بناؤن دائرہ ثابت ہوندا اے تے تاریخ جغرافیہ دی لکھ وچوں جنم لیندی اے۔ کسے وی علاقے دی رہتل تے وسیب جغرافیہ توں ہنگر دے نیں۔ پنج دریاواں (۱) دی سوہنی تے من موہنی دھرتی نوں وی ایتھوں دے وسیبکاں نال ای جغرافیہ دی جاگ لگی اے۔ سونے دی ایس چڑی نوں پھرن لئی جدوں وی کوئی حملہ آور درہ خیبر دے رستے ہندوستان وچ داخل ہو یا تاں اوہنے پنجاب (۲) اُتے قبضہ کرن لئی ودھیری کوشش کیتی۔ کیوں جے پنجاب ساریاں زمانیاں وچ ای ہندوستان دا دل سی۔ جیہدے توں اوہنوں خون ملدا سی۔

متحدہ ہندوستان (۳) دی وٹھ ویلے جد پنجاب دوصھیاں وچ وٹھیا گیا تاں ساڈے ایس پنجاب دے حصے کیوں ساڈھے سولہ ضلعے آئے۔ اوس ویلے ملتان (۴) توں بعد لہور اک قدیم تاریخی شہر تے سارے پنجاب دا مرکز سی۔ جیہدے آل دوالے کھلریا ہو یا سینکڑیاں میلاں دامیدانی علاقہ مانجھے دیاں سورمیاں دی دھرتی مانتا سی۔ ذکر جوگ گل ایہہ دے نیں مانجھے نوں دوصھیاں وچ وٹھیا ہو یا سی۔ اک ماجھا مٹھاتے دو جا ماجھا کھارا۔ ماجھا کھارا وچ وسدا وڈا شہر قصور اے۔ جیہدے لہور توں جنوب مشرق ول ۳۴ میل (54 کلومیٹر) دی وٹھ اُتے آباد اے (۵)۔ ایہہ تاریخی لحاظ نال بوہت قدیم (۶) تے ضلع لہور دی اک تحصیل (قصور) سی۔ پر پہلی جولائی 1976ء نوں وزیر اعظم

۱۔ متحدہ ہندوستان دی وٹھ توں پہلاں دریائے ستلج، دریائے بیاس، دریائے راوی، دریائے چناب تے جہلم شمالی علاقیاں دے پہاڑاں وچوں نکل کے ریاست جموں کشمیر راہیں جنوبی ایشیا دے سب توں وڈے دریائے ستلج، سندھ وچ پنجند دے مقام اُتے ملدے سن پر 1947ء دی وٹھ ویلے دریائے بیاس پورا تے دریائے ستلج دا بوہتا حصا بھارت دے حصے آؤن والے پنجاب وچ رہ گیا۔ جد کہ پاکستان دے حصے آؤن والے پنجاب وچ دریائے جہلم، دریائے چناب پورا تے دریائے راوی دا بوہتا حصا آیا۔

۲۔ صوبہ پنجاب اک خوشحال تے وڈا صوبہ سی۔ جیہدے ہاں حد اں شمال مشرق تے شمالی پہاڑی علاقیاں توں شروع ہو کے صوبہ سندھ دی سرحد اُتے آباد ضلع رحیم یار خاں تیکر کھلریاں ہوئیاں سن۔ محمود غزنوی دے زمانے توں مغلیہ سلطنت دے زوال تیکر (اٹھ صدیاں) پنجاب مسلمان بادشاہواں دی سلطنت وچ شامل رہیا۔ دلی دے سارے بادشاہ پنجاب نوں بوہت اہمیت دیندے رہے۔ ذکر جوگ گل ایہہ دے پئی دلی تے آگرہ دے نال نال لہور وی اوہناں دامن پسند شہر رہیا۔

۳۔ پنجاب دی تاریخ بوہت پرانی اے۔ ایہدے اندھ اوس ویلے بجھا، جد جنوبی ایشیا وچ کوئی وڈی سرکار نہیں سی۔ سگوں ایہہ علاقہ جنھوں بعد وچ ہندوستان دا ناں دتا گیا، کئی کلیاں کلیاں ریاستاں وچ وٹھیا ہو یا سی۔ دریائے سندھ تے دو جے دریاواں پاروں ایس علاقے دی زمین بوہت زرخیز جی جاندی سی۔ ایس لئی ایتھے وسن والے لوگ خوشحال سن۔

۴۔ کسے زمانے وچ ملتان تے لہور صوبے ہوندے سن۔

قصر نام تصور ہے 20 ڈاکٹر ریاض انجم
ذوالفقار علی بھٹو نے تصور نوں ضلع دا درجہ دے دتا۔ ذکر جوگ گل ایہہ دے پئی جد تصور ضلع بنیا تاں
اوس ویلے پنجاب دے ضلعیاں دی گتري 20 سی۔ پر 1976ء توں اجو کے دور 2006ء
تائیں کیول 30 ورہیاں دے عرصے وچ ہڑہ وانگ ودھدی ہوئی آبادی دے طوقان پاروں
پنجاب دے ضلعیاں دی گتري 35 ہو گئی۔ سب توں اخیر وچ بہن والا ضلع نیکانہ صاحب اے۔
جیہڑا 2006ء وچ بنیا۔

ہن سوال ایہہ اٹھدا اے پئی تصور دی بیہہ کدوں تے کہنے رکھی۔ جے اسیں ہندوواں
دی مشہور روایت دل جھات مارے تاں پتہ لگدا اے پئی تصور دی بیہہ رام چندر جی دے ویلے رکھی
گئی۔ اُنج بھاویں رام چندر جی دا ویلا تاریخی طور اُتے نتر واں نہیں پر فیروئی کھوج کاراں دے
آکھن موجب اوہناں دا ویلا 200 ق م توں 500 ق م تیک دا دیا جاندا اے۔ جیویں کہ اسیں
رام چندر جی دی کہانی بیان کر رہے آں۔ اوہدے موجب تصور دی بیہہ جے اسیں اوہدے پتر کٹو
توں ای میے تاں فیروہا ویلا حضرت عیسیٰ علیہ السلام توں وی پہلوں دا اے۔ تصور دے دن
بارے کوئی پکی تھتھی گل تاں نہیں کیتی جاسکدی و اسیں بارے کجھ روایتاں مشہور نیں۔
جیہڑیاں دکھو دکھ لکھیاں لکھیاں تے بیان کیتی نیں۔ ایہہ روایتاں اسیں زمانے دی ترتیب
نال پٹھ لکھ رہے آں۔ جیہدے توں گل خورے نتر جاوے۔ پہلی روایت ایہہ ای ہندوواں والی
اے۔ جیہڑی کجھ اُنج اے۔

1- اک روایت موجب تصور نوں سیتا بی بی تے رام چندر دے پتر کٹو کسو قصویاں کش
نے آباد کیتا تے ہولی ہولی ایہدا ناں تصور پئے گیا۔ جد کہ لہور نوں اوہناں دے دو جے پتر
لاہویاں لہور نے آباد کیتا تے ہولی ہولی اوہدا ناں لہور پئے گیا۔ اسیں طرحاں تصور تے لہور دونوں
ہم عمر شہر نیں (۷)۔

مفتی علی الدین خلف مفتی خیر الدین موجب رام چندر تے اوہدے دونوں پتراں دا
ویرا قدیم ترین لکھت ”مہا بھارت“ (۸)۔ وچ موجود اے (۹)۔ اصل وچ رام چندر تے اوہدے

5. District Gazetteer Lahore, P.1,331.

6. A Geographical Dictionary of India by Cunningham,
(Calcutta, 1899, P.40)

7. (i) Imperial Gazetteer of India by Hunter, London, 1886.
P,85.

(ii) Kasur Tehsil, 1890, G.C. Walker, P. 118.

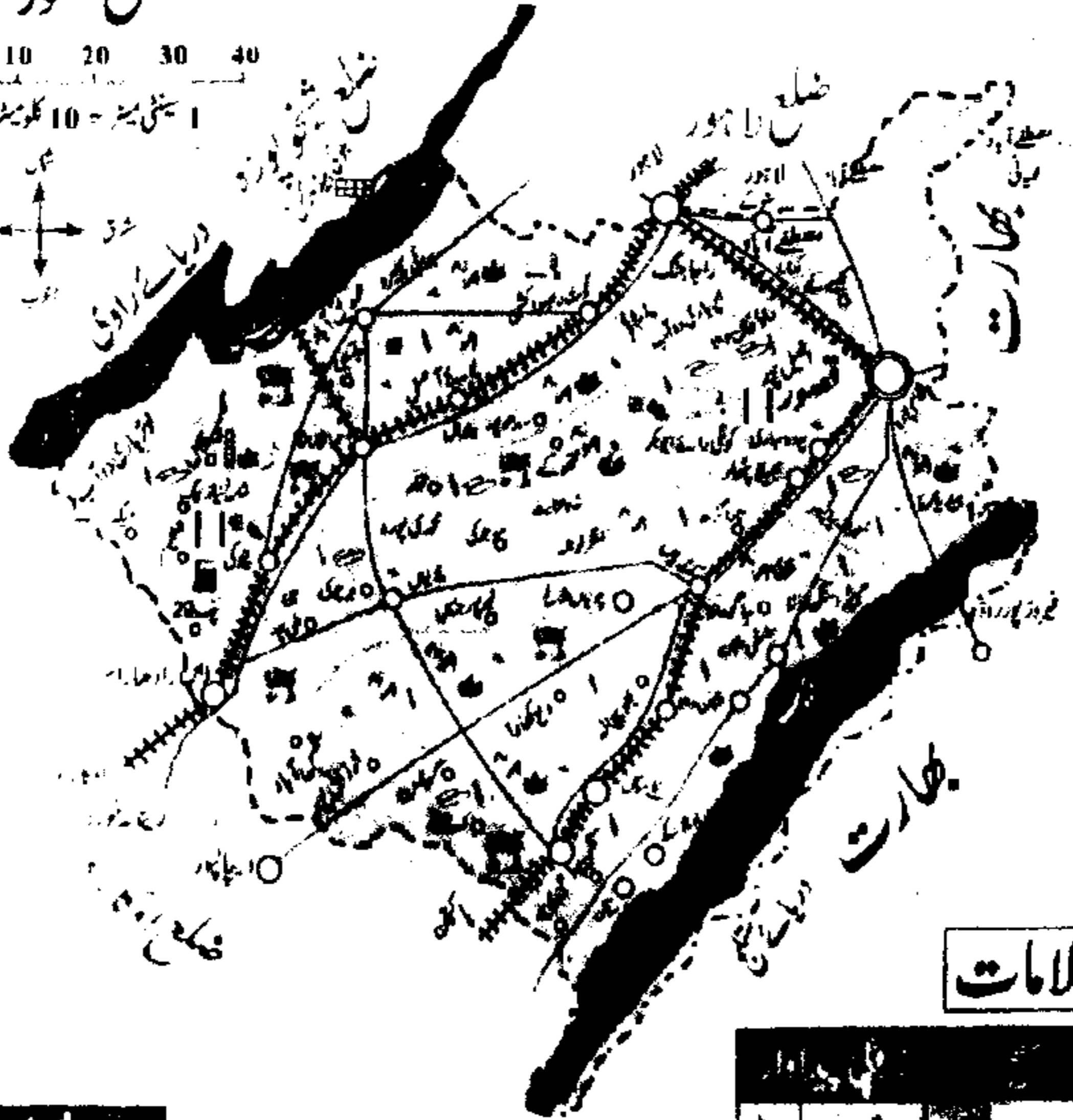
(iii) Lahore, Its History by Syed M. Latif. 1892. P. 1-3.

ضلع بنن مگروں قصور دا نقشہ

ضلع قصور

0 10 20 30 40

1 اینٹی میٹر = 10 کلومیٹر

علامات

مردم شماری

1998ء کی مردم شماری کے مطابق ضلع بنن مگروں کی آبادی 47,123 اور 47,123 ہے۔

ضلع بنن مگروں

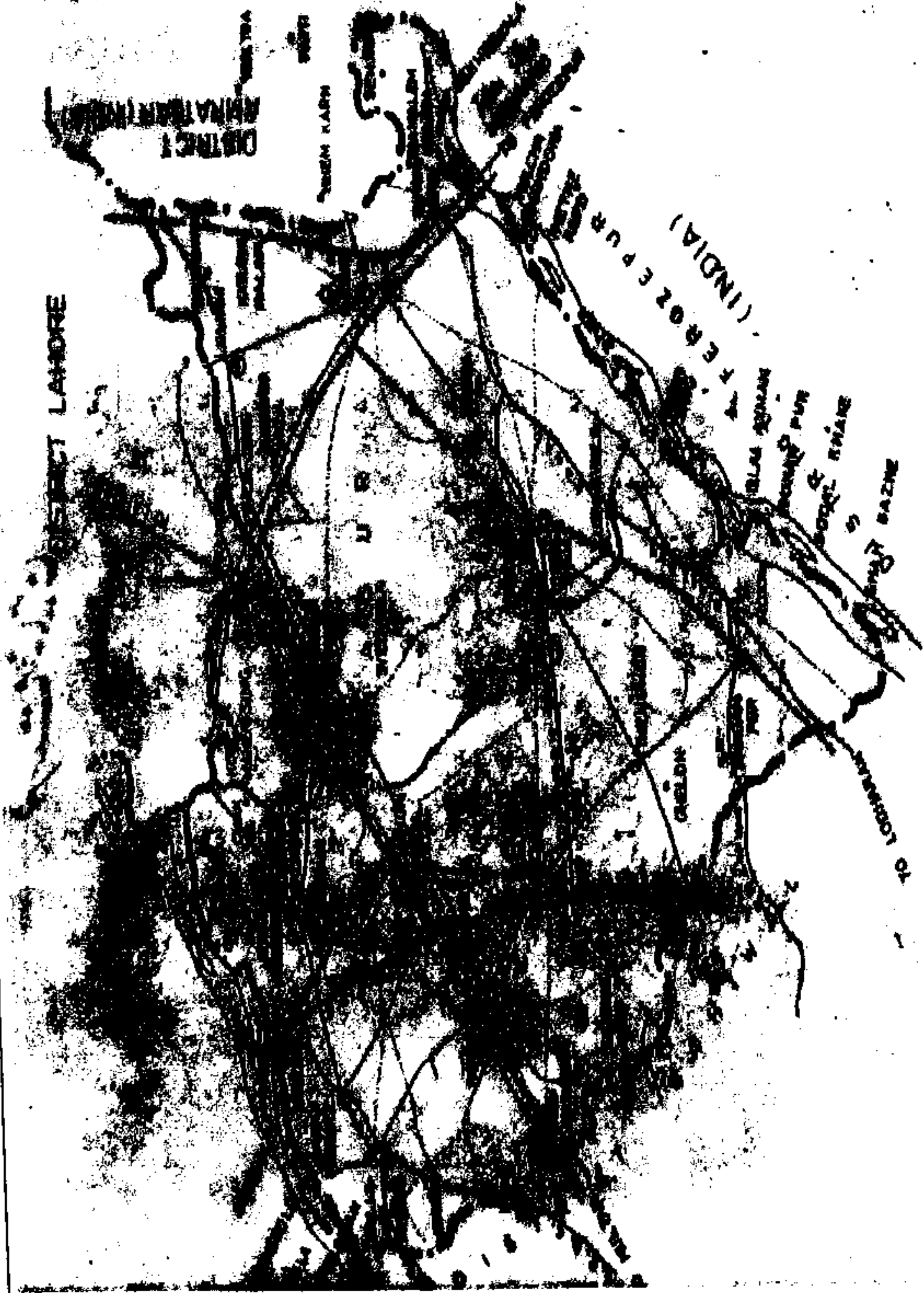

نمبر	نوع	تعداد	تفصیلی نام
1	مجموع	47,123	مجموع
2	مرد	23,567	مرد
3	عورت	23,556	عورت
4	مرد	11,783	مرد
5	عورت	11,773	عورت
6	مرد	11,783	مرد
7	عورت	11,773	عورت

نوٹ: پنجاب ٹیکسٹ بک بورڈ لاہور ولوں چھاپے چڑھی جغرافیائی معلومات (جماعت سوم) وچوں نیا گیا نقشہ

قصر نام قصور ہے ===== 22 ===== ڈاکٹر ریاض انجم

ضلع بنن تون پہلان قصور دا نقشہ

لہور گزٹر 1916ء وچوں لیا گیا نقشہ

111152

پتراں داؤد کر قدیم ترین رزمیہ نظم (۱۰) "رامائن" (۱۱) وچ ملدا اے۔

ایسے روایت نوں عبد اللہ عبدی خویشگی اپنی لکھت "اخبار الاولیاء" وچ بیان کردے نہیں پئی اجودھیادے دورا چھوت بھرانواں نے لہورتے قصور اُتے حکومت کیتی۔ اوہناں دے کئی صدیاں مگروں لہور اُتے راجہ کلراؤ تے قصور اُتے راجہ کلپت داراج سی۔ قصور دے راجہ کلپت نے اپنی وڈی فوج دی مدد نال لہور اُتے اچن اچیت حملہ کردتا تے فتح پائی۔ اوہنے راجہ کلراؤ نوں گرفتار کر لیا، پر فیروی اوہدے نال بڑا چنگا سلوک کیتا (۱۲)۔

۸۔ مہا بھارت ہندو ادب دی سبھ توں لمبی رزمیہ نظم اے۔ جیہدے شعراں دی گتری 90 ہزار اے۔ ایہہ 18 جلداں تے اک جھیمے اُتے مشتمل اے۔ پروفیسر سمجھ موجب ایس نظم دے لکھے جان داعرصہ 200 ق م توں 400 ق م اے۔ خیال کیتا جاندا اے پئی ایہدے شاعر داناں رشی ویاسا اے۔

پروفیسر میکڈول موجب ایہدے لکھن والیاں دی گتری اک تو دھ اے۔ مہا بھارت دی کہانی موجب گنگا تے جنادے وچلے علاقے اُتے اک زور آور قبیلہ بھرت حکومت کرداسی۔ ایس سلطنت دے دارالخلافے داناں ہستنا پوری سی۔ پر قبیلے دے بادشاہ دے دو پتر دھرت راسٹر تے پانڈو سن۔ دھرت راسٹر دے اک سو پتر سن۔ جیہناں وچوں در یودھن سبھ توں وڈا سی۔ دھرت راسٹر دے خانوادے نوں کورو کہیا جاندا سی۔ جد کہ پانڈو دے پنج پتر سن۔ جیہناں وچوں یدھ شتر بھیم سین تے ارجن دے ناں ذکر جوگ نہیں۔ ذکر جوگ گل ایہہ وے پئی پنپے پانڈو بھراواں دی اکواک گھر والی سی۔ جیہد اناں درویدی سی۔

کورواں نے پانڈوواں نال جوا کھیڈیا۔ اوہناں مکاری کر کے پانڈوواں کولوں اوہناں دا تخت تے گھر والی دونوں جت لے۔ اوہناں در بار وچ کئی وار درویدی نوں اوہدی ساڑھی پاڑ کے ننگا کرن دی کوشش کیتی۔ ذکر جوگ گل ایہہ وے پئی اوہناں جتی واروی اوہدی ساڑھی پاڑی۔ اوہدی ساڑھی نوں کور ہو جاندا سی۔ اخیر اوہناں درویدی نوں ایس شرط اُتے آزاد کیتا پئی پانڈو باراں ورے جنگ وچ رہن گے۔ مٹھیا ہو یا ویا گزران مگروں اوہناں نوں اوہناں دا تخت واپس کردتا جاوے گا۔ پرویا گزران مگروں واپس آ کے جد اوہناں دھرت راسٹر توں تخت دی منگ کیتی تاں اوہنے چٹاننگا جواب دتا۔ جیہد اسٹا ایہہ نکلیا پئی کورواں تے پانڈوواں وچالے گورو کیشتر دے مقام اُتے اک خونک لڑائی ہوئی۔ جیہدے وچ ہندوستان دے کئی حکمراناں حصا لیا۔ یادو خانوادے دے بادشاہ مہاراج کرشن جی نے وی پانڈوواں دا ساتھ دتا جد کہ شہزادہ ارجن نے اپنے رشتہ داراں نوں سامنے ویکھدیاں ای رلت کرن توں انکار کردتا۔ پر فیروی مہاراج کرشن نے اک الہامی سنہیرا اراہیں اوہنوں لڑائی وچ رلت کرن لئی راضی کر لیا۔ مہاراج کرشن جی دے سنہیرے نوں "بھگوت گیتا" داناں دتا گیا۔ بھگوت گیتا دے ہیرو مہاراج کرشن جی نوں وشنو دا اوتار کھیا جاندا اے۔ کدی اوہ رام تے کدی اوہ کرشن دی صورت لوکانی سامنے آؤندا اے۔

مہا بھارت دی لڑائی 18 دیہاڑے ہوندی رہی۔ جیہد اسٹا ایہہ نکلیا پئی دونوں پاسیوں لکھاں لوگ مارے گئے۔ اخیر پانڈوواں میدان مار لیا۔ جد کہ کورواں نوں ہارتوں اڈر بادی داوی ساہستا کرنا پیا۔

۹۔ i۔ قصور ابن رانا۔۔۔۔۔ مہا بھارت۔۔۔۔۔ عبرت نامہ از مفتی علی الدین جلد اول پنجابی ادبی اکیڈمی (لہور 1961ء)۔ ص 86-87۔

ii۔ ماہنامہ السیف اسلام آباد (فروری 1977ء) سوہنا شہر (قصور) ص 23-25۔

قصر نام تصور ہے۔ ایک ہو اور روایت موجب قصر عربی زبان والفظاے۔ جیہد ا مطلب محل اے۔ قصر وی جمع تصور اے (۱۳)۔ قصر قصران تے تصور ناں دیاں مسلم بستیاں دنیاوی تاریخ وچ پہلے وی موجود رہیاں نیں (۱۴)۔

ایک تہی روایت انج اے پئی ”قوصایاں قوشاناں دے اک بندے نے تصور دایہہ پھر رکھیا۔ اوہنے اوس دور موجب اک قلعہ اسار یا (۱۵)۔

ایک روایت ایہہ وی اے پئی ”پرانا تصور موجودہ تصور دے مشرق وچ آبادی (۱۶)۔ پھن پرانے قلعے دے نشان وی مٹ گئے نیں۔

5۔ پہلے شہر قصوردی آبادی ہن والی آبادی توں جنوب وچ آبادی پر بوہت گھٹ سی (۱۷)۔

6۔ جنرل کننگھم نے وی تصور شہرنوں اوہناں گئے چنے شہراں وچ شمار کیتا اے (۱۸)۔

جیہدے ستویں صدی عیسوی دے زمانے وچ منے پر منے چینی سیاہ ہوین چونگ (ہیون سانگ ۱۹)۔

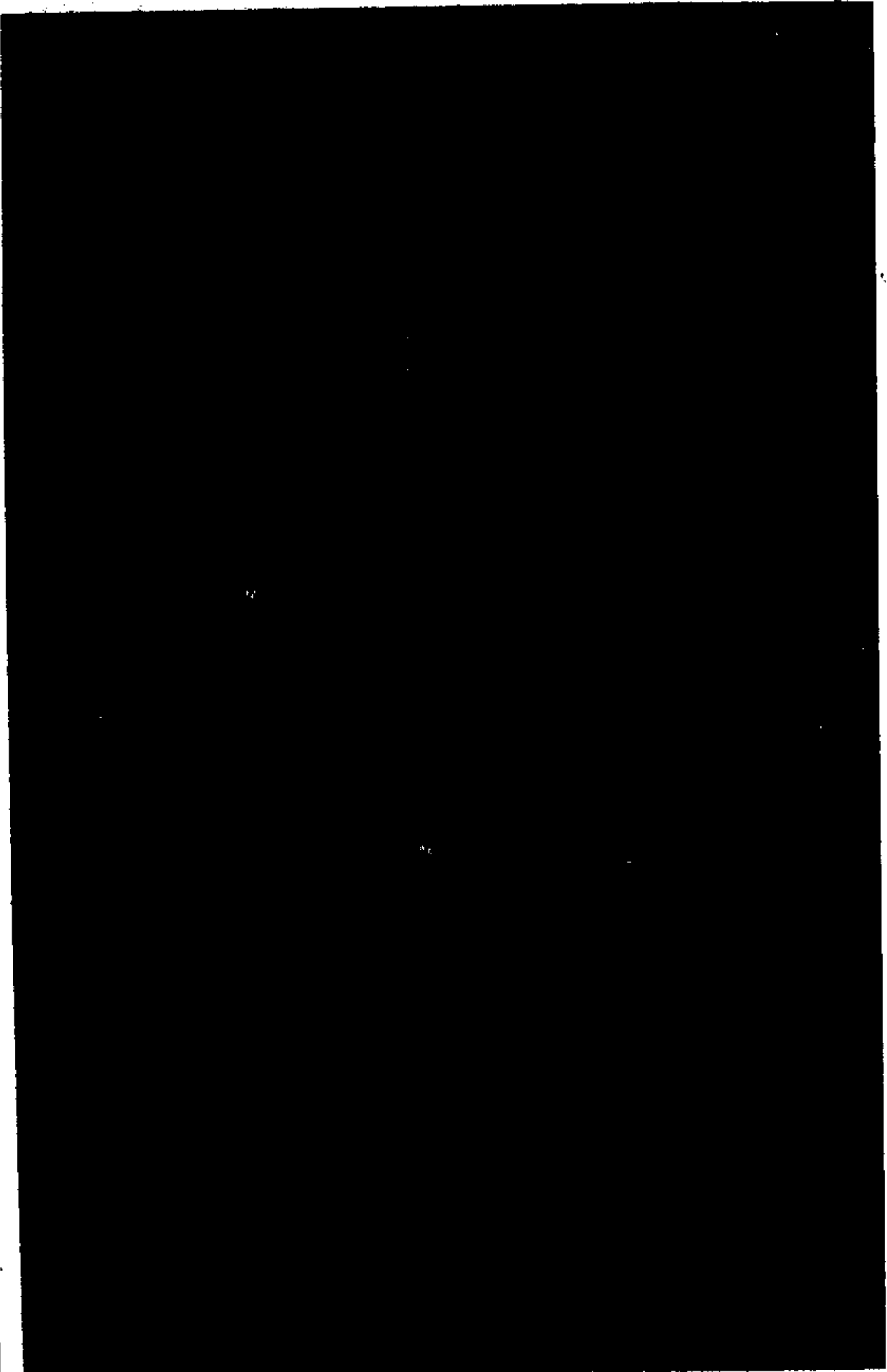
۱۰۔ رزمیہ نظم اچھی نظم نوں آکھدے نیں جیہدے وچ اک یاں اک توں ودھ ہیرواں دے کارنامے بیان کیتے جاوے۔ ہندو ادب وچ دو لیکیاں نظماں ”رامائن“ تے ”مہا بھارت“ توں اچیرا مقام حاصل اے۔ تہی زمانے وچ ایہہ نظماں لکھیاں گئیاں اوس زمانے نوں رزمیہ (Epic Age) آکھیا جاند اے۔ ایہہ نظماں چوٹی صدی قبل مسیح توں چوٹی صدی عیسوی دے زمانے وچ لکھیاں گئیاں۔ پہلے رامائن تے مگروں مہا بھارت لوکالی ساہتے آئی۔ رامائن تے مہا بھارت راہیں پنجویں صدی قبل مسیح توں چوٹی صدی عیسوی دے زمانے تاں ہندوواں دی معاشرتی حیاتی زواجاں تے رسماں بارے جانکاری ملدی اے۔

۱۱۔ رامائن دی کہانی موجب اجودھیلا دے راجہ دسراتھ دیاں تین رانیاں (کوشلیہ ستر اتے کینکی) تے چار پتر (رام چندر جی، لکشمن، شتر وگن تے بھرت) من۔ رانیاں وچوں رام چندر جی تے لکشمن نے کوشلیہ دی گھٹ بھرت نے کینکی دی گھٹ تے شتر وگن نے ستر ادی کیکھ وچوں جنم لیا۔ اپنی حیاتی دے اخیر تے ویلے راجے نے اپنے دو لے پتر رام چندر جی نوں اپنا ولی عہد بنا دتا۔ کچھ ویلا گزرن مگروں رام چندر جی نے سو بگردی رسم وچ کامیابی حاصل کیتی تے راجہ جنک دی دمی سیتابی بی نال ویاہ کر لیا۔ رام چندر جی دیاں کامیابیاں نوں دیکھ کے رانی کینکی نے حسد کیتا۔ کیوں جے اہ اپنے پتر بھرت نوں اجودھیلا دے حکمران بنا نا چاہندی سی۔ اسی لئی اپنے راجا دسراتھ توں پرانے وعدے یاد کروائے تے اپنیاں دوسدھراں پوریاں کرن لئی تیار کر لیا۔ اپنے اپنے راجے نوں آکھیا پئی رام چندر نوں چوداں دھیاں لئی بن باس دتا جائے تے اہدے پتر بھرت نوں ولی عہد بنایا جائے۔ راجے نے اپنا وعدہ پورا کر دیاں ہو یاں اہنوں ولی عہد بنا دتا۔ اسی طرحاں رام چندر اپنی گھر والی سیتابی بی تے نکلے پھر لکشمن نوں لے کے ڈنڈاک دے جنگل لڑ گیا۔

راجا دسراتھ نے رانی کینکی دی سدھرتاں پوری کر دتی، پر آپوں حسد نہ لیا تے اسیں جنک توں چلا نا کر گیا۔ کچھ عرصہ گزرن مگروں بھرت اپنے بھرا رام چندر نوں واپس لیا وں لئی ڈنڈاک گیا، پر اپنے انکار کردتا تے ہیراگی داروپ دھار کے زندگی گزارن دا فیصلہ کیتا۔ اچن چیتا اک دن رام چندر جی شکار لئی گئے تاں سری لکا دے بادشاہ راون نے اہدی گھر والی سیتا نوں اغوا کر لیا تے جائے اک ہاں آج تہد کردتا۔ اپنے سیتا نال ویاہ کرن دی سدھر کیتی۔ پر اپنے انکار کردتا۔ دو جے پاسے رام چندر جی نے اہراں دی روٹاں لڑ لکا اتے حملہ کردتا تے اپنی

مشہور چینی سیاہ ہیون سانگ (630ء - 644ء) دی انٹرنیٹ توں لئی گئی تصویر

مشہور چینی سیاہ بیون ساگ (630ء - 644ء) کے سفر نامے ڈائٹرنیٹ توں لیا گیا نقشہ

قصر نام قصور ہے ===== 27 ===== ڈاکٹر ریاض انجم
 دے نظری آئے۔ ذکر جوگ گل ایہہ وے پئی اوہنے قصور دے ہم عمر شہر لہور دا ذکر تک وی نہیں
 کیتا (۲۰)۔ ایہدی وڈی وجہ خورے ایہہ وے پئی لہور شہر وچوں اوہدا گزرنہ ہو یا ہووے۔

7۔ قصور شہر محمود غزنوی (۲۱) دے دور وچ آباد ہو یا۔ 11 ویں صدی عیسوی وچ
 اوہناں ہندوستان اُتے کئی حملے کیتے۔ حملیاں ویلے اوہدے نال عیسیٰ زئی افغان لوگ وی
 آوندے رہے۔ جیہناں پنجاب دے اک علاقے نوں بوہت پسند کیتا تے اوہدے وچ آباد ہو
 گئے۔ اوہناں اپنے قصبے داناں ”قصور“ رکھیا۔ مفتی خیر الدین ہوری اپنی لکھت ”عبرت نامہ“ وچ
 لکھدے نیں پئی ”لہور دے گورنر ملک ایاز پاروں عیسیٰ زئی افغان دریا دے کنڈھے ہریالی ویکھ
 کے اتھے ای آباد ہو گئے۔“

حضرت فرید الدین مسعود
 گنج شکر رحمۃ اللہ علیہ

8۔ اک روایت بیان کیتی جاندی اے پئی شیخ فرید الدین
 مسعود گنج شکر رحمۃ اللہ علیہ (۲۲) دے دادا قاضی شعیب
 (۲۳) ہوری منگولاں دی فتنہ کری توں تنگ آکے کابل نوں چھڈ کے
 617 ہجری (12 ویں صدی عیسوی) وچ پنجاب آوے۔ اوہناں
 کجھ عرصہ قصور وچ ای گزاریا۔ پر بعدوں اوہ ضلع ملتان (کھوتو
 وال ۲۳) دے قاضی مقرر ہوئے۔ اخیر اوہ دریائے ستلج دے کنڈھے
 اجودھن (پاکپتن) وچ ڈیرہ لا بیٹھے۔

سیتانوں آزاد کروالیا۔ فیراہ اجودھیا پرت آیا تے اک وار فیربادشاہ بن گیا۔ بن رام چندر جی تے سیتا بی بی ہسی
 خشی رہن لگ پئے۔ پر لوکا کی دے مونہوں سیتا اُتے راون دی محبت دا الزام سن کے رام چندر جی اُہنوں محل
 وچوں کڈھ دتا۔ اہ جگل ٹرگئی تے اوتھے والکی رشی دے کول پناہ لے لئی۔ اوتھے ای اُہنے دو پتر اں (لاواتے
 کش) نوں جنم دتا۔ پر کجھ ویلا گزرن مگروں رام چندر تے سیتا وچالے جنم لین والی غلط فہمی دور ہو گئی تاں اہ اک
 وار فیربہسی خشی رہن لگ پئے۔

(۱۲) اخبار الاولیاء از عبداللہ عبدی خوشی (1703) ترجمہ مولوی محمد شفیع اولیاءے قصور ص 263۔

13. An Afghan Colony of Kasur, Islamic Review, Mulvi
 Muhammad Shafi (Deccan, July, 1929)

۱۳۔ فتوح البلدان (باب ق)

۱۵۔ ایک شہر ایک روایت قصور بردشر (1976ء) بحوالہ مضمون۔ قصور تاریخ کے آئینے میں از نذیر احمد چودھری
 ڈائریکٹر آرکائیوز پنجاب صفحہ 27

۱۶۔ موجودہ قصور دے نشان، جویں کوٹ یاں قلعہ نماں عمارتاں محمد شاہ دے دور وچ بنائیاں گیاں۔ اوس ویلے
 بوہت سارے لوہے لویں بوہے وی بنائے گئے۔

۱۷۔ تاریخ مخزن پنجاب از مفتی غلام سرور قریشی۔

ایسے روایتوں میں خورد ہوری اپنی لکھت ”سیر الاولیاء“ دے صفحہ نمبر 49 اُتے بیان کر دے نہیں۔ ”مغلیہ دور توں پہلاں حضرت بابا فرید الدین مسعود گنج شکر (۱۵) دے دادا حضرت قاضی شعیب غرقوم دے حملیاں توں تک آکے 552 ہجری بمطابق 1157ء وچ کابل توں لہور آئے۔ فیر لہور توں قصور آوے۔ اوس ویلے قصور دے قاضی نے اوہناں نوں کھلیاں بانہواں جی آیاں نوں آکھیا تے اوہناں دی پریشانی بارے اوس زمانے دے بادشاہ نوں لکھیا۔“

9۔ اک ہور روایت موجب پٹھان پہلے پہل شہاب الدین غوری (۲۶) نال اپنے وطن مالوف کوہ نیروزہ نوں چھڈ کے غزنی آئے۔ ایتھوں اوہ ملتان جاوے۔ پراوتے وی اوہناں نوں اوتھوں دی آب و ہوا اس نہ آئی۔ ایس لئی اوہ ملتان نوں چھڈ کے قصور آوے (۲۷)۔ ایس توں ثابت ہوندا اے پئی دریا کنڈھے آباد ایہہ شہر کسے نہ کسے روپ وچ شہاب الدین غوری توں پہلاں وی موجود سی (۲۸)۔

10۔ اک روایت موجب ”سلطان شمس الدین دی دمی رضیہ سلطانہ (۲۹) مسلمان حکمراناں وچوں پہلی عورت حکمران سی۔ پٹھنڈ دے میدان وچ اوہنوں ہار داسا مانا کرنا پیا تاں اوہ

۱۸۔ Imperial Gazetteer of India, Vol. 22. Oxford. 1908.

۱۹۔ ہیون سانگ اک چینی سیاح سی۔ جینے تھاں سیر دے حکمران پر بھاروردھن دے نکلے پتر ہرش وردھن دے دور (606ء--647ء) وچ ہندوستان دا دورہ کچا۔ اُنہوں سیاحواں دا شہزادہ آکھیا جانداسی۔ اُہ آپوں اک بدھ راہب سی۔ اُنہوں ہندوستان وچ موجود بدھ مت دے پوتر استھاناں تے صحیفے دیکھن دا چاہی۔ جہدے لئی اُہ 630ء توں 644ء تیکر پندرہاں ورھے برصغیر وچ رہیا۔ اپنے وطن پرتن ویلے اُہ اپنے نال مہاتماں بدھ دیاں کئی یاداں لے گیا تے اپنی حیاتی دے اخیر لے دم تاں اُہ بدھ دے صحیفیاں دا ترجمہ تے اپنا سفر نامہ اُلکدا ارہیا۔ اُہ دے سفر نامے وچوں سٹویں صدی دے ہندوستان دے سماجی، سیاسی، معاشرتی، ثقافتی تے فوجی حالات بارے جانکاری ملدی اے۔

۲۰۔ ایک شہر ایک روایت..... بروشر قصور (1976ء) قصور آرٹ کونسل، قصور۔

۲۱۔ غزنی دے سلطان سبکتگین دے گھر 971ء وچ محمود غزنوی نے اکھ کھولی۔ اُہ آپوں بوہت بہادر تے ذہین سی۔ 987ء وچ اُسے ہندوواں دے راجا جے پال دے خلاف لغمان دی لڑائی وچ ودھ چڑھ کے حصا لیا تے بہادری دکھائی۔ جہدے بدھ لے اُنہوں صوبہ خراسان دا گورنر بنا دتا گیا۔ پر سبکتگین نے اپنے وڈے پتر محمود دی تھاں نکلے پتر اسماعیل نوں اپنا جانشین بنا دتا۔ محمود نے اپنے پیوری وقات مگروں غزنی دے تخت اُتے قبھا کر لیا۔ اُسے ہندوستان اُتے ستاراں حملے کیتے تے 1026ء وچ اپنے سولہویں حملے وچ سوراشر وچ سومات مندروں توڑ بھن دتا۔ ایس طرحاں اُسے اپنے 32 درھیاں دے دور وچ افغانستان، پنجاب تے ماورائے النہر نوں اپنی سلطنت دا حصا بنا کے غزنی سلطنت دیاں حداں ہندوستان دے وسط تیکر کھلا روتیاں۔ عباسی خلیفہ القادر نے اُنہوں یا مین الدولہ تے امین الملک دے خطا ہاں توں نوازیہا۔

قصر نام قصور ہے ===== 30 ===== ڈاکٹر ریاض انجم

11۔ امیر خسرو (۳۲) ہوری اپنی مشہور قرآن المسعدین (۳۳) وچ سامانہ تے لہور آتے مغلان دی تباہی دا ویر و انج بیان کردے نظر آؤندے نیں (۳۴)۔

از قدم شوم مغل آں بلاد نام و نشانی ز عمارت ندارد

از حد سامانہ (۳۵) تالا ہور مچ عمارت نیست مگر در قصور

ترجمہ: مغلان (منگولاں) دے منحوس قدماں یعنی عارت گری توں سوہنے ڈھنگ نال اُساریاں ہویاں عمارتاں تے بنیاں بنائیاں بستیاں اُجڑ گئیاں۔ سامانہ توں لے کے لاہور تیکر تفصیل بند شہر قصور توں اڈ کوئی عمارت وی باقی نہ رہی۔

آتے دتے ہوئے شعراں توں ثابت ہوندا اے پئی قصور پکیاں عمارتاں والی بستی رہی اے (۳۶)۔

12۔ اک روایت بیان کیتی جاندی اے پئی ”غیاث الدین بلبن (۳۷) دے زمانے

اوچھ دے علاقے فتح کیتے۔ پر غلط منصوبہ بندی پاروں اُنہوں 1178ء وچ ہجرت دے حاکم بھیم دیو دے ہتھوں ہار دا ساہمنا کرنا پیا۔ اپنی ایس ہار دا اُسے اہ سٹاکڈھیا پئی ہندوستان نوں فتح کرن لئی ضروری اے، پہلے پنجاب نوں فتح کیتا جاوے۔ ایس سلسلے وچ اُسے 1191ء وچ لہور نوں فتح کر کے اخیر لے غزنوی بادشاہ خسرو ملک نوں گرفتار کر لیا تے اسلامی حکومت بنا کے قطب الدین ایبک نوں اپنا نائب بنا دتا۔ 1205ء وچ وسطی پنجاب ب وچ کھوکھراں نے بغاوت کردتی تاں اہ (شہاب الدین غوری) غزنی توں آیا تے بغاوت نوں روکیا۔ فروری 1206ء وچ جد اہ غزنی جا رہیا سی۔ جہلم دے نیڑے تیرے دیک دے مقام اُتے نماز ادا کردیاں ہویاں

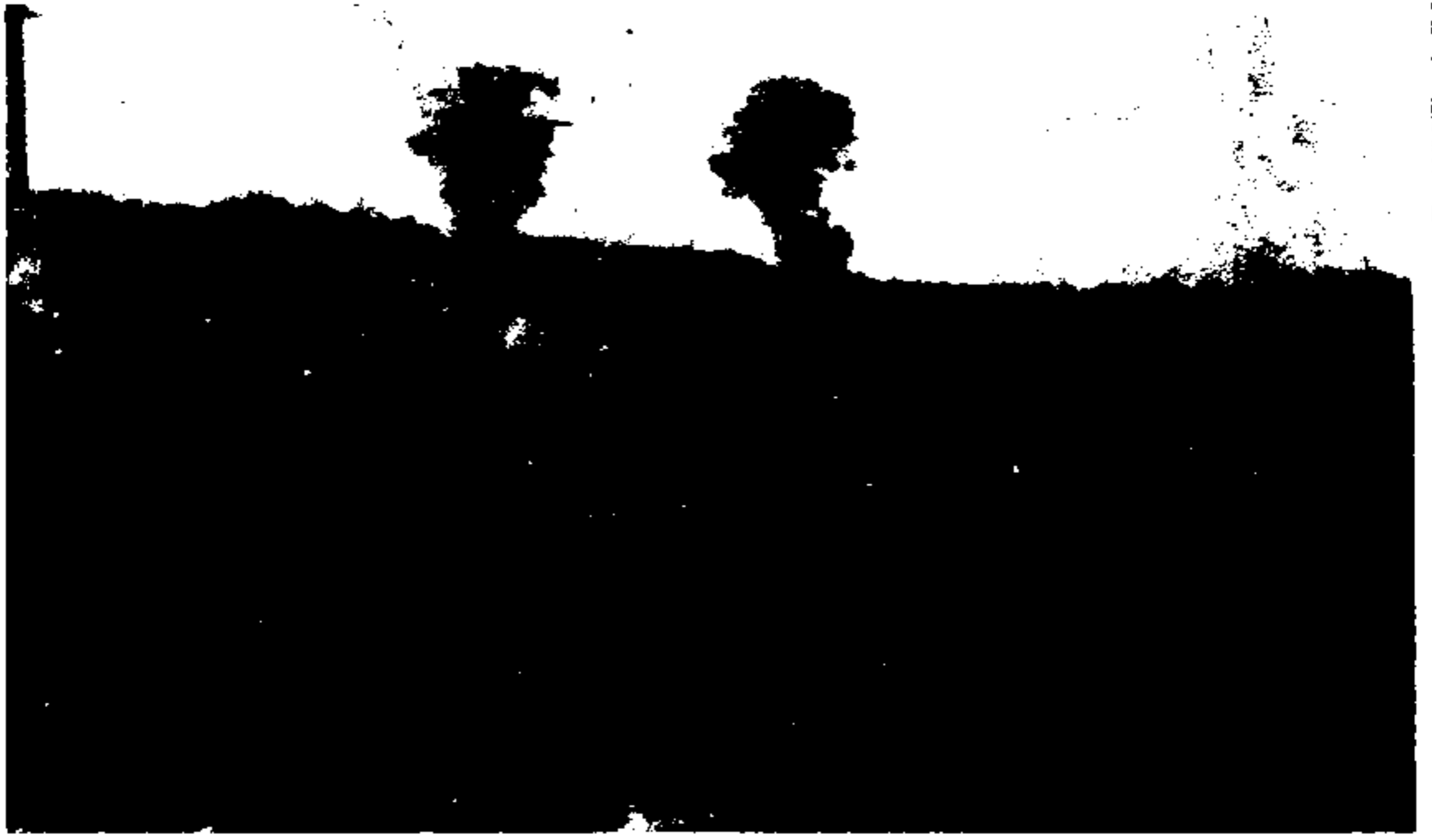
دشمنان اُنہوں شہید کردتا۔ اُہدی نرینہ اولاد نہیں سی۔ ایس لئی اُہدی سلطنت غلاماں نے سنبھال لئی۔ جویں کہ ہندوستان قطب الدین ایبک، سندھ ناصر الدین قباچہ تے غزنی تاج الدین یلدوز نے

۲۷۔ سیرستان از مبارز الدولہ میر محمد ابراہیم خاں خویہکی قصوری (مطبوعہ ملتان 1854ء)

۲۸۔ کہا جاند اے پئی قصور دے نیڑے ای رُکھاں والا (اصل ناں راؤ خاں والا) وی اک پرانا قصبہ اے۔

۲۹۔ رضیہ سلطانہ دلی دے سلطان شمس الدین التمش دے گھر پیدا ہوئی۔ جہڑا آپوں قطب الدین ایبک دا خریدیا ہویا غلام سی۔ پر بعدوں اُہدا جوانی بنیا۔ اُسے اپنے نانا اہل بٹراں دی تھاں اپنی دمی رضیہ سلطانہ نوں اپنا جانشین بنایا۔ پر اُہدی وفات مگروں دلی دے ترک سرداراں 1236ء وچ رضیہ نوں اپنا حکمران نہ نیاتے اُہدے بھرار کن الدین فیروز شاہ نوں تخت اُتے بٹھا دتا۔ اُہ اک نانا اہل تے عیاش حکمران سی۔ ایس لئی اُسے اپنی سلطنت دا بندوبست اپنی ماں شاہ ترکان دے ہتھ دے دتا اُہ اک ظالم عورت سی۔ ایس لئی لہور، ہائسی، ملتان تے بدایوں دے گورنراں اُہدی حکومت نوں نہ قبولیا تے بغاوت کردتی۔ سلطان رکن الدین فیروز شاہ نے بغاوت نوں مکاؤن لئی اپنے وزیر محمد جنیدی نوں چڈیا۔ اُسے وی غداری کیتی تے اُہدی ماں شاہ ترکان نوں گل کردتا۔ دو بے باک رکن الدین وی لڑائی وچ مارا گیا تاں دلی دے امراء نے رضیہ سلطانہ نوں تخت اُتے بٹھا دتا۔ اُہدا شاہ لنگھیا پئی دلی دے لوکاں اُہدا ساتھ دتا،

قصر نام قصور ہے ===== 31 ===== ڈاکٹر ریاض انجم
 وچ تے اوہدے مگروں وی دریائے بیاس (۳۸) عرف ویاہیاں بیا (موجودہ ستلج) دے کنڈھے اُتے
 آباد شہر دی آبادی بوہت گھٹ سی۔ دریائے بیاس نے 18 ویں صدی وچ راہ بدل لیا تے ہن اوہدی
 تھاں ستلج نے لے لئی اے (۳۹)۔

نور پور ڈوگراں دے لاگے اک پنڈ چوہا جھر مٹ وچوں لئی گئی تصویر جتھے کدی بیاس دریا وگدا سی۔

13۔ منے پرمنے تاریخ دان ضیاء الدین برنی ہوری اپنی لکھت ”تاریخ فیروز شاہی“
 وچ لکھدے نیں پئی ”غیاث الدین تغلق (۴۰) دے درباری امراء وچ ملک سراج دین قصوری وی
 شامل سی۔ اوہ قصور دے وسنیک ہون پاروں قصوری مشہور سی۔“

جد کہ دارالخلافہ توں باہر ملتان، ہانسی، بدایوں تے لہور دے گورنراں اک دار فیہ بغاوت کردتی۔ پر اُسے باغیاں
 اُتے قابو پالیا تے وزیر محمد جنیدی نوں اک لڑائی وچ ماردتا۔
 منہاج السراج دے لکھاری موجب ”لکھنوتی توں دیہل تیکر سارے سرداراں اُہدی اطاعت قبول کر لئی۔ ایس
 طرحاں رضیہ سلطانہ نے اپنی حکومت نوں پکا کیتا تے بندیاں وانگ کپڑے پا کے شاہی دربار سجاؤن لگ پئی۔ اجن
 چیت اک جیشی غلام جلال الدین یا قوت لئی اُہدی بوہتی توجہ نے اُہدی مشہوری گھٹا دتی۔ ترک سرداراں نے اُہدے
 ایس عمل نوں پسند نہ کیتا تے اُہدے ویری ہو گئے جد کہ ٹھنڈہ دے گورنر ملک اختیار الدین التونیہ نے بغاوت کر
 دتی۔ اُسے بغاوت نوں مکاؤن لئی ٹھنڈہ اُتے حملہ کردتا۔ پر التونیہ دے سکیاں اُہدے غلام نوں ماردتا تے اُہنوں
 گرفتار کر لیا۔ کہا جاندا اے پئی التونیہ نے رضیہ نال ویاہ کر لیا۔ دو بے پاسے رضیہ دے ٹھنڈہ وچ گرفتار ہون
 پاروں دلی دے سرداراں نے اُہدے بہرام شاہ نوں تخت اُتے بٹھادتا۔ کچھ ویلا گزرن مگروں التونیہ تے رضیہ سلطانہ
 نے دلی اُتے قبھا کرن دی کوشش کیتی، پر 13 اکتوبر 1240ء نوں لڑی جان والی جنگ وچ ہار داسا منا کرنا پیا۔ اخیر
 بہرام شاہ دلی دس سلطان بن بیٹھا۔ ۳۰۔ خواجہ غلام محی الدین قصوری والے قبرستان وچ نواب حسین خاں دی

14۔ مفتی غلام سرور اپنی لکھت ”تاریخ مخزن پنجاب“ وچ لکھدے نیں پئی ”امیر تیمور (۳۱) دے ہند اُتے حملے مگروں ہندی مرکزی قوت کمزور پئے گئی۔ ایس موقعے توں فیہدہ چکدیاں ہویاں دیہا پور دے حاکم بہلول لودھی نے آسانی نال دلی دی بادشاہت سنبھال لئی تے تصور دے آل دوالے داہریا بھریا علاقہ اپنے سنگیاں (پشماناں) نوں جاگیراں دی شکل وچ بخش دتا۔ کیوں جے ایسے لوکاں دی اہمیت ہر دور وچ منی گئی اے۔ ایس لئی اوہ (پشماناں) اپنی بہادری پاروں مرکزی سرکار توں منصب داریاں وصول دے رہے۔“

اُتے دئی ہوئی روایت نوں انج دی بیان کیتا جاندا اے پئی ”مغلاں دی فوج دے حملیاں پاروں تصور شہر اکای اُجڑ گیا۔ اخیر جد امیر تیمور پنجاب وچ آیا تاں اوہنے ساری بھوئیں تے غیر آباد شہر اپنے سنگی افغاناں نوں دے کے آباد کردتا۔“

خضر خانہ سلطنت وچ جد ملک بہلول لودھی افغان دیہا پور تے لہور دا حاکم بنیا تاں اوہنے شیخا کیکر دے اغوا دے بدلے دلی سلطنت اُتے قبھا کرن دا ارادہ کیتا۔ ایس سلسلے وچ اوہنے اپنے افغاناں نوں اتھے آباد کیتا تے جاگیراں دتیاں۔ تاں جے اوہ مہماں ویلے کم آون۔ سگوں تصور دی داعی نیجی تے ملکیت وی اوہناں نوں عطا کردتی۔ اوہ لوگ پہلاں ای شاہی نوکر

قبر دے لاکے رضیہ سلطانہ دی قبر موجود اے۔ اک اندازے موجب اہ قبر اک مرلہ زمین اُتے بنی ہوئی اے۔ قبر دی اُساری پرانی کئی اٹ دی اے تے تھرازہ زمین نالوں تن فٹ اُچا اے۔ کیتا جاندا اے پئی وچکار رضیہ سلطانہ دی قبر اے تے پواندھی ولوں کجے پاسے اُپدے سرہانے اُپدے غلام دی قبر اے۔

۳۱۔ تاریخ پنجاب اور افغان تصور کا کردار... از محمد ایوب خاں... تعارف... ڈاکٹر وحید اختر عشرت ص (ع)۔
النور پرنٹرز و پبلشرز ۳/۲ فیصل نگر، ملتان روڈ لہور۔ 25 پاکستان۔ (نومبر 1988ء)۔

۳۲۔ امیر خسرو دا اصل ناں ابوالحسن یحییٰ الدولہ تے تخلص خسروی۔ اہ 1253ء وچ آگرہ دے علاقے قلیالی وچ امیر سیف الدین محمود دے گھر پیدا ہوئے۔ اہناں حضرت نظام الدین اولیا رحمۃ اللہ علیہ دے ہتھ اُتے بیعت کیتی تے ترک اللہ دا خطاب وصولیا اہناں دے شعراں دی کسری چار لکھ بیان کیتی جاندی اے۔ اہ شاعر ہون توں اڈ موسیقار وی سن۔ اہناں کئی راگ تے راگنیاں ایجاد کیتیاں۔ اہ پنجاہ ورھے دلی ور بار نال جوے رہے تے اخیر 18 شوال 725 ہجری بمطابق 1325ء وچ اللہ نوں پیارے ہو گئے۔

۳۳۔ مثنوی قرآن المسعد بن از امیر خسرو (1277 ہجری) ص، 64۔ مملوکہ پنجاب یونیورسٹی لائبریری لہور

۳۴۔ (i)۔ جلال الدین خوارزم شاہ اُتے 607 ہجری بمطابق 1210ء وچ چنگیز خاں مغل دا حملہ۔

(ii)۔ محمد شاہ اُتے 655 ہجری بمطابق 1256ء وچ طومار خاں مغل دے ہتھ اُتے حملے۔

(iii)۔ جلال الدین فیروز غلجی اُتے 660 ہجری بمطابق 1290ء وچ ہلاکو خاں دے پوترے عبداللہ مغل

دے حملے۔

قصر نام قصور ہے ===== 33 ===== ڈاکٹر ریاض انجم
تے مالدار سن۔ ایہدا سٹا ایہہ نکلیا پئی تھوڑے ای چر مگروں ایہہ شہر (قصور) بڑا بارونق شہر ہو

گیا (۴۲)۔

15- تاریخ مبارک شاہی موجب شیخ علی مغل

امیر کابل نے 834 ہجری بمطابق 1420ء وچ ہند اُتے
حملہ کیتا تے قصور وچوں لکھیا (۴۳)۔

16- اک روایت موجب گرو نانک جی

(۴۴) دیہ پاپور توں چونیاں چونیاں توں کنگن پور راہیں

قصور آئے تے اتھے کجھ عرصہ گزاریا۔ فیراوہ اتھوں ہیبت

پور پئی ٹر گئے (۴۵)۔

17- اک روایت موجب جد قصور وچ زیادہ مکان کچے سن۔ اوس ویلے ظہیر الدین بابر دے

زمانے وچ کجھ چر قصور بیکانیر دے راجہ رائے سنگھ (۴۶) دی جاگیر وی رہیا۔ جیہدا خونیشگی

افغاناں بوہت ہرکھ کیتا۔ پراکبر اگے اوہناں دی کوئی واہ نہ چلی۔ ایس لئی اوہ کوڑہ گھٹ پی

کے رہ گئے (۴۷)۔

(iv) علاؤ الدین خلجی اُتے 665 ہجری بمطابق 1296ء وچ ضمیر دوآخاں، علی بیگ تے تریاک خاں

دے حملے۔ جدے توں قصور تے لہوروی تباہی ہوئی۔ (تاریخ فرشتہ، جلد اول)۔

۳۵- (i) ماہنامہ السیف، اسلام آباد، فروری (1977ء)، سوہنا شہر (قصور) ص 23 تا 25۔

(ii) جغرافیہ پنجاب، مولف عطر چند (1946ء) ص 49۔

۳۶- Lahore, its history - 1892. P.3.

۳۷- غیاث الدین بلبن اک الباری ترک سی۔ جموں جوانی ویلے ای منگولاں نے بصرہ دے جمال الدین دے

تھوڑے وچ دتاسی۔ پر جد اہ دلی آیاتاں اُنہوں نرس الدین التمش نے خرید لیا۔ کیوں جے اہ آپوں وی قطب الدین ایبک دا

خریدیا ہو یا غلام سی۔ غیاث الدین نے چھیتی ای سلطان التمش دے دل وچ گھر کر لیا تے اُہدے چالی خاص بندیاں

وچ شامل ہو گیا۔ التمش دی دمی رضیہ سلطانہ نے اُنہوں شکار دا آگو تھہ بنا دتا۔ جد کہ التمش دے پتر بہرام شاہ نے

اُہدے توں خوش ہو کے اُنہوں ریواڑی (پنجاب) تے ضلع ہانسی وچ جاگیراں عطاء کیتیاں۔ غیاث الدین بلبن

اک قابل جرنیل سی۔ نصیر الدین محمود (1246ء-1266ء) دی وفات مگروں اُہ 1266ء وچ دلی دا سلطان بنیا

تے 1286ء تک رہیا۔ اُنہے اپنے لئی مل الہی (الہی داسیہ) دا خطاب اختیار کیتا۔

۳۸- بیاس بھارتی پنجاب دا اک دریا اے۔ جہدا منبع کوہ ہمالیہ وچ کوہستان شملہ وچ سواتیراں ہزار فٹ دی

بلندی اُتے اے۔ اہ دریا جالندھر تے امرتسر وچوں وگدا اے تے فیروز پور نیڑے ہری پور دے تین اُتے دریا

نئے سنج وچ مل جاندا اے۔ جہدا قصور توں کجھ میل دی وچ اُتے اے۔ اہ دریا پاکستان وچ سنج دے تال توں ای دا

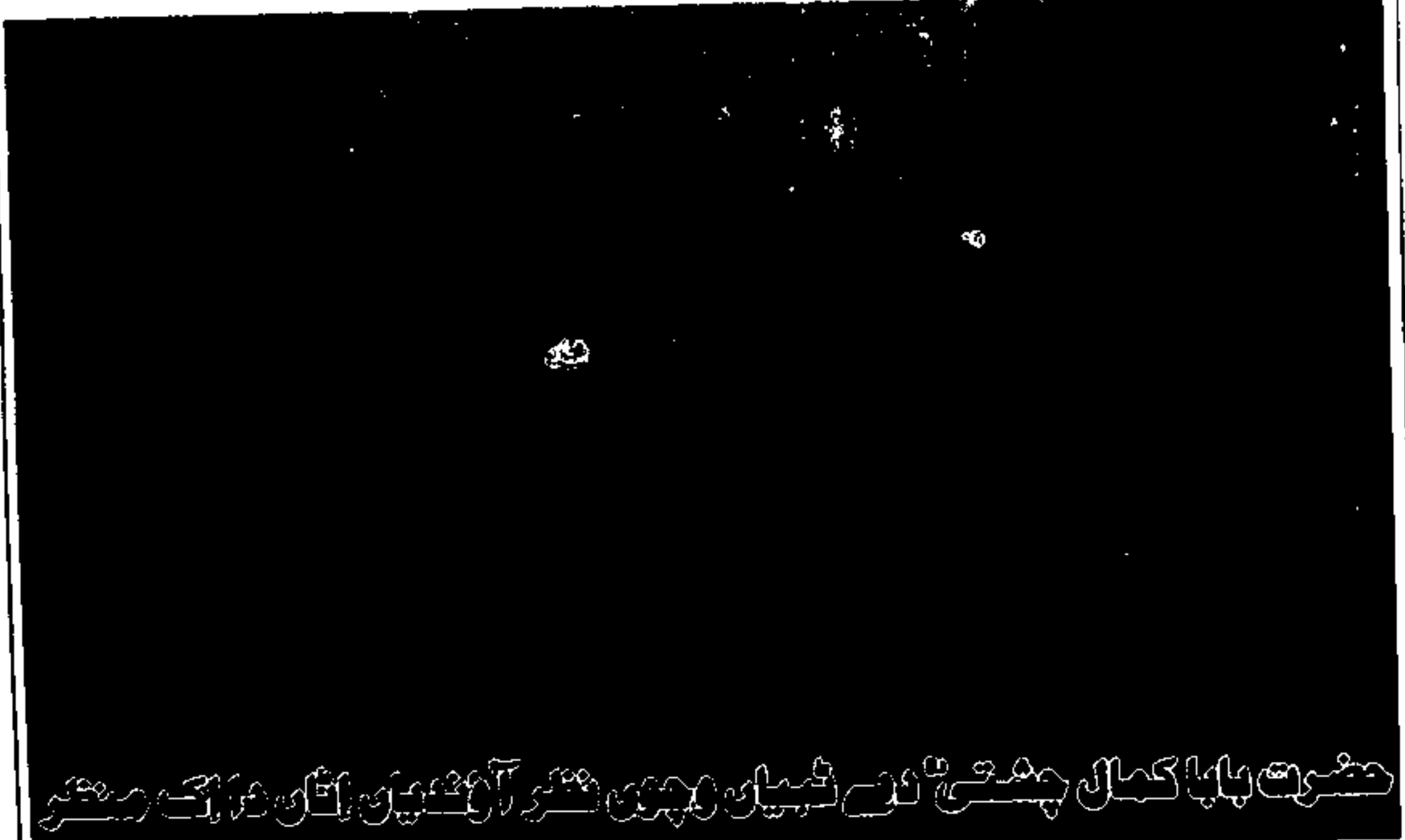
غل ہوندا اے۔ اہدی لمبائی 295 میل اے۔ ذکر جوگ گل اہ دے پئی 326 ق م وچ سکندر اعظم ایس دریا تیکر

آیاتے راجا پورس نوں ہرا کے واپس ٹر گیا۔

اک ہور روایت موجب راجہ رائے سنگھ نے بابا کمال چشتی رحمۃ اللہ علیہ دے مزار لاگے کئی وار قلعہ بناؤن دی کوشش کیتی۔ پر ہر وار کندھان ڈگ پیندیاں سن۔ لوک لیتوں بابا کمال چشتی جی ہوراں دی کرامت آکھدے نیں (۳۸)۔

مفتی غلام سرور ہوراں اخبار الاولیاء دی مزار حضرت بابا کمال چشتی روایت نوں اگے ٹور دیاں لکھیا اے پئی بیکانیر دارالاجہ قصور اُتے حکومت کرداسی۔ جد بہلول لودھی

حضرت بابا کمال چشتیؒ کے شبلیں و چوٹی فقیر آؤ شبلیں اٹلن دواک و مکتبہ

۳۹۔ (۱) مختصر پنجابی ترجمہ تاریخ بوئے شاہ (گرگھی) ترجمہ از بہلول لدھیانوی، مطبوعہ (لدھیانہ 1850ء)۔
 (۲) بوئے شاہ، تاریخ پنجاب۔ فارسی قلمی نسخہ مخزونہ پنجاب پبلک لائبریری لہور و پنجاب یونیورسٹی لائبریری لہور۔

(۳) اسرار صدی از ادارہ تحقیقات پاکستان، دالنگاہ پنجاب (لہور 1965ء) ص 71۔

۴۰۔ قازی ملک نے غیاث الدین والقب اختیار کیا۔ اہ پیولوں ترک نے ماں ولوں ہندوستانی سی۔ کیوں جے اہدے باپو نے غیاث الدین بلبن دے دور وچ اک ہندوستانی بی بی نال ویاہ کیا سی۔ غیاث الدین تغلق اک تجربہ کار سپاہی سی۔ اہنے علاؤ الدین خلجی دے دور وچ منگولاں نوں کئی وار ہرایا۔ جہدے بد بے اہنوں دیہا پوردا گورنر

افغان (۴۹) دادور آیا تاں اوہدی قوم دے لوگ کابل وچوں پنجاب آؤن لگ پئے۔ اوس ویلے پیرابلوچ ناں دا اک ڈاکو قصور آؤ عدا تے زمینداراں نوں لٹ کے ٹر جاندے۔ راجہ اوہدے توں بوہت تنگ سی۔ ایس لئی اوہنے کجھ افغان اوس ڈاکو دی سرکوبی لئی رکھے۔ افغاناں نے اوہدی سرکوبی کیتی۔ جیہدے توں راجہ بوہت خوش ہویا تے اوہناں نوں اپنے علاقے وچ رہن وی اجازت دے دتی۔ ایس طرحاں ایہہ قصبہ افغاناں دا گھر بن گیا۔ ہولی ہولی ایہہ قوم ترقی کر دی گئی۔ جد راجہ مر گیا تاں قصور دے زمیندار تے رئیس وی افغان بن گئے (۵۰)۔

بنادتا گیا۔ اہ ظلمی خانوادے دا وقادار رہیا۔ پر جد خسرو خاں نے دلی آتے قبھا کیتا تاں اپنے فخر الدین نال مل کے ابدے توں دلی سلطنت نوں کھوہ لیا۔ اپنے 1320ء وچ تغلق سلطنت دانیہ پھر رکھیا تے 1325ء تک حکومت کیتی۔

۴۱۔ امیر تیمور ہوری سر قند دے نیڑے ہند دے مقام آتے 1336ء وچ پیدا ہوئے۔ لٹ زخمی ہون پاروں تھوڑا لنگڑا کے چل دے سن۔ ایس لئی تیمور لنگ دے ناں توں مشہور سن۔ امیر تیمور کا شمار جگت دے عظیم ترین فاتحین وچ ہوندا اے۔ اپنے اپنی ذہانت تے بہادری پاروں افغانستان، ایشیائے کوچک، ایران، عراق، ہندوستان تے ابدے کجھ علاقے فتح کیتے۔ ہندوستان آتے حملہ کرن توں پہلاں اپنے 1398ء دے شروع وچ اپنے پوترے پیر محمد نوں 30 ہزار گھوڑ سواراں دا دستہ دے کے شمال مغربی ہندوستان آتے حملے لئی گھلیا۔ اپنے دریائے سندھ نوں پار کر کے آسانی نال اوچھ، دیپالپور، ملتان تے پاکپتن آتے قبھا کر لیا۔ اہ دریائے ستلج دے کڈے اڑ کے پروگرام موجب امیر تیمور نوں اڈیکدار ہیا۔ امیر تیمور اپریل 1398ء وچ 92 ہزار گھوڑ سواراں نال سر قند توں ٹریا تے 24 ستمبر 1398ء نوں دریائے سندھ نوں پار کر کے 26 اکتوبر 1398ء نوں اپنے پوترے نوں جا ملیا۔ ایس طرحاں دوہاں لشکراں مل کے 9 دسمبر 1398ء نوں دریائے جہنا پار کر کے دلی نوں گھیرا پالیا تے 19 دسمبر 1398ء نوں تغلق خانوادے دے اخیر لے حکمران نصیر الدین محمود تغلق نوں ہرا کے اقتدار آتے قبھا کر لیا۔ نصیر الدین محمود تغلق گجرات نس گیا تے امیر تیمور نے دلی وچ دربار سجایا۔ ابدے ناں دا خطبہ پڑھیا جاند ار ہیا۔ پر کجھ ویلا گزرن مگروں اہ آپوں سر قند پرت گیا تے سید خضر خاں نوں ملتان تے دیپالپور وچ اپنا نائب بنا گیا۔ چھنے 1414ء وچ ہندوستان وچ سید خانوادے دانیہ پھر رکھیا۔

۴۲۔ تاریخ مخزن پنجاب از غلام سرور منشی، ص 234۔

۴۳۔ (i) تاریخ مبارک شاہی از یحییٰ بن احمد سرہندی، ترجمہ ڈاکٹر آفتاب اصغر، مرکزی اردو بورڈ (لہور 1976ء) ص 322۔

Twilight of Sultanate, Kishori Lal (Bombay. 1963) P,92. (ii)

۴۴۔ گوردانک ہوری سکھ مذہب دے بانی تے بھکتی تحریک دے آگواں وچوں سن۔ اہ 1469ء نوں شیخوپورہ دے لاگے اک پنڈکونڈی (نکانہ صاحب) وچ پیدا ہوئے۔ 30 ورھیاں دی عمر وچ اہناں دنیا داری چھڈی تے اک سنیا سی داروپ دھار لیا۔ اہناں بھاگی بالاتے بھاگی مردانہ دے نال ملک دے کئیاں علاقیاں دا سفر کیتا۔ جہناں وچوں بنارس، سرنی نٹھا، پاکپتن، دیپالپور، قصور تے انہن آباد ذر ہوگئیں۔ انہں توں اذ اہ مکہ، مدینہ تے بغداد وی گئے۔ گوردانک ہوری ذات پات تے بت پرستی دے مخالف سن۔ اناں دی نظر وچ ہری، رام تے اللہ اک ای ہستی اے۔ جیہدے کئی ناں نیں۔ اوہناں پنجابی زبان راہیں اپنے وچاراں دا پرچار کیتا۔ ذکر جوگ گل

18۔ پٹھانوں دے تصور آؤن دی اک وڈی وجہ دریائے سندھ آتے منگولوں دی غارت گری اے۔ تنگ پے دریا کنڈھے سن والے پٹھان تے کجھ دوجے قبیلے نس بچ گئے۔ پر جہد ہندوچ افغان حکومت وجود وچ آئی تاں افغان تے کجھ نیم افغان گروہاں دی شکل وچ پنجاب وچ آؤن لگ پئے۔ ہولی ہولی ویکھدیاں ای دریائے گھار تے دریائے ستلج (۵۱) دے آل دوالے دا علاقہ بستی وارو پ دھار گیا۔

19۔ سلطان ابراہیم لودھی افغان (۵۲) دے دور وچ پشین دے علاقے آتے جہند

اہو دے پئی اہتاں حضرت بابا فرید الدین مسعودی شکر رحمۃ اللہ علیہ دا پنجابی کلام (شلوک) اکٹھا کر کے اپنی لکھت "گرنٹھ صاحب" وچ شامل کر دے لوکاں تاں پڑایا۔ اُہدے جا نشیناں نوں گورو کہا جاندا اے۔ اہتاں 1538ء وچ 71 ورھیاں دی عمر وچ وفات پائی۔ اہتاں دا حزرار ضلع نارووال وچ جہند دے لائے دربار صاحب کرتار پور وچ اے۔

۴۵۔ "(i) جنم پتریکا بابے جی کی "A History of Punjabi Literature by Mohan Singh (LR 1932) P, 128.

(ii) عبرت نامہ از مفتی خیر الدین، پنجابی ادبی اکیڈمی لہور۔

۴۶۔ کسے زمانے وچ تصور بریکسیر دے راجا رائے سنگھ دی جاگیر وی رہیا۔ کہا جاندا اے پئی اہ اک بد کردار راجا سی۔ جہد لوکاں دی شرافت توں سدھافیدہ چکداسی۔ تھوڑ وچ جدوی کسے کڑی داویا ہوندا تاں اہ پہلی رات اہنوں اپنے کول رکھداسی۔ اک دارا ک کڑی داویا ہویا تاں راجا نے اہنوں وی دو جیاں ویاہیاں کڑیاں وانگ پہلی رات اپنے کول رکھن دی کوشش کیتی۔ پر اہ کڑی حضرت بابا کمال الدین چشتی رحمۃ اللہ علیہ دی شاگردہ سی۔ اہ بابا جی کول حاضر ہوئی تے عرضوئی کیتی پئی بابا جی میں راجا کول نہیں جاواں گی۔ بابا جی نے اہدی گل سنی تے مٹی دے پیالے نوں زمین آتے سو دھاما روتا۔ پیالہ زمین آتے جد ای ٹٹ گیا تے بستی اُجڑ گئی۔ جہدے نشان اج وی موجود میں۔ پر ہولی ہولی اہ ٹپیاں پدھر کیتاں جا رہیاں نیں۔

۴۷۔ (i) شجاع الدین مرتب اسرار صدی (لہور 1965ء) ص 24۔

۴۸۔ اخبار الادب از عبد اللہ عبدی خویہنگی ترجمہ مولوی محمد شفیع قصوری (1976ء)

۴۹۔ بہلول لودھی افغان دے دادا جی فیروز شاہ تغلق دے دور وچ اپنے وطن کوہ سیلمان توں ہندوستان آوے۔ سید خانوادے دی حکومت دا جہد 1451ء وچ صفایا ہویا تاں بہلول لودھی افغان نے لودھی سلطنت واندھ بدھا۔ اُہداویا اپنے چاچا اسلام خاں دے گھر ہویا جہدے گورنر ہند سن۔ بہلول لودھی نے 1440ء وچ مالوہ دے حاکم محمود شاہ خلجی دے خلاف محمد شاہ دی مدد کیتی۔ جہدے بد لے محمد شاہ نے اہنوں خان خاناں دا خطاب دتا۔ کہا جاندا اے عالم شاہ دے بدایوں ٹر جاوے گروں امرائے دلی دی دعوت آتے بہلول لودھی نے سلطنت سنہال لئی۔ اہنے دلی آتے 38 ورھے حکومت کیتی تے 1489ء وچ اللہ نوں پیارا ہو گیا۔

۵۰۔ تاریخ مخزن پنجاب از مفتی غلام سرور قریشی

۵۱۔ جنوب مغربی تبت توں 15200 فٹ ہی بلندی توں نکلدا اے تے 900 میل تک وگدا ہویا پاکستان وچوں گزر کے دریائے سندھ وچ مل جاندا اے۔ بھارت وچ اورنگ آباد وچوں گزر کے صوبہ بہاول گزر کے

ناں دا ایک سردار قابض سی۔ اوہدے علاقے اُتے اوہدا ایک دشمن ترین قبہا کرنا چاہندا سی۔ پر جمدوی اصل طاقت خویشگی افغان سن۔ جیہناں نوں اوہ آپوں متکبر ہون پاروں کجھ نہیں سمجھدا سی۔ ترین نے ایس موقعے توں فیدہ چکیا تے جمدنوں ہرا کے اوہدے علاقے اُتے قبہا کر لیا تاں جمد اپنی جان بچاؤن لئی غور دے پہاڑاں وچ لک گیا۔ پر اپنا علاقہ واپس لین لئی کوشش کردار ہیا۔ جد اوہدی کوئی واہ نہ چلی تاں اوہ اپنے خویشگی افغاناں کول مدد لئی آیا۔ جمد نے اوہناں نال مل کے حملہ کیتا تے اپنے علاقے اُتے قبہا کر لیا۔ ایس طرحاں جمدناں تے تریاں وچالے لڑائیاں ہوندیاں رہندیاں سن۔

اک دن جمد نے اپنے خویشگیاں نال مشورہ کیتا پئی ایس ایس علاقے نوں تریاں لئی چھڈ کے ہندوستان جا کے اپنی قسمت دیکھیے۔ خویشگیاں اوہدے ایس فیصلے نوں پسند کیتا تے استخارہ کرن دا مشورہ دتا۔ ایس سلسلے وچ اوہ اک بزرگ کول گئے تے اپنی سدھرنوں بیان کیتا۔ بابا جی نے اوہناں نوں آکھیا۔ تہاڈا ایہہ فیصلہ تہاڈے تے تہاڈی نسل لئی وی چنگا اے۔ تیس لوہے دی ایہہ مسمار (کھرپی) پھڑو تے ٹر جاؤ۔ راہ وچ ایس مسمار نوں کھبوندے جاناں۔ نتھے ایہہ آسانی نال کھب جائے، او تھے اپنا ڈیرہ لالینا۔

اپنے بزرگ دے فرمان موجب جمدناں اُتے خویشگیاں دا ایک وڈا لشکر اپنے بال بچیاں سنے ہندوستان ول ٹر دا کابل اپڑ گیا۔ انجن اچیت اتھے اوہناں دا ٹاٹا کراٹھیر الدین بابر (۵۳) نال ہو گیا۔ جیہنوں پنجاب دا حاکم دولت خاں لودھی افغان تے عالم خاں لودھی افغان ہندوستان اُتے حملہ کرن دی دعوت دے چکے سن۔ بابر نے وی لودھیاں دی آپوں وچ لڑائی دا فیدہ چکیا۔ اوہنے جمدناں تے خویشگیاں نوں دلی سلطنت دی آمدن دا چوتھا حصا دین دا وعدہ کیتا تے اپنی فوج وچ شامل کر لیا۔ اوہنے معاہدے اُتے اپنی مہر لاکے اوہناں نوں دے دتا۔

جنوب مغرب ول وگدا ہو یا دریائے بیاس وچ مل جاندا اے تے اتھوں ایہہ پاکستان تے ہندوستان وچالے سرحد بناؤندا ہو یا پاکستان وچ داخل ہوندا اے۔ راوی تے جہلم ایس توں پہلاں دریائے جناب وچ مل جاندا اے۔ بن اچارے دریائے گندے ہوئے وچند دے مقام اُتے دریائے سندھ وچ مل جاندا اے۔ اوہریا (ستلج) پنجاب دے پنجاب دریواں وچوں ایں۔ جہد اپنی سندھ طاس دے معاہدے موجب بھارت ورتدا اے۔

۵۲-1517ء وچ سکندر لودھی افغان دی وفات مگروں اہد اوڈا پتر ابراہیم لودھی افغان تخت اُتے بیٹھا۔ جد کہ زکا پتر جلال خاں افغان جو پورا حاکم بنیا۔ اہد اسٹا اہ نکلیا پئی افغان سردار دوگروہاں وچ تقسیم ہو گئے۔ ایس طرحاں دوہاں بھراواں وچالے اقتدار لئی جنگ شروع ہو گئی۔ سگوں کئی وار میدان دی جنگ ہوندیاں ہوندیاں رہ گئی۔ ایس خانہ جنگی توں افغاناں دی طاقت وچ کمی ہو گئی۔ میواڑ دے راجا رانا سائنگا نے افغاناں دی آپوں دی لڑائی دا فیدہ چکیا تے دلی سلطنت دے کئی علاقیاں اُتے قبہا کر لیا۔ ابراہیم لودھی اک ظالم تے مغرور حکمران سی۔ اہد اپنے افغان سرداراں تے امراء سلطنت نال چنگا ورتا نہیں سی۔ ایس لئی سلطنت دے امیراں نے 40 ہزار سواراں تے 500 ہاتھیاں دی فوج نال بغاوت کردی۔ پر اپنے مشکل نال باغیاں نوں قابو کیتا۔ اُہنے دولت خاں لودھی افغان

1526ء وچ مغل بادشاہ بابر حملہ کرن لئی نکلیا تاں دو بے پاسے ابراہیم خاں لودھی افغان وی لڑائی لئی تیار کھلو تاں۔ دونوں وچالے پانی پت دے میدان وچ لڑائی ہوئی۔ جیدے وچ کئی لوگ مارے گئے۔ بابر دے حمایتی جنداں تے خویشگیاں دے 700 لوگ کم آئے۔ پراہیم لودھی افغان سلیم خان جند دے ہتھوں قتل ہويا۔ بابر نے حکومت سنبھالن مگروں اپنے وعدے دا پالن کیتا۔ اوہ وعدے موجب جنداں تے خویشگیاں نوں دلی سلطنت دا چوتھا حصا ویندا رہیا۔ اوہدی وفات مگروں اوہدے پتر ہالیوں نے اپنے پیو دے وعدے دا پالن کیتا۔ پر پوترے اکبر نے حصا دینا بند کر دتا۔ جنداں تے خویشگیاں نال بابر دا معاہدہ (1077 ہجری) بجواڑہ دے جنداں کول موجودی (۵۴)۔

اُتے دتی ہوئی روایت نوں انج وی بیان کیتا جاندا اے پئی ”اکبر دے حکم اُتے جند افغاناں نوں ابو الفضل آباد کرن لئی آیا تاں اوہ اپنے بزرگ دلوں عطا کیتی ہوئی کھری تھاؤں تھائیں کھوندے رہے پراوہ کتے وی نہ کھبی۔ اخیر اوہ قصور دی بھوئیں وچ کھب گئی تاں اوہناں اتھے ای ڈیرہ لالیا (۵۵)۔

20۔ سرگرفینن موجب ابراہیم لودھی دے دور وچ 1520ء دے نیڑے تیزے قصور وچوں 1300 یکر غیر آباد بھوئیں لے کے واپس بجی کیتی گئی۔ پر پٹھاناں دے آؤن مگروں وی پہلے

نوں دلی بلایا۔ پر دولت خاں نے بہانہ کر کے اپنے پتر دلاور خاں افغان نوں خل دتا۔ اہ بڑی مشکل نال جان بچا کے واپس آیا۔ دولت خاں لودھی افغان نے ابراہیم لودھی افغان توں بدلہ لین لئی عالم خاں نال گٹھ جوڑ کیتا تے کابل دے حکمران ظہیر الدین بابر نوں دلی اُتے حملہ کرن دی دعوت دتی۔

۵۳۔ ظہیر الدین بابر نے 6 محرم 888 ہجری بمطابق 14 فروری 1483ء نوں عمر شیخ مرزا دے گھراکھ کھولی۔ جیدے آپوں ریاست فرغانہ دے حاکم سن۔ بابر دا سلسلہ نسب پنجویں پشت وچ تیمور نال جا ملدا اے۔ جد کہ ماں قلوک نگار خانم چنگیزی خانوادے وچوں سی۔ بابر کابل دا حکمران سی۔ اُنہوں پنجاب دے حکمران دولت خاں لودھی افغان نے عالم خاں نال مل کے دلی اُتے حملہ کرن دی دعوت دتی۔ 1524ء وچ اُنہے برصغیر اُتے حملہ کیتا تے لہور اُتے قبھا کر لیا۔ اُنہے جاندھرتے سلطان پور دیاں جاگیراں دولت خاں لودھی افغان نوں دان کر دتیاں۔ پر کجھ ویلا گزرن مگروں دولت خاں لودھی افغان دے غلط رویے پاروں اہ علاقے اُہدے پتر دلاور خاں نوں عطا کردتے۔ دولت خاں نے بابر دے کابل ٹر جاؤن مگروں اہ علاقے اپنے پتر توں کھو لے تے عالم خاں نوں دیہا پور توں کڈھ دتا۔ بابر نوں جد اہ خبر ملی تاں اُنہے ہر کھ کیتا۔ دو بے پاسے 1525ء وچ چھوڑ دے حکمران رانا سانگانے وی بابر نوں دلی اُتے حملہ کرن لئی اُکسایا۔ بابر دسمبر 1525ء وچ 12 ہزار تربیت یافتہ لشکر تے توپاں لے کے دلی اُتے قبھا کرن لئی ٹر پیا۔ اہ اپریل 1526ء وچ پانی پت دے میدان وچ اپڑیا تاں دلی دا سلطان ابراہیم لودھی افغان وی اک لکھ سپاہیاں تے 500 ہاتھیاں نال ساہنے تنہائی بیٹھاسی۔ 21 اپریل 1526ء نوں دوہاں فوجاں وچالے جنگ چھڑی۔ بابر نے توپاں دے گھروں استعمال کیتا۔ جید اہ نکلیا پئی توپاں دیاں گولیاں

پہل ایہہ بستی (قصور) گنام ہی رہی (۵۶)۔ چونیاں داوسنیک پیرا بلوچ (۵۷) ناں دا اک بندہ جد اوہداجی کردا آؤندا تے لٹ مار کر کے ٹر جاندے۔ پر جد افغان قصور دے تن پاسیاں وچ آباد ہو گئے تاں اوہنے 200 سواراں نال حملہ کردتا۔ افغاناں نے اگوں 500 سواراں نال مقابلہ کیتا۔ جیہدا اٹھایہ نکلیا پئی اوہ تے اوہدے سگی مارے گئے۔ افغاناں دی جت نے مقامی لوکاں دی نظر وچ اوہناں دا مقام اچرا کردتا۔

21۔ اپریل گزٹ آف انڈیا موجب قصور مسلماناں (مغلاں) دے زمانے تو لوں پہلاں پاک و ہندی تاریخ وچ اگھڑویں حیثیت نال ساہنے نہیں آؤندا۔ جد کہ مغل ایس شہر اندر باہریاں اوہدے پوترے اکبر دے زمانے وچ آئے (۵۸)۔

دیاں وا جاں توں لودھی فوج دے ہاتھیاں وچ تھر تھلی گج گئی تاں اہتاں ہاتھیاں اپنی فوج نوں ای پیراں تھلے تاز دتا۔ ایس طرحاں باہر نے 1526ء وچ مغلیہ سلطنت دا ایہہ پتھر رکھیا تے 75 ورھے حکومت کرن والی لودھی سلطنت صفایا کردتا۔

۵۴۔ (i) دفتر پارینہ (کتابچہ) از احمد یار خاں مجبور۔ 14 اپریل 1932ء۔ ص 28۔

(ii) قصور و افاغنه قصور مضمون نگار کرامت علی خاں، قدیل 28 نومبر 1965ء۔

۵۵۔ اولیائے قصور، مخطوطہ مولوی محمد شیخ (اولیاء قصور) پنجاب یونیورسٹی لہور۔

Chiefs & Families of the Note in the punjab by Griffin (LR. ۵۶ 1909) Vol. 1, P. 205

۵۷۔ لوک ویری یاں لوگ متر دے سرنا نوں بیٹھ مہینہ دار سویر انٹرنیشنل (جلد 4 شماره 9) ستمبر 1998ء دے شمارے وچ پیرا بلوچ بارے اقبال قیصر ہوری لکھدے نیں۔ "پیرے بلوچ دا اصل ناں پیر محمد سی اوہ بلوچ قبیلے وچوں سی۔ اوہ چونیاں شہریاں آل دوالے دے کسے پنڈ داوسنیک سی۔ قصور تے فیروز پور دے علاقیاں دے مشہور لوک گیتاں تے سراں وچ اوہدا ذکر لکھدا اے۔ جیہدے توں اوہدی بہادری تے لوکاں نال جرت دا پتہ وی لگدا اے۔ پنڈ چوڑی والا تحصیل ضلع قصور دے برکت مسجحتوں ایہہ سراں میں 1986ء ریکارڈ کیتیاں سن۔

"پیرے بلوچ دی سر"

ڈیگر ویلے سستی نئی نوں دھپ چا آوے	ویری للکرے مارن پیرا چھیاں گھوڑی
انج پر چھاوین چن لئی مٹی	بھجیاں راوند دیندے
تینوں جی آئے نوں پاندھیا	اوہناں گھت لے گھیرے
گل سداوین کوئی چنلی	کدھرے چھو یاں تے سوئے
وانا گھٹ لئی ساتھے	توڑے پین چو فیرے
چن ممدوٹ دا نکھیں	انکھی کدھی دارا کھاڈے باہری لیرے
لکھ خصمانے جانڈیاں نوں	بجلی انبروں پئی ٹپے
وسدے کیہدے آرتھیں	پیراں ہتھا گیرے
وگدی اے نہیں وچ چھل اے سوزی	تینوں رب دیاں رکھاں بلوچاں

22۔ ”دی پٹھان“ دامولف ”اولف کیرو“ کی موجودہ تصور بستی دائرہ باہر دا زمانہ بیان کر دیا ہے۔ اوہدے آکھن موجب پاک و ہندو یاں مہماں ویلے یوسف زیاں نے ودھ چڑھ کے باہر دا ساتھ دتا۔ ارج وی قصوری پٹھاناں وچ ایہہ روایت عام اے پئی اوہ باہر وی فوج نال پشاور توں آئے۔ اوہناں دے نال اوہناں دیاں خدمتاں دے بدلے وسط پنجاب وچ جاگیراں عطا ہوئیاں۔

خوشگئی افغاناں نوں قصور دا علاقہ ملیا۔ جیہوں اوہ اک آزاد ریاست وی حیثیت نال چلانا چاہندے سن۔ دو بجے پاسے ہولی ہولی افغان تے کجھ ہور قبیلے آکے آباد ہوئے۔ ایس طرحاں باہر دے زمانے وچ قصور اک قصبہ بن چکیا سی۔

23۔ اک روایت موجب پٹھان اصل وچ یاغستانی نیں۔ کجھ تاریخ دان اوہناں نوں ارغستانی آکھدے نیں تے اوہناں دے علاقے داناں یکا توت سدے نیں۔ اوہناں پانی پت دے میدان وچ بہاوری دے جوہر دکھائے۔ پر میدان وچ اوہناں دے 700 جوان مارے گئے۔ باہر دے ہتھ داسخط کیتا ہویا اک عہد نامہ 1077 ہجری تک قصور دے جمنڈاں کول سی۔ جیہڑا بعد وچ کھوہ لیا گیا (۵۹)۔

24۔ ظہیر الدین بابر نے تخت اُتے بیٹھن مگروں خوشگئی پٹھاناں نوں قصور والگان بخش دتا۔ اخبار الاولیاء دے لکھاری عبداللہ عبدی خوشگئی موجب بخشش دا دستخط کیتا ہویا فرمان 1666ء بمطابق 1077 ہجری تیکر قبیلہ جمنڈ (۶۰) کول رہیا۔

25۔ قصور وچ اک باراں دری وی اے۔ جیہدے بارے روایت انج بیان کیتی جائدی اے پئی

پٹھان لکھاریاں دا کہنا اے پئی پیرا قصور تے اوہدے آسے پاسے دے لوکاں نوں لدا اسی تے انگریزاں دا ایہہ کہنا کہ اوس مغل سرکار نوں کھسی جنگل وچوں مالیا اکٹھا کرن توں ڈک دتاسی۔ جی شہادت لوک گیتاں دی اے جیہناں وچ اوہ لوک دیری نہیں سگوں لوک متر نظر آؤندے۔

Imperial Gazetteer of India. - ۵۸

۵۹۔ ہم اور ہمارے اسلاف از ڈاکٹر ہدانی۔ کلاسیک (لہور 1967ء)۔

۶۰۔ افغان تاریخ داناں دے بیان کیجے شجرے موجب جمنڈ، قیس عبدالرشید وی نسل وچوں نیں۔ جد کہ جمنڈ وی نسل وچوں خوشگئی افغان مشہور نیں۔ سلیم خاں جمنڈ اپنے خوشگئی افغاناں نال ای ہندوستان آیا سی۔ ارج وی خوشگئی افغان تصور وچ موجود نیں۔

۶۱۔ سلیم خاں جمنڈ باہر وی فوج داسپہ سالاری۔ اپنے باہر نوں دلی اُتے حملہ کرن وچ مدد دی سی۔ جہدے بدلے باہر نے انہوں دلی سلطنت دا چوتھا حصار بن دا وعدہ کیتا سی۔ جہاں اوج مگروں وصول داں ہیا۔ سلیم خاں جمنڈ نے اپنے ای افغان خانوادے دے بہلول لودھی نوں قتل کیتا تے باہر نوں کابل توں دلی تھکر سرکار ہندوستان وچ مدد دی۔

قصر نام قصور ہے ===== 41 ===== ڈاکٹر ریاض انجم
 سلیم خاں جمند (۶۱) ظہیر الدین بابر دے امراء وچ شامل سی۔ اوہنے قصور وچ اک باراں دری (۶۲)
 وی بنوائی سی (۶۳)۔ اک وار اوہ شیر شاہ سوری دے استقبال لئی گیا، پر اگوں شیر شاہ سوری نے
 اوہنوں ویکھ کے ایہہ فقرہ کیہا۔ ”جے اگر سلیم خاں جمند دا ڈھڈ چاک کیتا جاوے تاں وچوں
 ابراہیم لودھی افغان دی لاش ملے گی“۔ اوہدے کہن دا مطلب ایہہ سی پئی جمند ابراہیم لودھی دا
 قاتل اے۔

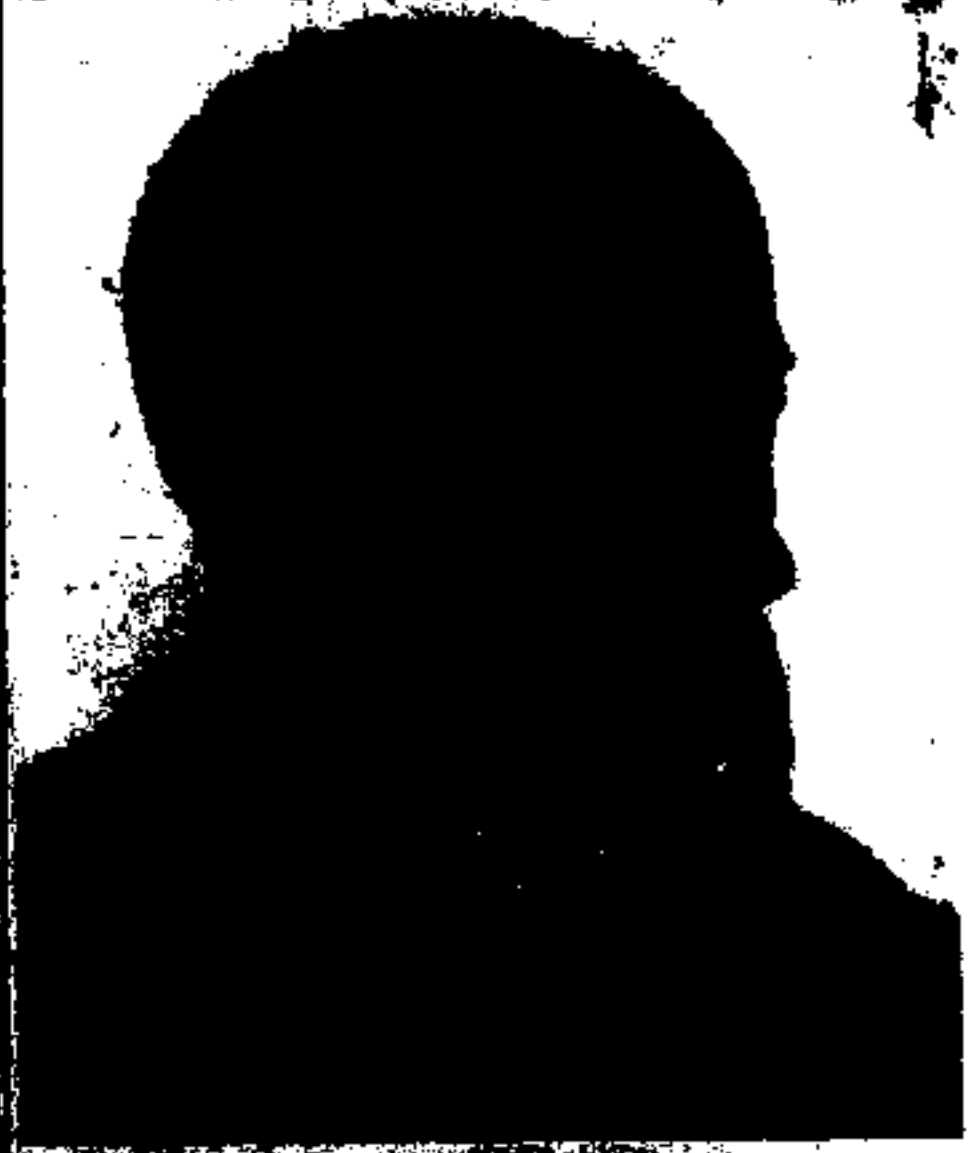

باراں دری سلیم خاں جمند
 (کوٹ غلام محمد نزد چرچ)

سلیم خاں جمند نوں ای شیر شاہ سوری نے آکھیا سی پئی جے تیرے ڈھڈ نوں چیریا جاوے تاں وچوں ابراہیم لودھی
 افغان دی لاش نکلے گی۔
 ۶۲۔ سلیم خاں جمند مغلیہ بادشاہ ظہیر الدین بابر دی فوج دا سپہ سالار سی۔ اُہنے قصور وچ اک بارہ دری بنوائی سی۔
 جہڑی کوٹ غلام محمد خاں عیسائیاں دے چرچ لاگے اُساری گئی۔ جہدے نشان ارج وی موجود نیس۔ کیہا تاں اندا اے
 پئی بارہ دری دے نال خوہنگی افغاناں نے آؤن والے پروہنیاں لئی اتھے ان پانی تے رہن لئی اک عمارت بنوائی
 سی۔ اُوس عمارت تھلے تہہ خانہ سی۔ جہڑا ارج وی موجود اے۔ اوہدے بارے اوہ وی کیہا جاندا اے پئی تہہ خانے
 دے اندر واندراک سرنگ بنی ہوئی اے۔ جہڑی پنڈ کیسر گڑھ وچوں نکلی اے۔ ذکر جوگ گل اوہدے پئی اتھے
 ارج وی اک ہلڈنگ موجود اے۔ جہدے وچ چرچ دے پادری وی رہائش اے۔
 ۶۳۔ اخبار الاولیاء از عبداللہ عبدی خوہنگی۔

قصر نام تصور ہے ===== 42 ===== ڈاکٹر ریاض انجم

حضرت شاہ حسین (۶۳) پنجابی کافی دے مشہور شاعر ہیں۔ اوہناں دے ماپیاں کول اولاد نہیں سی۔ اوہناں دے ماپیاں پنڈی بھٹیاں تے خانقاہ ڈوگراں دے منے پر منے اللہ والے حضرت بہلول

دریائی اگے عرضوئی کیتی پئی اللہ اگے دعا چاء کرو۔ سانوں اولاد مل جائے۔ اوہناں آکھیا اک شرط اُتے دعا کراں گا پئی پہلوٹھی دا بال مینوں دینا پوے گا۔ اوہ راضی ہو گئے۔ خدا دی کرنی ایہہ ہوئی پئی اللہ تعالیٰ نے اپنے فضل تے کرم نال اوہناں نوں جڑواں بچے عطا کیتے۔ جیہناں وچوں اک دارنگ سانولا تے دو بے دا چٹا سی۔ اوہناں سانولا بچہ بابا جی دی نظر کیتا۔ پر اوہناں دو بے بچے نوں پسند کیتا۔ جیہدا نال شاہ حسین سی۔

حضرت شاہ حسین

۶۳۔ مولا بخش کشتہ ہوزی اپنی لکھت "پنجابی شاعراں دا تذکرہ" وچ لکھدے نیں پئی اصل نال شاہ حسین تے تخلص وی حسین سی۔ اہ 945 ہجری برطانیہ 1539ء وچ شیخ عثمان دے گھر ٹیکسالی دروازہ لہور وچ پیدا ہوئے۔ اوہناں دے دادا جس رائے ہندیوں۔ اہ فیروز شاہ بھٹک دے سے مسلمان ہوئے۔ اہ اللہ دی راجپوت سن۔ شاہ حسین دے ابا جی شیخ عثمان نے تگوار جھڈی تے کھڈی دی شرن لئی تے جلاہاں دا نام کرن لگ پئے۔ شاہ حسین ہورنی آپوں لکھدے نیں۔

"تاؤں حسینا تے ذات جلاہا گالیاں دیندیاں تانیاں والیاں!"

شاہ حسین نے ٹیکسالی دروازے دی وڈی مسیت دے مولوی ابو بکرتوں قرآن پاک پڑھیا۔ اہ ا بے دس ورھیاں دے سن۔ جد اوہناں اٹھ دس سپارے حفظ کر لے۔ اوہناں وناں وچ مولوی ابو بکرتوں ملن لئی اک صوفی درویش شیخ بہلول دریائی آئے۔ جہڑے چنیوٹ ضلع جھنگ دے دسٹیک سن۔ دریائے راوی اوہناں وناں وچ شاہد رہ دی تھاں شاہی قلعہ دے نیڑے وگداسی (جھوں ہن بڈھا دریا کہندے ہن)۔ شیخ بہلول نے شاہ حسین نوں او تھوں وضوئی پانی دالوٹا بھر کے لیان لئی فرمایا۔ اہ وضوئی پانی لیایا تے شیخ بہلول نے کچھ پڑھ کے اُنہوں پھوک ماری تے دعا دی۔ جس دا اثر اہ ہو یا پئی شاہ حسین نے تھوڑے ای دنوں وچ قرآن پاک حفظ کر لیا۔ تے رمضان دے مہینے وچ نماز تراویح پڑھاندا ہواں سارا قرآن مجید سنا دتا۔ 36 ورھیاں دی عمر وچ لہور دے اک مشہور تے عالم فاضل بزرگ شیخ سعد اللہ کولوں تفسیر مدارک سبقاً پڑھ رہے سن کہ اہ آیت آئی۔ وَمَا الْخَيْرُ إِلَّا اللَّهُ نِيَا الْكُفْرُ وَكَفْرٌ۔ اُستاد نے کہا۔ "دنیا اک کھیل کد دے سوا کچھ نہیں"۔ تے آپ اُتے اک مجذوبی کیفیت طاری ہوگی۔ سچ دے کد دے کتب توں باہر گے تے فیر ادھر دارخ نہ کیتا۔ باہمن مادھوناں دے منڈے نال پیار ہو گیا تے فیر حسین زرا حسین نہ رہیا سکوں مادھولال حسین ہو گیا۔ شاہ حسین نے قریباً 30 ورھے پہلے کھن عبادت تے ریاضت کیتی اخیر لے 27 ورھے مستی تے جذب و سکر دے عالم وچ گزارے۔ اوہناں 63 ورھیاں دی عمر وچ 1008 ہجری برطانیہ 1599ء وچ وفات پائی۔ پہلے اوہناں نوں راوی کھڈے دُن کیتا گیا۔ پر جدر راوی نے اپنا رخ پھیر لیا

قصر نام قصور ہے ===== 43 ===== ڈاکٹر ریاض انجم

حضرت بہلول دریائی نے بچے لے کے اپنے مرید قصور دے و سنیک حضرت صدر دیوان (۶۵) نوں دے دتاتے آکھیا پئی اوہدی پرورش تے تربیت کرن وچ کوئی کمی نہ چھڈیں۔ اوہناں اپنے مرشد دے فرمان دا پالن کیتا تے شاہ حسین دی بڑے سوہنے تے سوچے ڈھنگ نال تربیت کیتی (۶۶)۔ شاہ حسین دا جنم ورہا 1539ء و سیا جاندا اے۔

27۔ اک روایت موجب شیر شاہ سوری (1540-1545) (۶۷) خویشگی پٹھاناں نال بوہت نفرت کرداسی۔ ایس لئی اوہنے پانی پت دے میدان وچ ابراہیم لودھی افغان دے خلاف بابر مغللاں داسا تھ دتاتے اوہنوں جتوایا (۶۸)۔

تاں اہناں نوں باغبانپورہ شالا مار باغ دے لاگے دفن کیتا گیا۔ جتے ہرورھے اہناں داعس بڑی عقیدت تے احترام نال منایا جاندا اے۔

۶۵۔ اصل ناں حیدر الدین اے۔ پر صدر دیوان دے ناں توں مشہور ہوئے۔ اہناں دامزار لہور ول جاندیاں ہوئیاں قصور چوکی توں جانب شمال ول اک کلومیٹر دی وٹھ اُتے اے۔ اہناں داعس ہرورھے پھاگن دی 17 تاریخ نوں ہوندا اے۔ تذکرہ مشائخ قادریہ دے صفحہ نمبر 141 اُتے لکھیا اے پئی "حضرت صدر دیوان ہوری حضرت بہلول قادری دریائی رحمۃ اللہ علیہ دے مرید تے شاہ حسین لہوری دے پیر بھائی سن۔

۶۶۔ تاریخ پنجاب اور افاغنے قصور کا کردار از محمد ایوب خاں (1988ء) دیباچہ نگار ڈاکٹر وحید اختر عشرت صفحہ (ط)۔

۶۷۔ شیر شاہ سوری دا اصل ناں فرید خاں سی۔ اہ بہرام تے خاص پور دے جاگیر دار حسن خاں دے گھر 1472ء

28۔ ایک روایت موجب سپہ گری پٹھانوں میں شرط اُٹے مغل حکمران ظہیر الدین بابر داساتھ دتاسی پٹی جے اوہ ہندو حکمران بنیامتاں اوہ اپنی سلطنت دی کمائی دا چوتھا حصا اوہناں نوں نقد دیا کرے گا۔ کہا جاندا اے پٹی اوہ اپنے دور وچ اپنے وعدے دا پالن کردار ہیا۔ پر جد جلال الدین اکبر (۶۹) دا دور آیا تاں اوہ دے امیراں تے سیاسی مشیراں نے پٹھانوں نوں دلی توں دور کرن داسی مشورہ دتا۔ کیوں جے اوہناں دی عقل موجب مغلاں نے پٹھانوں توں تخت کھویا سی۔ ایس لئی اوہناں نوں دارالسلطنت دے نیڑے رکھنا مغلیہ حکومت لئی خطرناک اے۔ جویں پہلاں ہمایوں نال اجیہا واقعہ واپر چکیا سی۔

اکبر نے اپنے دور وچ اوہناں دے چوتھے حصے دی منگ کرن مگروں وی اوہناں نوں کوئی جواب نہ دتا۔ اوہناں اپنا وظیفہ بند کھجیا تے اپنے پچھلے وطن نوں پرہتے۔ پر جد اکبر نوں اوہناں دے ٹر جان دی دس پٹی تاں اوہنوں اوہناں دیاں خاص وفاداریاں چیتے آئیاں۔ اوہنے اوہناں پچھے قاصد گھلے تے اوہناں نوں سلج تے بیاس دا وچلہ علاقہ دے دتا۔ خورے ایہدی ایہ وجہ سی پٹی قصوری علاقہ بلا واسطہ سلطنت دلی دے ماتحت رہیا (۷۰)۔

یاں 1486ء وچ پیدا ہويا۔ جہد یاں چار گھر والیاں سن۔ فرید خاں سبھ توں وڈی دی نگھوں پیدا ہويا۔ جد کہ اُپدیا آہوں سبھ توں مکی نوں بوہت پسند کرداسی۔ ایس لئی فرید خاں نوں بہرام نوں چھڈنا پیا۔ پر پیو دی وفات مگروں اوہ جاگیر پرت آیا۔ کجھ دیلا گزرن مگروں اُسے حاکم بہار دی نوکری کر لئی۔ جتھے اُسے اپنی کوارنل شیر مار کے شیر خاں خطاب وصولیا۔ پہلے اوہ جنوبی بہار دا گورنر تے بعدوں 1526ء وچ حاکم بہار دے چلاناں کرن مگروں بہار دانا سب گورنر بنیا۔ 1532ء وچ اُسے ہمایوں نال معاہدہ وچنار طے کیتا۔ 1537ء وچ اُسے بنگال دے حاکم محمود شاہ نوں ہرایا تے صوبہ بنگال اُتے قبضہ کر لیا۔ اخیر 1539ء وچ اُسے مغل بادشاہ ہمایوں نوں ہرایا تے آپوں شیر شاہ والقبہ اختیار کر کے اپنی بادشاہت داہوکا دے دتا۔ اہ 22 مئی 1545ء نوں کالنجر قلعہ دی فتح ویلے پارو و پھشن پاروں زخم ہويا تے اخیر کجھ دیھاڑے گزرن مگروں اللہ نوں پیارا ہو گیا۔ ذکر جوگ گل اہوے پٹی اُسے کرنی دے شعبے وچ بد کیتی تے تنکے نوں مکا کے روپیا جاری کیتا۔ اُسے سونا، چاندی تے تانبے دیاں دھاتاں توں سکے بنوائے۔ جہڑے مغلاں تے ایسٹ انڈیا کمپنی دے دور 1835ء تک چلے رہے

۶۸۔ تصور (کتابچہ) از ارشاد احمد پنجابی، ص، 11۔ 1980ء، پنجابی ادبی لہر لہور۔

۶۹۔ اکبر اک عظیم جرنیل سی۔ اہ ظہیر الدین بابر دا پوترا تے ہمایوں دا پتر سی۔ جنوں شیر شاہ سوری (1540-1545ء) نے مئی 1540ء وچ قنوج میدان وچ ہرایا تے جلاوطن کردتا۔ اہ آگرہ تے دلی راہیں سندھ چلا گیا اوتھے ای 23 نومبر 1542ء نوں امرکوٹ وچ حمید بانودی نگھوں اکبر نے اکھ کھولی۔ 1555ء وچ ہمایوں سکندر سوری نوں ہرایا تے کیول 12 درھیاں دی عمروج اپنے پتر اکبر نوں پنجاب دا گورنر بنا دتا۔ اُسے ہرم خاں اپنے پتر داسر پرست متھیا۔ پر 1556ء ہمایوں دی وفات مگروں ہرم خاں نے اکبر دی بادشاہت داہوکا دے دتا۔ آپوں اُپدیا تالیق بن بیٹھا۔ ایس طرحاں اکب نے اُن بڑھ ہون دے باوجود وی ادھی صدی تک (1556-1605ء) برصغیر دے کروڑاں لوکاں اُتے حکومت کیتی۔ اخیر اہ 1605ء وچ اللہ نوں پیارا ہو گیا۔

29۔ گریفن کہہ اے پئی 1569ء وچ جد شہنشاہ اکبر گھر شہزادہ سلیم (۱۷) پیدا ہويا
 تاں اوہنے خوشی کرن لئی اک دربار سجایا۔ ایس موقعے اُتے خویشگی افغاناں بنگال دی فتوحات وچ
 رُجمے ہون پاروں حاضر ہون وچ دیر کردتی۔ ایس ویلے دا ابوالفضل تے ٹوڈرل راجہ نے فیدہ
 چکدیاں ہوئیاں شہنشاہ نوں بدظن کرن لئی اوہدے کن بھرے پئی خویشگی افغان ایس خوشی ویلے
 وی دربار وچ نہیں آئے۔ جیہدے بدلے شہنشاہ اکبر نے خویشگی افغاناں دیاں جاگیراں نوں
 ہولی ہولی گھٹاؤن دا حکم دے دتا۔ ایہہ لوک ایس بہانے اپنے وطن پرتن لئی تیار ہو گئے تے مشہور کر
 دتا پئی اوہناں نوں ہندوستان دی آب و ہوا اس نہیں آئی۔ اوہناں شہنشاہ کولوں پچھاں جاون دی
 اجازت منگی تاں شہنشاہ نے حکم دتا پئی اوہ دارالخلافہ توں دور جتھے چاہوں آباد ہو جاون۔ اخیر
 1580ء دے نیڑے تیزے خویشگی افغاناں دا سارا قبیلہ دلی نوں چھڈ کے ابوالفضل دی نگرانی
 وچ شکر پور (موجودہ قصور) آ گیا۔ جیہدے کھنڈراں دے نشان اِنج وی ملدے نیں (۷۲)۔

30۔ قصور شہر 1570ء وچ اکبر دے حکم اُتے پٹھان بستی دے ناں توں آباد ہويا۔
 اوس ویلے ایہدی آبادی 3500 نفوس سی۔ پٹھاناں دے وڈھکے قندھار توں آئے سن۔ جد کہ
 موجودہ سرداراں دے وڈھکے حسن زئی قبیلے نال تعلق رکھدے نیں۔ اوہ مغلاں دے زوال تیکر
 قصور وچ آباد رہے۔ اوہ ڈھڈ دادوزخ بھرن لئی سپہ گری گھوڑے وچین، کپڑا بنن تے سوداگری
 کردے رہے (۷۳)۔

اُتے دتی ہوئی روایت نوں اِنج وی بیان کیتا جاندا اے پئی مغل بادشاہ اکبر دے
 زمانے وچ قندھار دے کجھ پٹھان خانوادے ایس شہر وچ آباد ہوئے۔ جیہدے اوہدی فوج وچ
 شامل سن۔ اوہناں اپنی لوڑ موجب رہن لئی نکلے نکلے قلعے اُسارے۔ جیہدے کوٹاں دے ناواں
 توں مشہور ہوئے۔ ایہناں قلعیاں دی وجہ توں ایس شہر دا ناں قصور مشہور ہويا۔ کیوں جے عربی
 زبان وچ قصور، قصردی جمع اے۔ جیہد ا مطلب ”قلعہ“ اے۔ ایہہ شہر بارہاں قلعیاں اُتے کھلریا
 ہويا سی۔ ہر اک قلعہ کسے نہ کسے بندے دے ناں توں مشہور سی۔ قلعیاں دے ناں اِنج وی موجود
 نیں۔ پر قلعے محلیاں دارو پ وٹا گئے نیں (۷۴)۔

۷۰۔ (i) آئین اکبری از ابوالفضل صفحہ 111 (آئین اکبری وچ شہر لہور دا ذکر موجود اے۔ پر قصور دا
 نہیں۔ جد کہ صوبہ پنجاب دے کئی ہور دو بے شہراں دا ذکر وی ملدا اے)۔

Ain - i - Akbari by Abu al Fazal, Tr, by Francis. Vol. 2, (ii)
 (London, 1800) P. 108 - 109.

تاریخ مخزن پنجاب دے لکھاری مفتی غلام سرور قریشی نے وی قصور دے باراں قلعیاں بارے دس پائی اے۔ جیناں داویر وانج بیان کیجا جاندا اے۔

1۔ پرانا قلعہ: قدیمی قلعہ اے۔ ایہدے بارے کوئی جانکاری نہیں ملدی پئی لکھوں کئے تے کہہدے دور وچ اُسباریا۔

2۔ کوٹ غلام محی الدین خاں: غلام محی الدین خاں افغان نے بنوایا سی۔

3۔ کوٹ مراد خاں: مراد خاں نے بنوایا سی۔ پر ایہدے بندوبست قصور دے بندوبست توں دکھی۔

4۔ کوٹ قتل گڑھی: سکھاں دے قتل کرن پاروں قتل گڑھی مشہور ہویا۔ مہر عبدالغنی خاں نے نواں کوٹ بنوایا سی۔

5۔ کوٹ اعظم خاں

6۔ کوٹ بدر دین خاں

7۔ کوٹ عثمان خاں

8۔ کوٹ رکندین خاں

9۔ کوٹ فتح دین خاں: ایہہ قلعہ نظام الدین خاں نے اپنے پتر فتح دین خاں دے ناں اُتے آباد

کیجا سی۔

10۔ نواں کوٹ: ایہہ قلعہ علیم خاں تے عظیم خاں پٹھان نے بنوایا سی۔ اوہناں ایہدے ناں نواں کوٹ رکھیا۔

11۔ کوٹ پیراں والا:

12: کوٹ حسین خاں۔ ایہہ قلعہ حسین خاں پٹھان نے بنوایا سی۔

☆ کوٹ حسین خاں غلام محی الدین خاں تے کوٹ عثمان خاں دی آبادی آپوں وچ مل چکی اے۔

☆ کوٹ اعظم خاں تے کوٹ فتح دین خاں دی آبادی آپوں وچ مل چکی اے۔

☆ باقی سارے کوٹاں دی آبادی اڈواڈا اے۔

اے۔ اکبر دے گھر 30 اگست 1569ء نوں راجا بہاری مل دی وی جو دھابائی وی لکھوں اک منڈے نے اکھ کھولی۔ جہداناں اکبر نے شیخ سلیم چشتی رحمۃ اللہ علیہ وی نسبت نال سلیم رکھیا۔ پر اہ نور الدین جہانگیر دے ناں توں مشہور ہویا۔ اکبر اپنے بیٹاں پتر اں (سلیم، مراد تے دانیال) وچوں سلیم نوں زیادہ پسند کردا سی۔ ایس لئی اُہدی تعلیم تے تربیت لئی اُسے عبدالرحیم خانخاناں نوں اُہدا استاد متھیا۔ تعلیم وصولن مگروں ستاراں ورھیاں دی عمر وچ اُہداویاہ راجا بھگون داس دی وی مالا بائی نال کر دتا گیا۔ جہدی لکھوں خسرو نے جنم لیا۔ دو جے پاسے اکبر دے پتر اں وچوں مراد تے دانیال گھنی شراب پین پاروں وفات پا گئے۔ جد کہ تھیا پتر سلیم وی شراب پین دا عادی سی۔ اُہ وی جسمانی تے ذہنی طور اُتے کمزور ہو چکیا سی۔ ایس لئی اکبر اپنے پوترے خسرو نوں اپنا ولی عہد بنانا چاہندا سی۔ پر سلیم (جہانگیر) اپنے پتر خسرو نوں پسند نہیں کردا سی۔ جہدے لئی اُسے کئی وار بغاوت وی کیتی۔ اک وڈی وجہ ایہہ وی سی پئی ابوالفضل سلیم دے خلاف اُہدے پورا اکبر دے کن بھردا سی۔ ایس پاروں سلیم ابوالفضل نال وی نفرت کردا سی۔ ایس لئی اُسے ابوالفضل نوں 1602ء وچ بیرنگہ بندھیلہ دے ہتھوں قتل کر داتا۔

31۔ مغلاں دے آؤن توں پہلاں شہر قصور راجپوت خانوادے دے اثر پٹھہ سی۔ پر جد باہر نے پانی پت وی لڑائی جتی تاں اوس سے وی قصور اُتے اک ہندو راجہ حکمرانی کرداسی۔ اک اندازے موجب راجے دا بھٹی راجپوتان دے خانوادے نال تعلق سی۔ پر ابوالفضل (۷۵) نے کجھ ہور تاریخ دان اوس سے چوہان خانوادے دی سرداری بارے دس پاؤندے نیں۔ ایہہ وی مشہور اے پئی اوہ چوہان سردار پیر ڈھیا غازی (۷۶) سی۔ جیہڑا شیر شاہ سوری دا غلام سی۔ اوہ مسلمان ہو چکیا سی تے 250 سواراں دا کمانڈر سی۔ شیر شاہ سوری نے اوہنوں کسے خدمت دے صلے وچ لکھی جنگل (۷۷) دان کر چھڈیا سی۔ اک دن اوہ اپنی جاگیر دیکھن لئی نکلیا تاں اوہنوں دے وسنیک اک نیم وحشی نے اوہدے اُتے اچن اچیت حملہ کردتا۔ جیہڑا سا اہیہ نکلیا پئی اوہ اگلے جہان ٹر گیا۔ عبداللہ عبدی خوشگلی (۷۸) موجب 1134 ہجری تیکر اوہدی قبر قصور وچ ای موجود سی۔ اج اوہدی قبر دا کوئی تھوہ نہیں لگدا۔

1605ء وچ جد اکبر بیمار ہو یا تاں سلیم نے آگرہ وچ اپنے بیوتوں معافی منگ لئی تاں اُہنے شش ہو کے اُہنوں اپنا ولی عہد بنا دتا۔ اسی طرحاں اُہ 24 اکتوبر 1605ء نوں اپنے بیوی وقات گمروں کیول 36 ورھیاں دی عمر وچ تخت اُتے بیٹھاتے نورالدین جہانگیر دا لقب اختیار کیتا۔ 1606ء وچ شہزادہ خسرو نے حسن بیک تے عبدالریم نال مل کے جہانگیر دے خلاف بغاوت کر دتی۔ سکھاں دے گوروار جن نے وی خسرو دی حمایت کیتی۔ اُہ لہور قلعے وچ آئے تے فتح کرن دی کوشش کیتی۔ پر جہانگیر نے اُہناں ساریاں باغیاں نوں ہرادتا تے خسرو نوں گرفتار کر کے نظر بند کردتا۔ پر اُہنے جیل وچ وی جہانگیر دا تخت اُٹھن دی کوشش کیتی۔ جیہڑا سا اُہ نکلیا پئی اُہنوں انھا کردتا گیا تے اخیر 1622ء وچ قتل کردتا۔ 1627ء وچ جہانگیر وی اللہ نوں پیارا ہو گیا تے اُہ اپتر شاہ جہان 6 فروری 1628ء نوں تخت اُتے بیٹھا۔

۷۲۔ تذکرہ روسائے پنجاب از گریشن۔ ترجمہ سید نواز ش علی (1975ء)۔

۷۳۔ Chiefs & Families of the Note in the punjab by Griffin (LR 1909) Vol. 1 P.205

۷۴۔ ایک شہر ایک روایت قصور بروشر (1976ء) بحوالہ مضمون "قصور تاریخ کے آئینے میں" از نذیر احمد چودھری ڈائریکٹر آرکائیوز پنجاب۔ ص۔ 27۔

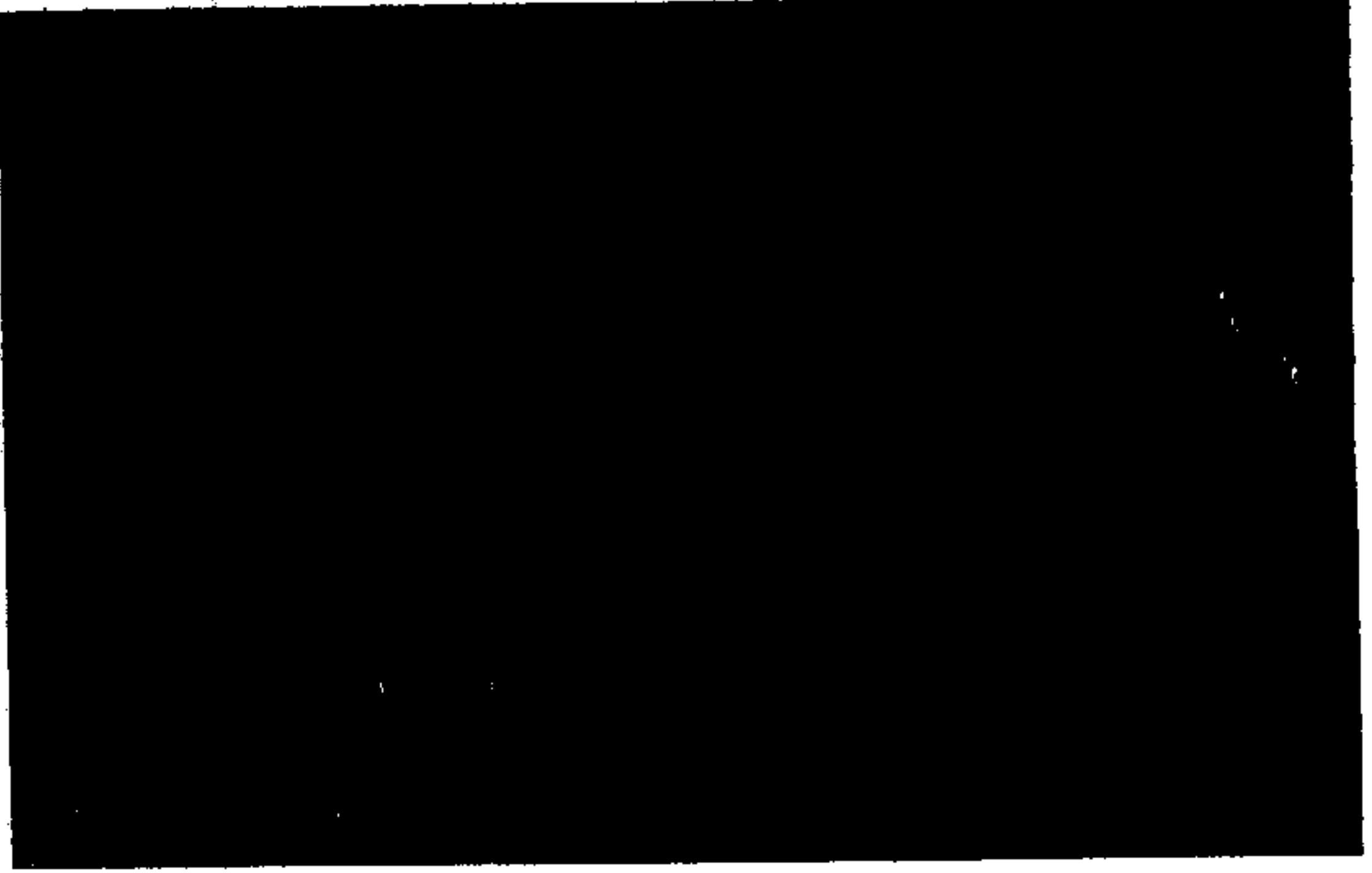
۷۵۔ ابوالفضل نے 1551ء وچ شیخ مبارک ناگوری دے گھر جنم لیا۔ جہڑے آپوں اک منے پر منے عالم سن۔ ابوالفضل وی اک نیا پر نیا ادیب، شاعر تے تاریخ دان سی۔ اکبر نامہ تے آئین اکبری اُہدیاں دو مشہور لکھتاں نیں۔ اُہ اکبر دا سیکرٹری سی۔ پر بعدوں اُہنے شیخ ہزاری دا منصب وصولیا۔ 1600ء وچ اُہنوں خاندیش دا گورنر بنا دتا گیا۔ 1602ء وچ اکبر دے پتر جہانگیر نے بیرنگہ بندھیلہ ہتھوں اُہنوں قتل کروادتا۔ کیوں جے اُہ اکبر اگے جہانگیر دیاں چغلیاں کھاندا سی۔ اسی لئی جہانگیر اُہنوں پسند نہیں کرداسی۔ مذہبی لحاظ نال اُہ آزاد خیال سی۔ اکبر دا دین الہی وی اُہدے خیالاں تے افکاراں دے اثر پٹھہ سی۔

۷۶۔ پیر ڈھیا غازی ہوری شیر شاہ سوری دے غلاماں وچوں سن۔ جد اُہ مسلمان ہوئے تاں اُہناں نوں 250 سوار

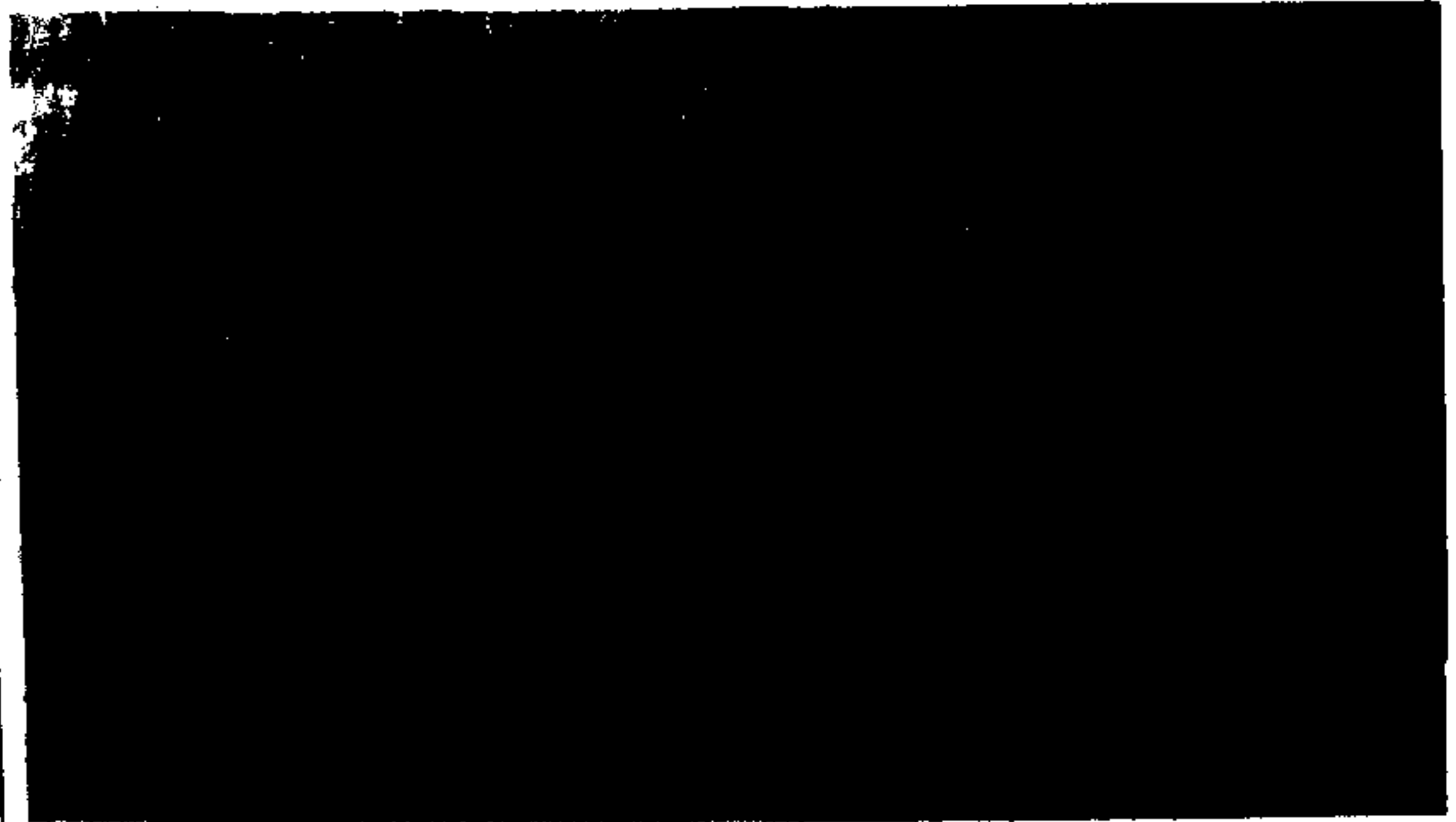
قصہ نام قصور ہے ===== 48 ===== ڈاکٹر ریاض انجم

32۔ ایک روایت موجب پرانا قصور روہیوال (۷۹) دے نال گدا سی۔ روہیوال آپوں وی بوہت پرانا قصبہ اے (۸۰)۔ تذکرۃ الشیخ والحزم دا لکھیاز صورت سنگھ دونوں قصبیاں دی اہمیت تے مشہوری بارے انج لکھدا اے۔

سوئی جنوب زلاہور ہفت فرسخ راہ قریب روہی وال و قصور طرف دیار

روہیوال دا اک منظر۔ شہنشاہ اکبر نے اپنے نورستان وچوں اک رتن
میاں تان سین نوں ایہہ علاقہ جاگیر وچوں مٹا کیتا سی۔

پہلاں مسیت تے من جانا (روہیوال)

چھپتی ہوئی روایتوں قصور برد و شر دے صفحہ نمبر 18-19 اُتے انج بیان کیا گیا اے پئی قدیم قصور روہیوال نال لگدی اک بستی سی پر موجودہ قصور دے نشان بادشاہ محمد شاہ (۸۱) دے زمانے وچ اُبھرے۔ اوہدے دور وچ نویں نویں کوٹ پکیاں حویلیاں تے محل اُسارے گئے۔ پرانا قصور ہن والے قصور دے مشرق وچ واقع سی۔ حید دے نشان ہن مٹ چکے نیں۔

33۔ نوڈرل راجہ (1523-1589) (۸۲) ضلع قصور دی تحصیل چوئیاں داوسنیک تے جلال الدین اکبر (1556-1605) دے نورتاں وچوں سی۔ اوہ اکبر دا وزیر مالیات سی۔

دے کے لکھی جنگل دا کمانڈر بنا دتا گیا۔ پر اہ لکھی جنگل دے شورش پسنداں دے خلاف تادیبی کارروائی کردیاں ہوئیاں شہید ہو گئے۔ اُہناں دامنزار 1134 ہجری تیکر گنبد باغ قصور دے جنوب وچ سی۔

روہیوال دا اک منظر۔ شہنشاہ اکبر نے اپنے نورتاں وچوں اک رتن میاں تان سین نوں ایہہ علاقہ جاگیر وچوں عطا کیتا سی۔

۷۷۔ لکھی جنگل بارے کہا جاندا اے پئی اے جنگل دیہ پاپور تیکر کھلریا ہو یا سی۔ نواب محمد شہباز خاں فتح کوئیہ دے پتر نوں ابزادہ سلطان علی حیدر خاں موجب لکھی جنگل کھدیاں توں اُتلے پاسے سرائے مغل تیکر پھیلیا ہو یا سی۔ چر دا ہے تے ایالی ایس جنگل وچ پکھیرواں نوں چرواندے سن۔ جہناں توں اک پکھیر ودا اک روپیا وصولیا جاندا سی۔ ایس جنگل اندر لکھاں پکھیر وچرواندے سن۔ چرواہیاں تے ایالیاں توں لکھاں روپیا کٹھا ہوندا سی۔ اُس پاروں لکھی جنگل مشہور ہو یا۔

۷۸۔ عبداللہ اصل ناں تے عبدی تخلص سی۔ اہ عبدالحق دے گھر 1633ء وچ قصور وچ پیدا ہوئے۔ اُہناں مذہبی تعلیم اپنے آبائی پنڈ قصور وچوں لئی۔ اہ خلیفہ جی دے لقب توں مشہور ہوئے۔ اُہناں کئی کتاباں لکھیاں۔ اہ 1695ء وچ اللہ نوں پیارے ہو گئے۔

۷۹۔ روئے وال اک قدیم تے وڈا قصبہ اے۔ جہدی آبادی اُچیاں ٹہیاں اُتے آباد اے۔ اہ علاقہ اکبر نے اپنے دور بار دے منے پر منے گوئے میاں تان سین نوں جاگیر وچوں عطاء کیتا سی۔ جہز الراج وی آباد اے۔ تان سین گوالیار دارہن والا سی۔ اُسے کلاسیکی موسیقی نوں فروغ دتاتے کئی راگ ایجاد کیتے۔

۸۰۔ (i) تذکرہ النسخ والخدم (1057ھ) مولف صورت سنگھ۔ مخزنہ و ملوکہ لاہری، علی گڑھ یونیورسٹی۔ مخطوطہ نمبر 196۔

(ii) مذہب وقارب بحوالہ مضمون از پروفیسر محمد اسلم۔

(iii) ماہنامہ المعارف (لاہور اکتوبر 1973ء) ص 21۴-16۔

۸۱۔ سید بھراواں (حسین علی تے عبداللہ) نے 1719ء وچ رفیع الدولہ دی وفات مگروں جہان خاں دے پتر روشن اختر نوں دلی سلطنت دا بادشاہ بنا یا۔ اُسے محمد شاہ والقب اختیار کیتا۔ 1720ء وچ اُسے اپنے امراء نظام الملک گورنر دکن، عبدالصمد خاں گورنر لہور تے امین خاں سالار مغل فوج نال مل کے سید بھراواں نوں قتل کردا دتا۔ کیوں جے اہ اُہدے کماں وچ دخل دیندے سن۔ جہوں اہ پسند نہیں کردا سی۔

۸۲۔ نوڈرل راجہ قصور دی تحصیل چوئیاں داوسنیک سی۔ ایس قصبے دے ٹہیاں دے نشان انج وی شہروں بار چھ دے پاسے کھلے ہوئے نیں۔ نوڈرل دے باپو دا ناں بھگوتی داس سی۔ جہز الہور دے نڈن کھتری خانوادے نال تعلق رکھدا سی۔ اہ 1523ء وچ ایس جگ اُتے آیا تے 1589ء وچ ایس جگ توں اوہلا کر گیا۔ اہ

34۔ ایک روایت موجب اک نادان افغان نے اپنے پیر میاں اخوند سعید (۸۳) کے شکایت کیتی پئی اسیں محکمہ ننگ دی زندگی گزار رہے آں تے اپنی قوم غربت وچ ڈبی ہوئی اے۔ اسیں تہاڈی پیری تے بزرگی لوں کیہ کرے؟ کیہا جاندا اے پئی اوہ مراقبے وچ گئے تے فرمایا ”اوہناں دے گھر پکھیاں اٹاں دے ہون گئے“۔ اوہناں دی دعا دا سٹا ایہہ نکلیا پئی نظر بہادر خویشگی (۸۳) شمس الدین خاں (۸۵) تے قطب الدین خاں (۸۶) مغلیہ فوج دے نامور سپاہی ہوئے تے اچیزے مقام آتے اڑے۔

35۔ ایک روایت بیان کیتی جاندی اے پئی اک دن پیر میاں اخوند سعید نوں ایہہ خبر ملی پئی میاں تان سین (۸۷) ہوری اکبر لوں عطا کیتی ہوئی اپنی جاگیر و ہوال وچ آیا اے۔ اوہناں اپنے کچھ افغان سنگیاں نوں نال لیا تے اوہدے کول اڑے۔ فرمایا تہاڈے بارے سنیا اے پئی تسیں بڑا چنگا گاؤندے او۔ اسیں سماع سننا چاہندے آں۔ میاں تان سین نے راگ گایا تے پیر ہورگی دھمال پاؤن لگ پئے۔ آکھیا جاندا اے پئی حجرہ وی اوہناں نال دھمال پاؤندار ہیا۔ محفل ختم ہوئی تان اوہناں تان سین نوں اک اشرفی دتی۔ پر اوہناں واپس کر دتی تے اگوں دو پیش کیتیاں (۸۸)۔

اکبر دے نور تہاں وچوں اک رتن سی۔ اوہ اکبر دے وچ زمین دے بندوبست تے مایے دا چانوسی۔ اہ تجربہ اہنے بہار وچ شیر شاہ سوری دے زمینی بندوبست توں وصولیا سی۔ 1572ء وچ اہنوں گجرات دا دیوان بنایا گیا۔ اس توں اڈ اہ مغل دربار وچ چار ہزاری دا منصب وی رکھدا سی۔

۸۳۔ عبداللہ عبدی خویشگی ہوری لکھدے میں پئی حضرت میاں اخوند سعید حسین زئی عارف ربانی سن۔ اہ ہانی شیخ ابوالحسن خرقانی سن۔ اہناں باطنی تربیت حضرت شیخ و تورحمۃ اللہ علیہ تے حضرت شیخ بنگ رحمۃ اللہ علیہ توں پائی۔ پیر میاں اخوند حسین زئی نماز روزہ دے پابند سن۔ اہ بکت زیاں دی گلی وچ چاندے تے فرماؤندے اہتھوں عشق دی بو آؤندی اے۔ کیوں جے بنگ زئی اپنی اولاد، جان تے مال اللہ دی راہ وچ خرچ کر چکے نیں۔ جد کہ عزیز زیاں بارے فرماؤندے اہ دنیا والے نیں۔ اہناں وی گلی وچوں دنیاوی بو آؤندی اے۔

۸۴۔ محمد ایوب خاں ہوری لکھدے نیں پئی نظر بہادر ہوری تصور وچ پیدا ہوئے۔ پہلے پھل اہناں شہزادہ پرویز دی ملازمت کیتی۔ بعدوں جہانگیر دی نوکری کیتی۔ چھپنے اہنوں نوں 1500 دے منصب توں نوازیایا۔ شاہجہان دے دور وچ اہدے منصب وچ ہور وادا ہویا۔ فیرو جے ورھے جلوس شاہجہانی وچ اہنوں سرکار منجھل دا نوجدار بنا دتا گیا۔ دولت آباد نوں گھیرا پاؤن مگروں اہنے غنبر کوٹ آتے قبھا لیا۔ اس توں اڈ اہنے ناڈا گڑھ، قلعہ ماؤتے نور پور توں رخ کر کے شاہجہان دے علاقیاں وچ وادا کیا۔ اہ شہزادہ مراد بخش دے نال رخ تے بدخشاں جاؤن والے سرداراں وچوں سی۔ سعد اللہ خاں دے مشورے پاروں اہنوں بیچ خاں نال بدخشاں دی حفاظت کی پچھیا گیا۔ اخیر اڈ 1062ھ بمطابق 1652ء وچ اللہ نوں پیارا ہو گیا۔ اہدے تین پتر (شمس الدین خاں، قطب الدین خاں، سعد اللہ خاں) سن۔

۸۵۔ شمس الدین خاں ہوری نظر بہادر خویشگی دے گھر پیدا ہوئے۔ اہنوں 1500 دے منصب عطا کیا گیا۔ اس توں اڈ اہنوں اہدے بھرا قطب الدین خاں نال جونا گڑھ تے نور پور دی واداری مای عطا کیتی گئی۔

قصرت نام قصور ہے ===== 51 ===== ڈاکٹر ریاض انجم

36۔ اک روایت موجب اورنگزیب (1658-1707) (۸۹) نے قصور وچ قیام وی کیا سی (۹۰)۔ اورنگزیب دے زمانے وچ قصوری سرداراں ودھ چڑھ کے شاہی مہماں وچ حصا لیا تے بھرواں کردار نبھایا (۹۱)۔ جدوارا شکوہ (1615-1659) (۹۲) اپنے سنگیاں نال ٹھٹھہ سندھ ول نس گیا تاں اورنگزیب دلی توں وسط پنجاب آیا۔ جتھوں اوہنے اپنے کجھ سپاہی لے تے قصور تے چونیاں راہیں ملتان ول اوہدا پچھا کیا۔

37۔ سید عبداللہ قادری شطاری المعروف سید بلھے جی (1680-1757) (۹۳) ہوری

اپنے کلام وچ قصور دا ذکر انج بیان کردے نیں۔

بلھا قصرت نام قصور ہے او تھے مونہوں نہ سکن بول

او تھے سچے گردن ماریے او تھے جھوٹے کرن کلول

38۔ سید وارث شاہ ہوری (1722-1798) (۹۴) ہوری اپنے کلام وچ قصور دا

حضرت پیر سید بلھے شادا

حضرت پیر سید وارث شادا

مزار سید بلھے شادا

مزار سید وارث شادا

ذکر انجیمان کر دے نیں۔

کوئی اساں جیہا ولی سُدھ نہیں نظر آؤ نڈا جگ ظہور جیہا
دستار بجواڑیوں خوب آوے تے بافتہ نہیں قصور جیہا

39- حضرت سید عبداللہ المعروف سید بابا بلھے شاہ رحمۃ اللہ علیہ حضرت شاہ عنایت قادری

رحمۃ اللہ علیہ (۹۵) دے مرید سن۔ اوہ اپنے کلام وچ اپنے مرشد دا پروا انجیمان کر دے نیں۔

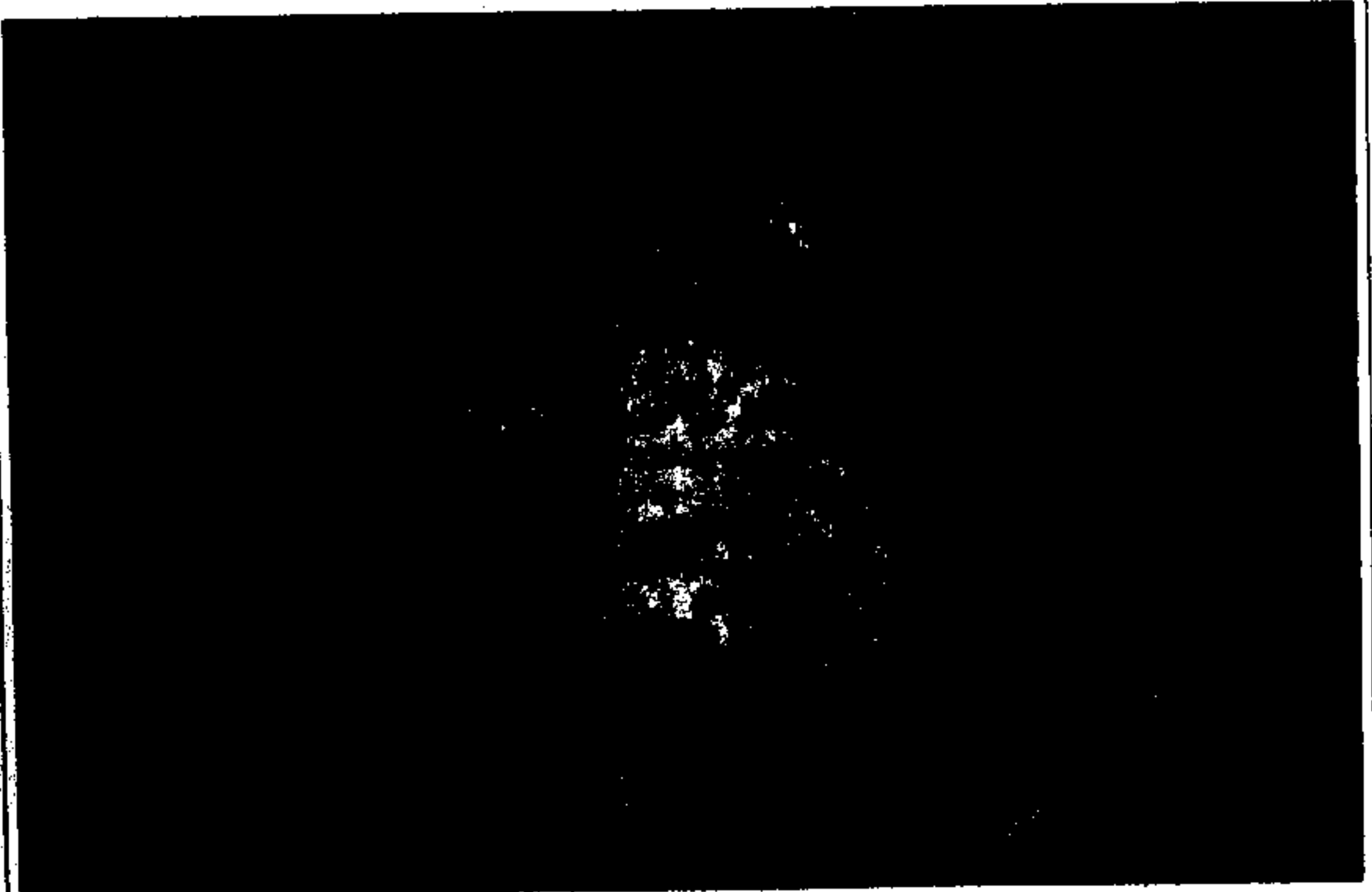
تسیں وچ اُچ دے اُچے او

اسیں وچ قصور قصوری آں

شاہ عنایت دی بلغ بہاراں

اسیں اوہ دے سوڑی آں

شاہ عنایت ہوری وی آپوں پہلاں قصوری تے بعدوں لہوری آکھواؤندے سن۔

مزار حضرت شیخ حافظ محمود عنایت اللہ قادری

شطارى قصورى ثم لہوری

جتنے اہتاں دوہاں بھرواں وچالے لڑائی ہوگی۔ شاہجہان نے شمس الدین خاں لولہ پٹن نے کھرات ڈاکھو آؤندے۔

۸۶۔ قلوب الدین خاں ہوری نظر بہادر خوب بھگتی دے گھر پیدا ہوئے۔ اہتاں کی بہان وچ دوہا پڑھ کے حصہ لیا۔

اخیر اہ بیجا پور دی لڑائی وچ اللہ نول پیارے ہو گئے۔ انہوں قصور وچ وٹن کیتا گیا۔

۸۷۔ تان سین گوالیار دارہن والا سی۔ اہ مظاہر بادشاہ اکبر دا اور باری لکھنؤ سی۔ اہنے قصور وچ تھیرے قصور دی وال

انہوں جاگیر وچ عطاء کیتا سی۔ جتنے اہ کدی کدائیں آؤندے سی۔ اہنے بارے کھیا اہ قصور وچ لکھنؤ سی۔

۸۸۔ اخبار الاولیاء از عبداللہ عہدی خوب بھگتی۔ ترجمہ ڈاکٹر مولوی محمد علی (دہلی ۱۹۲۷ء) جیلانی پرنٹنگ پریس لہور۔

۸۹۔ اورنگزیب نے 1618ء وچ شاہ جہان دے گھر اکھ کھولی۔ 1628ء وچ کول 18 درمیاں دی عروج اہ

قصرتام قصور ہے ===== 53 ===== ڈاکٹر ریاض انجم

40۔ منشی کرم بخش (1876-1934) (۹۶) ہوری اپنی لکھت ”ابر رحمت“ وچ قصور دا تعارف انج
کرواؤندے نیں۔

اک ملک اشرف پنجاب اندر شہرتام قصور پچان سائیں
اردگرد فقیراں نے لائے ڈیرے ذکر کرن سجان سجان سائیں

41۔ پاکستان دے قومی ترانے دے لکھاری حفیظ جالندھری (1900-1982) (۹۷)

ہوری قصور بارے لکھدے نیں۔

خزاں کے دور میں تازہ بہار کا ظہور

نظر اٹھاؤ کہ لاہور سے نہیں کچھ دور

پھر اپنی شانِ کریمی پر آرہا ہے قصور

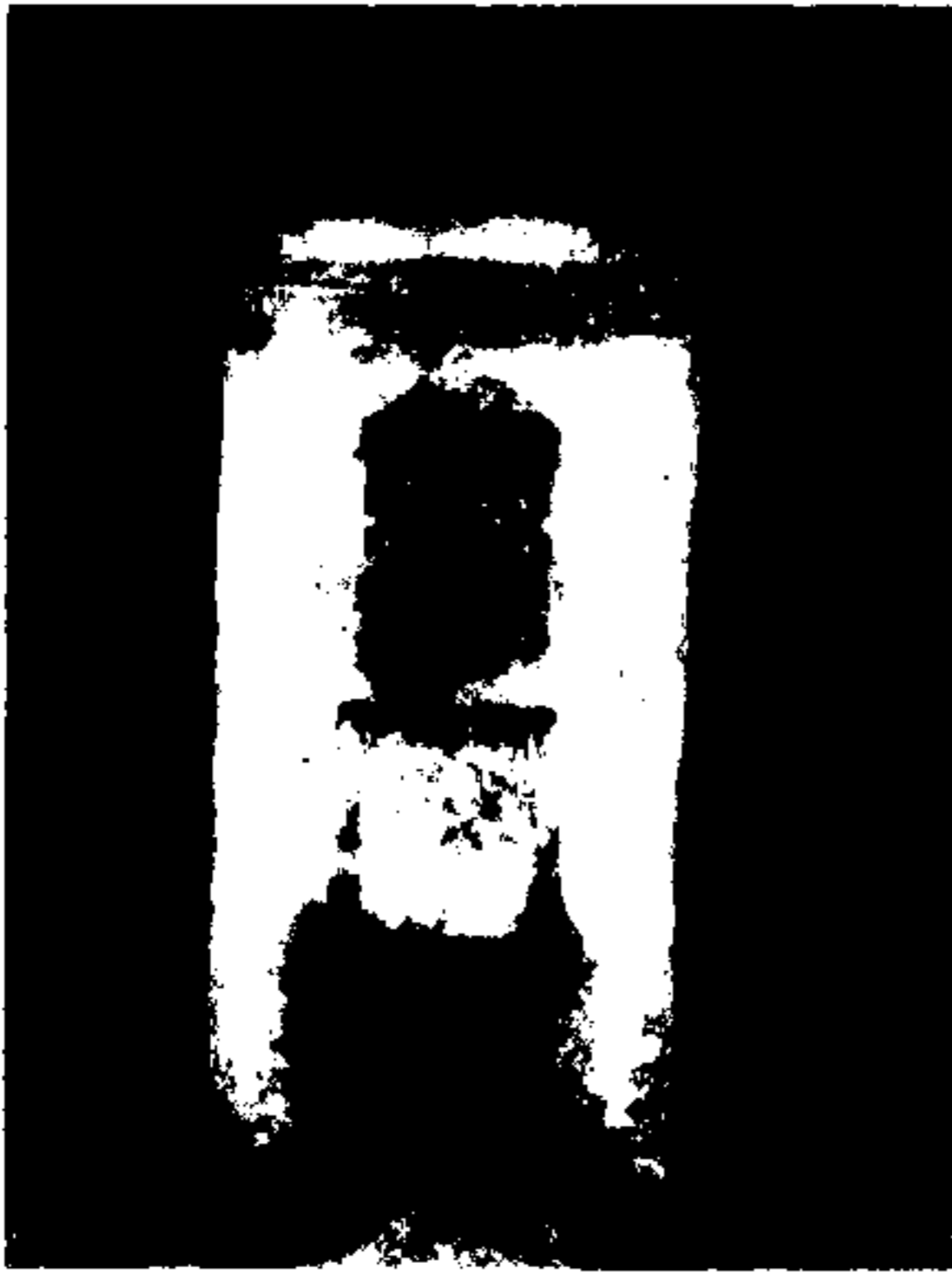
حفیظ قطعہ خاک آج پھر بقعہ نور

42۔ ملکہ ترنم نور جہاں (1926-2001) (۹۸) نے وی اپنے گیتاں راہیں قصور دی

وڈھیائی بیان کیتی اے۔ ایہہ گیت صوفی تبسم ہوراں دا لکھیا ہویا اے۔

میرا سو ہنا شہر قصور نی

جیہدیاں دھماں دور دور نی

نسر منشی کرم بخش (کوٹ پیراں)

ملکہ ترنم نور جہاں

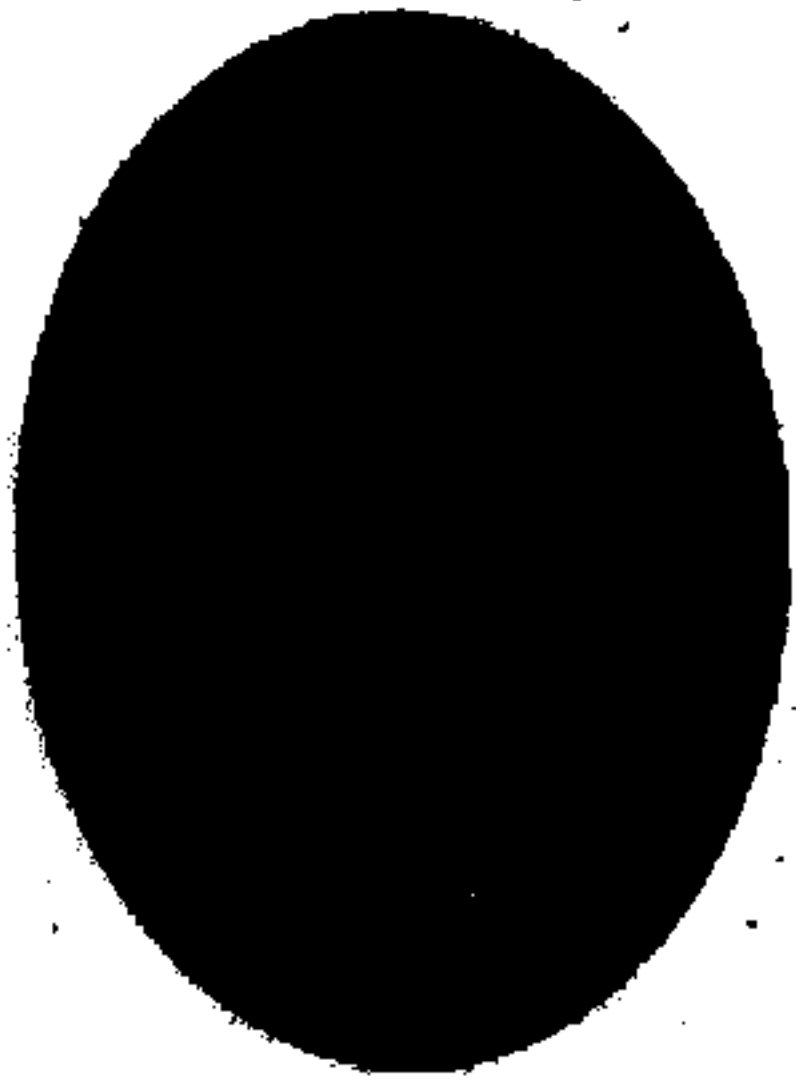
دکن دا گورنر بنیا۔ پر اپنے بھرا دارا شکو دی دخل اندازی کرن پاروں اٹھ درہیاں مگروں اوہنے استعفی دے دتا۔
1653ء وچ اک دار فیر دکن دا گورنر بنیا۔ 1658ء وچ اپنے پودے بیمار ہون دی خبر سن کے اپنے تان
بھراواں نوں ہرا کے جون 1658ء وچ اپنی بادشاہت دا ہوکا دے دتا 1707ء تیکر حکومت کیتی۔ اہدی
سلطنت افغانستان توں بنگال تے ہمالیہ توں دکن تیکر کھلری ہوئی سی۔ پر 1707ء وچ اہدی وفات مگروں مغلیہ

قصہ نام قصور ہے۔ ڈاکٹر امان اللہ خاں امان (۹۹) ہوری اپنی ایک نظم ”قصور دیاں یاداں“ وچ اینج لکھدے نیں۔

قصور دیاں یاداں

پہلی سرسوں دیاں کھیتیاں دانور سانوں
 بیٹھی پڑھے اُتے لگدی سی حور سانوں
 پٹ جڑاں توں لے گئی دُور سانوں
 ٹٹیاں سرکاں تے ٹانگے منظور سانوں
 نالے بھلے نہیں انبیاں دے نور سانوں
 نور جہاں دیاں راگاں داسرور سانوں
 ہن لے جا دلا بلھے دے قصور سانوں

و کھا چونک و بچ تہا تند و زسانوں
 گوی پنجاب دی شرم نال گھنڈ کڈھ کے
 تھی جوانی نے اکھیاں دے پیچھے لگ کے
 وڈے ڈیرے تے کاراں وی بہت ویکھیاں
 اندر سے تے فلو دے نیں قصوری مٹھدے
 گیت لکھاں سنے دنیا تے نہیں لکھیا
 کنے جگ چھانے نیں کنی کھہہ کھا دی اے
 قصور دے سن دیاں جے اسپیں
 ایہناں ساریاں رویتاں نوں اک نظری ویکھئے
 تاں پتا لگدا اے پئی قصور دے سن دی کوئی پکی
 تاریخ تاں نہیں ملدی۔ پر ایہناں رویتاں توں جو
 سدھ ہوندا اے۔ اوہ اینج اے۔

جے اسپیں ہندو متھالو جی ول جائے

تاں ایس شہر دے سن دی تاریخ حضرت عیسیٰ

علیہ السلام توں 200 یاں 500 سوسال پہلوں دی ڈاکٹر امان اللہ امان

بن دی اے۔ پر ایس دا کوئی پکا ثبوت نہیں ملدا۔ کیوں جے رام چندر جی دی کہانی متھالو جی اے، تاریخ نہیں۔

سلطنت دے سورج نوں گرہن لگ گیا تاں دکن وچ مرہٹیاں تے پنجاب وچ سکھاں نے اپنی خود مختاری دا اعلان کردتا۔ خورے ایہدی وڈی وجہ اوہدی اولاد دانہ اہل ہوناسی۔

۹۰۔ ماثر الامراء (ص 245) دارا شکوہ دا پچھا کر دیاں ہویاں اورنگزیب نے قصور وچ قیام کیا سی۔
 ۹۱۔ آداب عالمگیری، مکتوبات محی الدین اورنگزیب بہ ص ۱۴۶ چودھری عبدالظفر، ریسرچ سوسائٹی آف پاکستان (ص 146)۔

۹۲۔ دارا شکوہ شاہجہان دے گمر 1615ء وچ جمیر وچ پیدا ہویا۔ شاہجہان نے اپنے چاراں پتراں نوں اڈواڈ

تاریخ دے دو جے پڑا وچ راجہ کلراؤ تے راجہ کلپت رائے دی لہور تے قصور اُتے حکومت دی دس پیندی اے۔ ایس دا مطلب ایہہ دے پئی ایہہ ہندو شاہیا ویلے دا ای شہر اے۔ پر تاریخ دے لکھیاراں وچالے بوہت سارے پاڑنیں۔ کجھ لوکاں دا کہنا اے پئی ایہہ شہر محمود غزنوی (پ 971ء) ویلے ویا۔ اینج ایہدے دن دی تاریخ 11 ویں صدی عیسوی بن دی اے۔ ایس توں وی پہلوں چینی سیاح ہیون سانگ (630-644ء) نے اپنے سفر نامے وچ جس شہر دس پائی اے۔ اوہنوں جنرل کنکھم تے کجھ ہور لکھیاراں قصور شہر نیا اے۔ جے ایس تاریخی گواہی نوں قبول کرے تاں پتا لگدا اے پئی 606ء توں 647ء وچالے ایہہ شہر آبادی۔ اگلی شہادت محمود غزنوی ولوں ایس شہر نوں وساؤن دی منی جاندی اے پئی اوہنے اپنے نال آؤن والے عیسیٰ زئی افغاناں نوں ایس تھاں وسایا۔ اوہناں آپوں اپنے قلعے بنائے تے اوہناں دے نال اپنے ناواں اُتے رکھے۔ بوہتے قلعیاں کارن ایس داناں قصور پئے گیا۔ کیوں جے عربی زبان وچ قلعے نوں قصر تے اوس دی جمع قصور بن دی اے۔ حضرت بابا فرید الدین گنج شکر دے (1173-1266ء) دادا حضرت قاضی شعیب دا گزر ایس شہر وچوں ہو یا دیا جاندا اے۔ اوہناں دا ویلا 1157ء دا اے۔ ایس توں مگروں شہاب الدین غوری (1170-1206ء) تے فیروغ بادشاہ بابر (1526-1530ء) ولوں ایس شہر نوں وساؤن دی دس پائی جاندی اے۔ جد کہ اخیر پڑا ظہیر الدین بابر دے پوترے شہنشاہ محمد اکبر (1556-1605ء) دا بن دا اے۔ کجھ لکھیاراں ایہہ وی لکھیا اے پئی ایس شہر نوں ابو الفضل (پ 1551ء) نے جلال الدین محمد اکبر دے کہن اُتے وسایا۔

صوبیاں دا گورنر بنایا سی۔ پر 1657ء وچ باپ دے بیمار ہون پاروں دارا شکوہ نے بھراواں دے حامیاں تے وکیلاں نوں نظر بند کر کے حکومت سنبھال لئی۔ اُہدا انج کرنا خانہ جنگی دی وجہ بنیا۔ پر دو جے پاسے اُہدے بھرا اورنگزیب نے انہوں دھرمات، اجیر تے سوگڑھ دیاں لڑائیاں وچ ہرایا۔ ایران ول جاندا یاں ہو یا انہوں بلوچستان دے اک سردار نے گرفتار کجھ تے شاعی کامیاں حوالے کر دتا۔ عالماں دے فیصلے موجب انہوں 30 اگست 1659ء پھاسے لا دتا گیا۔

۹۳۔ عبداللہ ناں تے گلکھس بلھاسی۔ اُہ انج گیلانیاں ضلع بہاولپور دے دستک خئی محمد درویش دے گھر 1680ء دے نیڑے ایس دنیا اُتے آئے۔ اُہ ا جے 6 ورھیاں دے سن۔ جد اہناں دے ابا جی پاٹھو کی آوے۔ بلھے جی ہوراں نوں مذہبی تعلیم اُہناں آپوں دتی۔ جد کہ اعلیٰ تعلیم لئی خوبہ غلام مرتضیٰ قصوری کول مسجد کلاں اندرون موری دروازہ قصور چھڈ دتا۔ ایس طرحاں اُہناں قصور وچوں تعلیم وصولی تے آئے۔ اہی پکاڈیرہ لالیا۔ اُہ 1757ء وچ اللہ تعالیٰ نوں پیارے ہو گئے۔ اُہناں دا مزار ریلوے روڈ لاگے گیزو کھوہ قصور اے۔ جتھے ہر ورھے اُہناں داعرس اگست دی 26، 27، 28 تے بھادوں دی 8، 9، 10 تاریخ نوں بڑی عقیدت تے احترام نال منایا جاندا اے۔

چکھے بیان کیجاں گیا جے ساریاں روایتاں نوں دھیان وچ رکھے تاں پہلی گواہی ایس
شہر دے وک دی ہیون ساگ توں ملدی اے۔ جیہدا مطلب ایہہ بن دا اے پئی ہندو روہت وچ
دے نیڑے تیزے اے کہ ایس شہرنوں راجہ چندر جی دے پتر نے ای و سایا۔ جیہدا ہیون ساگ
دے ویلے تیکر وسدا رہیا۔ فیر اوس توں بعد محمود غزنوی ویلے ایس شہر وچ پہلی وار افغان پٹھاناں
وسوں کیتی۔ باہر دے مال آؤن والے پہلے توں دے ہوئے پٹھاناں مال گھل مل گئے تے اوہناں
وی اپنا وسیب اتھے ای کیجا۔ ایہہ افغان کیوں جے فوجی ملازمت وچ سن۔ ایس واسطے ایہہ
ہندوستان وچ بوہت ساریاں تھاواں اُتے رہے۔ اخیر شہنشاہ جلال الدین محمد اکبر ویلے ابوالفضل
دے کہن اُتے اوہ اپنے ایس پرانے افغان شہر وچ آن وے۔ اوس ویلے توں لے کے ارج تیکر
ایہہ شہر افغاناں دا ای مرکز رہیا۔ ارج ایس کہہ سکے ہاں پئی موجودہ شہراک مسلم شہراے۔ جیہنوں
پہلی واری محمود غزنوی ویلے افغان پٹھاناں نے اپنی اک دستی دے روپ وچ وسایا۔ جو ہولی ہولی
شہر بن گیا تے ارج پنجاب دا اک نامور شہراے۔

۹۳۔ سید وارث شاہ ہوری جنڈیالہ شیر خاں دے وسنیک سید قطب شاہ دے گھر 1722ء وچ پیدا
ہوئے۔ اوہناں مذہبی تعلیم اپنے آبائی پنڈ وچوں وصول۔ جد کہ اعلیٰ تعلیم لئی قصور آئے۔ کیوں جے قصور اوس ویلے علم
تے عرفان دا مرکزی۔ اوہناں قصور وچ سید خواجہ غلام مرتضیٰ قصوری دی شاگردی کیتی۔ جہدا ذکر آہ آپوں ارج کر
دے نیں۔

وارث شاہ وسنیک جنڈیالہ دے دا اُتے شاکر و مخدوم قصور دا ای

مشی کرم بخش ہوری اپنی لکھت ابر رحمت وچ وارث شاہ بارے لکھدے نیں۔

پیراں وارثوں چا وارث شاہ کیجا ابو بھی فیض قصور دا جان ساہیں

تعلیم وصولن مگروں اہ اپنے آبائی پنڈ چلے گئے۔ اہ 1798ء وچ اللہ تعالیٰ توں پیارے ہو
گئے۔ اوہناں دامزار جنڈیالہ شیر خاں وچ آئے۔ جتھے ہرور ہے اوہناں داعرس بڑی عقیدت تے احترام مال منایا
جاندا اے۔

۹۵۔ حضرت بابا بلھے شاہ رحمۃ اللہ علیہ دے مرشد حضرت شاہ عنایت قادری شطاری رحمۃ اللہ علیہ

1056 ہجری وچ مولوی پیر محمد دے گھر قصور وچ پیدا ہوئے۔ جیہڑے پہلاں مزنگ لبور تے بعدوں اپنے
سوہریاں کول قصور دے وسنیک ہوئے۔ حضرت شاہ عنایت قادری ہوری لگی نمرد وچ ای اپنے بیو دی وفات
مگروں لبور اپڑے تے حضرت محمد رضا شاہ قادری شطاری دے مرید ہوئے۔

روحانی تعلیم وصولن مگروں حضرت شاہ عنایت قادری اپنے مرشد دے علم اُتے قصور آئے۔ اتھے

اوہناں اک طوائفہ دی حافظہ قرآن دی مال نکاح کیجا۔ اوہ نواب حسین خاں حاکم قصور دے گلگ کرن پاروں
قصور محمد کے لبور مزنگ جاوے۔ اتھے اوہ تریہہ ورھے ویلی خدمت تے واسی تکی کر دے رہے۔ اوہناں کئی
کتاباں لکھیاں تے کھیاں کتاباں دے تر جے کیجے۔ ”دستور العمل“ اوہناں دی اک مان جوگ لکھت
اے۔ اخیر اوہ لبور وچ ۲۷ جمادی الثانی ۱۳۳۱ ہجری بمطابق ۱۸۱۵ء وچ اگلے جہان ٹر گئے۔ آپ دامزار

مغلیہ بادشاہوں دے زوال تیکر قصور شہر خوشحال رہیا جد کہ پٹھان اوہناں دے وقادار رے۔ اوہ بد لے وچ جاگیراں تے منصب داریاں وصول دے رہے۔ جیہد اوہیروا عبداللہ عبیدی خویشگی (1633-1695ء) ہوری انج بیان کردے نیں۔ ”جد خویشگی افغاناں دے اک سردار نظر بہادر خویشگی نے شاہجہان (1627-1658ء) نوں ظہیر الدین بابر نال کیتا ہویا معاہدہ دکھایا تاں اوہ بوہت حیران ہویا۔ پر نظر بہادر خویشگی نے کیہا پئی ایہہ فرمان دکھان دا مطلب حصا وصولنا نہیں سی۔ میرا مقصد صرف تہانوں واضح کرنا اے کہ اسیں بابر توں ہن تائیں مغلیہ خانوادے نال جڑے ہوئے ہاں۔ شاہجہان نظر بہادر خویشگی دی گل سن کے خش ہو یاتے فیر اوہنے جمنداں تے خویشگیاں اُتے نظر کرم رکھی۔“

ارشاد احمد پنجابی ہوری قصوری افغاناں بارے انج دس پاؤندے نیں پئی ”مغل بادشاہوں نال تعاون دی ریت نوں نبھاندیاں ہویاں جد قصوری افغاناں اُبھرن لگے تاں اوہناں لوہوں نظر بہادر خویشگی قصوری نے سبھ توں اُچیرا مقام حاصل کیتا۔ اوہ پہلے شہزادہ پرویز دی خدمت وچ رہیا۔ پر فیر اوہنے جہانگیر دی چاکری کیتی۔ اوہ چندراں سوسواراں دا سردار بنا دتا گیا تے بعدوں شاہجہان دے دور وچ اوہ اوہدے امراءِ اعظم وچ شامل رہیا۔“

روز نامہ نوائے وقت دے دفتر لاگے شاہراہ فاطمہ جناح اُتے اے۔ جتھے ہرور ہے آپ داعس بڑی عقیدت تے احترام نال منایا جاندا اے۔ آپ دے مزاد نال ای آپ دے دو پتراں (حضرت زاہد اللہ تے حضرت محمد زمان) دے مزار نیں۔

۹۶۔ ادبی تاریخ ضلع قصور وچ ڈاکٹر محمد ریاض انجم ہوری لکھدے نیں پئی کرم بخش اصل ناں تے منشی کرم بخش قلمی ناں سی۔ اوہ 1876ء وچ کوٹ پکا قلعہ دے وسنیک راجھادے گھر پیدا ہوئے۔ اوہ نماز روزہ دے پابند سن۔ اوہ پنجابی زبان وچ شعر لکھدے سن۔ اوہناں دی لکھت ابر رحمت 1356ھ وچ چھاپے جی مئی۔ جہدے 416 صفحے نیں۔ اوہ جمعرات دیہاڑے کیم مارچ 1934ء نوں ایس جگ توں اوہلا کر گئے۔ اوہناں توں کوٹ پکا قلعہ وچ بابا گلاب شاہ ولی المعروف لوٹے شاہ دی پواندگی دفن کیتا گیا۔

۹۷۔ پاکستان دے قومی ترانے دے خالق ابوالاثر حفیظ جالندھری ہوری 14 جنوری 1900ء نوں جالندھر وچ پیدا ہوئے۔ اوہ 21 دسمبر 1982ء نوں اللہ نوں پیارے ہو گئے۔ اوہناں دا مزار یادگار مینار پاکستان لہور لاگے اے۔ ادبی خدمات دے صلے وچ اوہناں نوں سرکار پاکستان دلوں ہلال امتیاز تے حسن کارکردگی دا صدارتی ایوارڈ وی بنیا۔ اوہ غزل تے نظم دے لکھاری سن۔ اوہناں دی سبھ توں مشہور لکھت ”شاہ نامہ اسلام“ اے۔ جہدیاں چار جلدیاں نیں۔ اوہ کوٹ رکن دین خاں قصور دے وسنیک شہاب الدین ناطق (1854ء۔ 1934ء) دے شاگرد سن۔ ایس لئی قصور نال بڑی محبت کردے سن۔ اوہناں بارے اوہی مشہور اے پئی اوہناں فارسی شاعر مولانا غلام قادر بگرامی دی شاگردی وی کیتی۔ پاکستان دے ترانے دی جہدنگ کیتی گئی تاں 723 شاعراں تے گاؤن والیاں ترانے دیاں دھناں جمع کرائیاں۔ عبدالواحد خاں رشید جمع کردے رہے۔ حفیظ جالندھری دا ترانہ تے احمد جی چھاگدی دھن پسند آئی۔ 21 اگست 1949ء نوں سرکار پاکستان نے قومی ترانے دی کمیٹی دے چھتر چھاویں ریڈیو پاکستان نے احمد جی چھاگدی دھن نوں منکھور کر لیا۔ اوہ دھن پاکستان نیوی دے بیٹھنے پی این ایس

قصور دے پٹھاناں لوں اصل وڈیا نیاں شاہجہان (۱۰۰) دے دور وچ نصیب ہوئیاں۔ جد شاہجہان نے 1651ء وچ قندھار اُتے حملہ کرن دا فیصلہ کیتا تاں اوہ آپوں کشمیر توں پرتجاں اوہدی سلطنت دے آل دوالے دے کئی سردار اوہنوں ملن لئی حاضر ہوئے۔ پر جد اوہ 17 ستمبر 1651ء نوں لگی عید (عید الفطر) والے دن چناب دریا نوں پار کر کے جہانگیر آباد وچ ڈیرہ لائی بیٹھاسی تاں قصور دے سردار نظر بہادر خویہ لگی قصوری نے حاضری دتی۔

اورنگزیب دے دور وچ قصوری افغاناں نے شاعری مہماں وچ بھرواں حصا پایا۔ قطب الدین خاں ترقی پاؤن وچ اپنے بھراواں توں اگانہہ نکل گیا۔ پہلے اوہ جونا گڑھ (سورت) وچ اپنے بھراٹھس الدین خاں نال سانجھا فوجدار رہیا۔ پر فیر اوہدی بدلی گجرات ہو گئی۔ اورنگزیب (1658-1707ء) دی خدمت وچ آؤن مگروں اوہ سورت دا گورنر بنیا تے بہادری دے جوہر دکھاندا رہیا۔ دسویں سال جلوس عالمگیری وچ محمد امین خاں تے میر بخش نال یوسف زئی افغاناں دی تادیب لئی گیا تے اپنی حیاتی دے اخیر لے ساہ تیکر اوتھے ای رہیا۔ اخیر وچ اوہنے داراشکوہ (1615-1659ء) نوں ہرا کے خان دا خطاب وصولیا۔ پر صوبے دے

دلاور وچ بنا لئی تے وارنٹ آفیسر عبدالغفور لہڑے بینڈ ماسٹرن۔ حفیظ جالندھری دے لکھے پاکستان دے قومی ترانے نوں جنوری 1954ء وچ سرکار پاکستان نے منظور کر لیا۔ تے 14 اگست 1954ء نوں پہلی وار حفیظ جالندھری دی آواز وچ ای ریڈیو پاکستان توں نشر کیتا۔ جد کہ 14 اگست 1955ء نوں سرکار پاکستان نے حفیظ جالندھری توں قومی ترانے دے حق خرید لئے۔

۹۸۔ "انسائیکلو پیڈیا پاکستان کا" وچ سید قاسم محمود ہوری لکھدے نیں پئی نور جہان دا اصل ناں اللہ رکھی سی۔ 22 ستمبر 1926ء نوں کوٹ مراد خاں قصور وچ پیدا ہوئی۔ استاد غلام محمد خاں عرف گامے خاں دی شاگردی کیتی۔ کلکتہ دی وسٹیک کمن بیگم توں تربیت حاصل کیتی۔ اپنے اللہ رکھی توں نور جہان بنا دتا۔ کلکتہ وچ ای فلم کی بنوں پہلی وار اداکاری کیتی۔ ایس فلم وچ کسی دے بچپن دا کردار ادا کیتا۔ کلکتہ توں لہور آئی۔ لہور اوس ویلے پنجابی اردو قلمماں دا مرکز سی۔ اتھے اہدانا کرا شوکت حسین رضوی نال ہو یا۔ جے اہنوں اپنی فلم "خاندان" وچ اپنے ہیروئن کا سٹ کیتا۔ ہیروئن دی شہیت نال نور جہان دی پہلی فلم سی۔ ایس توں بعد اہدے لئی ترقی دیاں راہواں کھل کھلیاں۔ اپنے کئی قلمماں وچ اداکاری کیتی تے گیت وی گائے۔ چوداں ورھیاں دی عمر وچ نور جہان شوکت حسین رضوی نال دیاہ ہو گیا۔ پاکستان بنن مگروں شوکت حسین رضوی نے لہور وچ شاہ نور اسٹوڈیو دے نال توں اک ادارہ بنایا۔ جہڑا پاکستان فلم انڈسٹری دا سبھ توں وڈا ادارہ سی۔ ایس اسٹوڈیو وچ نور جہان دا حصا 40 فیصد سی۔ اہ پہلی پاکستانی خاتون ہدایتکارا بنی، جے فلم "چن دے" دی ہدایتکاری کیتی۔ 15 ورھیاں مگروں نور جہان تے شوکت حسین رضوی وچالے پھڈا پے گیا تے اہ دکھ ہو گئے۔ نور جہان دا دو جاویاہ اداکار اعجاز درانی نال ہو یا۔ جے نور جہان نوں قلمماں وچ کم کرن توں روک دتا۔ نور جہان نے اداکاری چھڈی تے اپنی بھاری توجہ گلوکاری وں کردتی۔ 1965ء دی پاک بھارت جنگ ویلے اپنے ریڈیو پاکستان توں گیت گائے۔ جنگ ختم ہون مگروں ۱۹۸۱ء نے اہناں نوں ملکہ ترنم دا خطاب تے صدر نے تمغہ حسن کارکردگی توں نوازا۔

قصر نام قصور ہے ===== 59 ===== ڈاکٹر ریاض انجم

حاکماں نال اوہدا سلوک چنگا نہیں سی، جیہناں وچوں جہان خاں داناں ذکر جوگ اے۔ کیوں جے اوہدے نال اوہدا بوہتا ویرسی۔ ایس لئی جد پنجاب دی صوبیداری جہان خاں دی تھاں دلیر خاں دے حصے آئی تاں اوہ نویں صوبے دار نال رہیا تے بیجا پور وچ لڑا ہو یا اللہ نوں پیارا ہو گیا۔ اوہدی میت نوں قصور لیا کے دفن کیتا گیا۔ ایس طرحاں مغلاں دی خدمت کرن والے افسراں وچوں جان باز خاں خویشتگی، اسد اللہ تے سلطان احمد زئی (۱۰۱) دے نال ذکر جوگ نہیں۔

قصوری پٹھاناں بارے مفتی غلام سرور ہوری لکھدے نیں پئی ”اکبر بادشاہ (1556ء توں 1605ء) دے زمانے وچ افغاناں نے بوہت ترقی کیتی۔ جد کہ شاہ جہان (1627ء توں 1658ء) دے دور وچ قطب الدین خاں تے نظر محمد خاں نوں نواب دے خطاب توں نوازیاء گیا۔ اورنگزیب عالمگیر (1658ء۔ 1707ء) دے سہ سدا خاں نوں ریاست ملی تے محمد شاہ (1719ء۔ 1748ء) دے دور وچ نواب حسین خاں (۱۰۲) نوں قصور دار نیس تے حاکم قرار دتا گیا۔ پر اوہدی دشمنی عبدالصمد خاں (۱۰۳) ناظم لہور نال پے گئی۔ جیہدا سٹا ایہہ نکلیا پئی اوہ چوٹیاں دے میدان وچ لڑا ہو یا گلے جہان ٹر گیا۔

قبر نواب حسین خان خویشتگی **مزار میاں اخوند سعید خان**

۹۹۔ ڈاکٹر امان اللہ خاں ہوری قصور دا جم پل نیں۔ اوہ پچھلے تریہہ چلتی ورہیاں توں امریکہ وچ آباد نیں۔ اوہناں دی گتزی امریکہ دے منے پر منے ڈاکٹراں وچ ہوندی اے۔ اوہ کینسر دے معالج نیں۔ کینسر دے

سکھاں دے 9 ویں گروتھ بہادر جی (1664ء - 1675ء) (۱۰۴) دا قتل مغل بادشاہ اورنگزیب دے ہتھوں ہویا تاں اوہناں دے پتر گرو گوہند سنگھ جی (1675ء توں 1708ء) (۱۰۵) ہوری دسویں گرو گدی آتے بیٹھے۔ اوہناں اپنے باپ دے قتل دا بدلہ لین دی سوئہ چکی۔ اوہناں ایس مقصد لئی سکھاں دی فوج تیار کیتی تے 1699ء وچ خالصہ پنتھ دا نمونہ بدھا۔ اوہناں مغلاں نال کئی لڑائیاں لڑیاں پر اوہناں نوں چکورتے مکتھ دے میدان وچ ہارو سامنا کرنا پیا۔

مغل بادشاہ اورنگزیب دی وفات مگروں مغل بادشاہ بہادر شاہ نے گورو گوہند سنگھ جی نال جرتا والا ورتارا ورتیا۔ پر 1708ء وچ اوہناں نوں اک پٹھان نے چھرا مار کے قتل کردتا۔ اوہناں دے قتل مگروں 1708ء وچ بندہ بیراگی (۱۰۶) نے سکھاں دی قیادت سنبھالی۔ کیوں جے گورو گوہند سنگھ جی ہوری اوہنوں پہلے ای سکھاں دی فوج دا سپہ سالار بنا چکے سن۔ اوہ اپنے گرو دے قتل مگروں پنجاب وچ آیا تے اوہنے ظلم دی انھیری گھلا دی۔ سید بلھے جی (1680-1757ء) ہوری پنجاب دی حالت دا ویرا انج بیان کردے نیں۔

برا حال ہویا پنجاب دا

ورنگھلا حشر عذاب دا

علاج لئی اوہناں دیاں بنائیاں ہوئیاں کچھ دوائیاں پاکستان نے سارے جگ وچ ورتیاں جاندیاں نیں۔ ایس توں اڈا و امریکہ وچ رہن والے پاکستانی ڈاکٹراں دی نمائندہ تنظیم دے صدر وی رہ چکے نیں۔

ڈاکٹر امان اللہ ہوری پنجابی زبان وچ شاعری وی کردے نیں۔ اوہ اپنے ناں امان نوں ای تخلص ورتدے نیں۔ فروری 2004ء وچ ”مکرمکھیاں نیں چھاواں“ دے سرتاویں بیٹھہ اوہناں دی کتاب چھاپے چڑھی۔ ۱۰۰۔ مغل بادشاہ جہانگیر تے جو دھابائی نے جنوری 1592ء وچ اپنے گھریدا ہون والے پتر دا نال خرم رکھیا۔ پر اہ شاہجہان دے ناں توں مشہور ہویا۔ بادشاہ اکبر اپنے ایس پوترے نال بڑی محبت کردا سی۔ ڈاکٹر

جوگ گل اہ دے پئی جد اہ پندراں ورھیاں دا ہویا تاں اہنوں 8 ہزار ذات تے 5 ہزار سوارا منصب عطا کیے گیا۔ چھوچا چار ورھیاں مگروں 10 ہزار ذات تے 5 ہزار سوارا کروٹا گیا۔ 1612ء وچ اہداویاہ نور جہاں دے پتر آصف جاہ دی دھی ممتاز گل (ارجمند بانو بیگم) نال ہویا۔ جیسے ساریاں مہماں وچ خرم دا ساتھ دتا۔ جہانگیر نے

اپنے دور وچ خرم نوں میواڑ دے راجا امر سنگھ نوں خراج دین لئی مجبور کرن تے احمد نگر دے نئے پر نئے جرنیل ملک عزیز نوں ہراؤن یا روں شاہجہان دا خطاب دتا۔ اہنے اہدا منصب 30 ہزار ذات تے 20 ہزار سوارا کروٹا

1623ء وچ جہانگیر نے شاہجہان نوں قندھارا تے حملہ کرن دا حکم دتا۔ پر اہنے اگوں بغاوت کردی۔ جہاں شاہجہان نکلیا پئی جہانگیر آپوں فوج نال گیا۔ تے خرم نال مقابلہ کیا۔ پر اہدکن دکن گیا۔ 1624ء وچ کجرات وچ جہانگیر نے

نہلن پاروں اہنے بہار تے بنگال آتے قبھا کر لیا۔ پر کچھ ویلا گزرن مگروں مہابٹ خاں نے اہنوں ہرا دتا۔ مجبور ہو کے اہنوں اپنے بیو نال صلح کرنی پئی۔ 1627ء وچ اہنے ہود دے گزرن مگروں اہ آصف جاہ دی مدد نال تخت آتے

بیٹھا۔ پر 1658ء وچ اہدے بیمار ہون مگروں اہدے چارے پتران دارا شکوہ، شجاع، اورنگزیب تے مراد چاہے جنگ ہوئی۔ اورنگزیب نے جنگ جت کے جون 1658ء وچ اپنی بادشاہت دا اعلان کردتا۔ جد کہ شاہجہان نے

ایس طرحاں مغلیہ سرکار دے سورج نوں گرہن لگن تھیکر تاں مغلاں واطوطی بولداریہا۔ پر زوال ویلے پنجاب وچ سکھاں نے طاقت پھڑی تے ات چک لئی۔ دوجے پاسے احمد شاہ ابدالی (۱۰۷) نے 9 دورہیاں وچ برصغیر اُتے کئی حملے کیے۔ جیہدا سنا ایہ نکلیا پئی پنجاب وچ تھر تھلی پئے گئی تے بندوبست نہ ہون دے برابر رہ گیا۔ سکھاں نے ایس موقعے توں فیدہ چکھیا تے اپنے آپ نوں اک قوم وچوں پیش کیتا۔ اوہ جھتیاں دی شکل وچ پنجاب وچ تھاؤں تھائیں آباد ہو گئے۔ ذکر جوگ گل ایہ دے پئی ایہناں جھتیاں نوں ای مسلاں کہا جاندا اے۔ ایس طرحاں سکھاں دیاں باراں مسلاں (۱۰۸) ہوئیاں۔ ہر مسل دا بندوبست کسے نہ کسے سردار دے ہتھ رہیا۔ ایہناں مسلاں وچوں تئاں واطعلق سدھا ساواں تصور نال رہیا۔ پنجاب دے کئی دوجے شہراں وانگ تصور وی سکھاں دے ظلم توں نہ بچ سکیا۔ تصور شہر دی خراب حالت دا ویرا مہان شاعر وارث شاہ ہوری انج بیان کردے نیں۔

”میتوں سارے دیس پنجاب وچوں بڑا افسوس تصور دا اے“

1666 وچ وفات پائی۔ اہ قلعے اندر ای نظر بند رہیا۔

۱۰۱۔ سلطان احمد زئی سردار نظر بہادر خوجہ شکی دانواسہ تے اسماعیل خاں خوجہ شکی (جانباڑ خاں) دا جوالی سی۔ اوہ اپنے سے داک نامور سپاہی سی۔ اوہنے شہزادہ اعظم دے دور وچ کنیاں مہماں وچ ودھ چڑھ کے حصا لیا تے تاں کمایا۔ اخیر اوہنے نوکری چھڈی تے اپنے وطن تصور آوسیا۔ پر کجھ ویا انزرن مگروں جد بادشاہ نوں لوڑ پئی تاں اوہنے سدلیا۔ اوہ بادشاہ دے حکم اُتے حاضری لئی دلی جا رہیا سی پئی راہ وچ ای دماغی مرض دا حملہ ہو یا جیہدا سنا ایہ نکلیا پئی اوہ اپنے حواس کھو بیٹھاتے سفر وچ ای اندھنوں پیار ہو گیا۔ اوہ بے چار پتر (حسین خاں، علی خاں، بیر خاں تے بازید خاں) سن۔ ذکر جوگ گل ایہ دے پئی بازید خاں قطب الدین خاں دے ناں توں مشہور سی۔

۱۰۲۔ نواب حسین خاں ہوری خوجہ شکی قصوری خانوادے دے سلطان احمد زئی دے گھر پیدا ہوئے۔ اوہ نواب دے خطاب توں نوازے گئے۔ اوہ 1720ء وچ ہرچوکی چوئیاں دے میدان وچ عبدالصمد خاں گورنر لہوردی فوج نال لڑدے ہوئے اللہ نوں پیارے ہو گئے۔

۱۰۳۔ عبدالصمد خاں ہوری ماہراہ التہمد دے وسنیک خوجہ عبدالکریم دے گھر پیدا ہوئے۔ جیہڑے اپنی جوانی ویلے ای اپنی گھر والی نوں لے کے بندوستان نر آئے۔ اوہناں اکبر آباد وچ ڈیرہ لایا تے اتھے ای اپنے گھر پیدا ہون والے پتر داناں عبدالرحیم رکھیا۔ اوہدی عمر اچے کیول تن دیہاڑے سی جد اوہ سمرقند جاوے۔ پر عا لکیر دے دور وچ اوہ برصغیر نر آئے۔ عبدالرحیم نے اورنگزیب دی وفات مگروں شانتی چا کر لیٹی۔ اتھے ای اوہ داناں عبدالرحیم توں عبدالصمد بنے گیا۔ اوہ کنیاں عہدیاں توں ترقی کردا کردا لہوردی گورنر بنیا۔

۱۰۴۔ گروتج بہادر ہوری (1621-1675ء) سکھاں دے 9 ویں گرو سن۔ اوہناں 1664ء وچ اپنے فرے دی قیادت سنبھالی۔ اوہ 1675ء وچ مغل حکمران اورنگزیب دے ہتھوں قتل ہوئے۔

۱۰۵۔ گرو گوبند سنگھ (1666-1708ء) ہوری گروتج بہادر سنگھ جی دے گھر پیدا ہوئے۔ اپنے پودے قتل مگروں اوہ سکھاں دی 10 ویں گرو گدی اُتے بیٹھے۔ اوہناں اپنے پودے قتل دابلہ لین دی سونہ چکھ تے اپنے چیلیاں

مفتی غلام سرور ہوری ایک ہورتھاں لکھدے نیں پئی حسین خاں دی وفات مگروں وی قصور ریاست قائم رہی۔ پر بنگلی مسل دے سکھاں نے برہمن منڈے نوں مسلمان کرن دا بہانہ کر کے قصور اُتے حملہ کر دتا۔ جد قصور شہر تباہ ہو گیا تاں سکھاں ایس شہرنوں ایس طرحاں لٹیا پئی اوہ سبھ امیر ہو گئے۔ اوہناں وچوں گور بخش سنگھ تے جاسنگھ رام گڑھیہ نے اپنے حصے آیا مال اک منجھی اُتے رکھیا تاں اوہدیاں چارے چولاں ٹٹ کھیاں۔ پر فیرو دی اوہ اپنا مال امر ترس لے گئے۔ او تھے اوہناں دی نیت بدل گئی کہ مال مسل دے سارے سکھاں وچ وٹن نالوں چنگا اے اسیں دونویں آپوں وچ وٹ لئیے۔ ایس لئی اوہناں ایہہ مال رات دے ہنھیرے جنگل وچ نپ دتا پئی کجھ دیہاڑے گذرن مگروں کڈھ لوواں گئے۔ پر اے دو دن ای گزرے سن پئی اپنے زوراں دا پینہ دیا کہ جنگل پانی نال بھر گیا۔ اوہناں پانی سکھ دی اڈیک رکھی۔ پر جد پانی سکا تاں اوہ بھل گئے پئی اوہناں مال کتھے نیسا سی۔ ایس طرحاں سارا مال زمین وچ ای رہ گیا۔

سکھاں نے قصور نوں فتح کرن مگروں بوہت سارا مال لے کے غلام محی الدین خاں افغان نوں اپنی چھتر چھاویں تصویر دا حاکم بنا دتا تے اوہدے نال ایہہ طے کیجا پئی اوہ گاواں نوں حلال نہیں کرن گے۔ مسیتاں دے ملان اچی آواز نال بانگ نہیں پڑھن گئے تے کسے وی ہندویاں سکھ نوں مسلمان نہیں کیجا جائے گا۔ پر سکھاں دے جاون مگروں ایہہ ساریاں اسلامی

۱۰۶۔ بندہ بیراگی دا اصل ناں پنچمن دیوی۔ اوہ 27 اکتوبر 1670ء نوں پیدا ہویا۔ اوہ اک ہندو جاگی داس ناں دے بیراگی دا چیلہ بنیا تے مادھوناں پایا۔ پر 1686ء وچ جد اوہ بیساکھی دے ملے وچ رلت کرن لئی قصور آیا تاں ۶ تھے اوہ رام داس ناں دے بیراگی دا چیلہ بن گیا۔ کیجا جاندا اے پئی مادھو داس دکن تر گیا۔ جتھے اوہنوں گرو گوبند نے بوہت متاثر کیجا۔ جیہدا اٹھا ایہہ نکلیا پئی اوہ گرو جی دا چیلہ بن گیا تے مادھو داس دی تھاں بندہ سنگھ مشہور ہویا۔ 1708ء وچ اوہنے گرو گوبند سنگھ دے قل ہون مگروں سکھاں دی قیادت سنبھالی۔ ذکر جوگ گل ایہہ وے پئی گرو جی اپنی حیاتی وچ ای اوہنوں سکھاں دی فوج دا سپہ سالار بنا چکے سن۔ مگدی گل ایہہ وے پئی اپنے گرو دے قل مگروں اوہ پنجاب آیا۔ اوہنے سر بند اُتے حملہ کیجا تے گورنر ہند نوں قل کر دتا۔ ایس توں اڈا اوہنے پنجاب وچ ظلم دی انھیر ی گھلا دی۔

۱۰۷۔ احمد شاہ ابدالی ایرانی بادشاہ نادر شاہ درانی دا سپہ سالار سی۔ 1747ء وچ نادر شاہ دے قل مگروں اوہنے قندھار دے تخت اُتے قبھا کر لیا۔ کیوں بے 1739ء وچ نادر شاہ دے ہندوستان اُتے حملیاں وے لے اوہ برصغیر دی سیاست سماج تے ثقافت بارے جانکاری حاصل کر چکیا سی۔ ایس لئی 1748ء وچ اوہنے ہندوستان اُتے حملے شروع کیجے۔ جیہڑے 1767ء تک جاری رہے۔ ایس طرحاں اوہنے ہندوستان اُتے 7 حملے کیجے۔

۱۰۸۔ سکھاں دیاں باراں مسلاں دا ویرا کجھ ایج اے۔

i۔ پھلکیاں	ii۔ آلودالیہ	iii۔ بھٹل	iv۔ کھنیا	v۔ رام گڑھیہ	vi۔ سنگھ پوریہ
vii۔ نشان والیہ	viii۔ شکر چکیہ	ix۔ ڈلے والیہ	x۔ کٹی	xi۔ شہید	xii۔ کروڑ سنگھ

رہاں اک وار فیر چالو ہو گھیاں تاں ہندوواں نے ناراض ہو کے ایہہ خبر امر تسر دے بھنگیاں نوں
 کردتی۔ اوہناں اک وار فیر قصور اُتے حملہ کیتا۔ پر افغاناں اگوں اک قلعے وچ رہ کے مقابلہ کیتا۔
 اے کجھ دن ای گزرے سن۔ سکھاں نے قلعے اُتے قبھا کر لیا تے اوہناں نوں قتل کردتا۔ جس
 قلعے وچ ایہہ قتل عام ہویا اوس قلعے دا ناں قتل گڑھی مشہور ہو گیا۔ راج دی ایس تھاں نوں قتل گڑھی ای
 کہا جاندا اے۔ ایس طرحاں اک وار فیر قصور اُتے سکھاں قبھا کر لیا۔ اے کجھ دیہاڑے ای
 گزرے سن پئی کابل دابا دشاہ زمان لہور آیا تے اوہنے سکھاں نوں مارن لئی فوج لا دتی تاں سکھ قصور
 دا قبھا چھڈ کے نس گئے۔ قصور وچوں سکھاں دے جان مگروں شہر خالی ہو گیا تاں نظام الدین خاں
 افغان نے قصور اُتے اپنا قبھا جما لیا۔ شاہ زمان دے واپس جان مگروں سکھاں نے قصور اُتے کئی
 وار حملہ کیتا، پر نظام الدین افغان اوہناں نال ہک ڈاہ کے لڑدار ہیا۔ ایس طرحاں اوہنے قصور اُتے
 اپنی حکومت کئی کر لئی، پر اوہدے ای بھائی بنداں نے بغض ہون کارن اوہنوں قتل کردتا۔

نظام الدین خاں افغان دے قتل مگروں اوہدا بھرا قطب الدین خاں افغان ریاست دا
 حاکم بنیا۔ رنجیت سنگھ (۱۰۹) نے قصور اُتے بڑی بہادری تے دلیری نال کجھ حملے کیتے، پر قطب الدین
 خاں اوہدا اودھ چڑھ کے مقابلہ کردار ہیا۔ اخیر رنجیت سنگھ نے اوہدے نمک حرام درباریاں نال
 گنڈھ تڑپ کر کے قصور اُتے قبھا کر لیا۔ اوہنے محمد کوٹ دا علاقہ تے قلعہ قطب الدین خاں
 اوہدے گزارے لئی اوہنوں دان کردتا۔

نذیر احمد چودھری ہوری بھنگی مسل دے سرداراں بارے انج بیان کردے نیں پئی
 1770ء وچ جھنڈا سنگھ تے گنڈا سنگھ بھنگی نے خوبصورت شہر قصور اُتے پہلا حملہ کیتا۔ پر افغاناں

۱۰۹۔ سکھاں دی مسل شکر چکیہ دے سردار مہا سنگھ دا ویاہ جیہد دے سردار کچھ سنگھ دی دمی راج کور نال ہویا۔
 جیہدی لکھوں راجہ رنجیت سنگھ نے 13 نومبر 1780ء نوں جنم لیا۔ کہا جاندا اے پئی رنجیت سنگھ دا پہلا ناں بدھ سنگھ
 (عقل والا) سی تے بعدوں رنجیت سنگھ (میدان جتن والا) مشہور ہویا۔ 1792ء وچ مہاں سنگھ دی وفات مگروں
 رنجیت سنگھ شکر چکیہ مسل دا سردار بنیا۔ اوہدی تربیت ماں راج کور تے دیوان لکھپت رائے نے کیتی۔ 1796ء وچ
 اوہدا پہلا ویاں سردار گور بخش سنگھ دی دمی مہتاب کور نال ہویا۔ جد کہ دو جاویاہ قصور دی ٹکئی مسل دے سردار خزان
 سنگھ دی دمی راج کور نال ہویا۔ جیہدے لطن وچوں سردار کھڑک سنگھ نے 1802ء وچ جنم لیا۔ جیہدے رنجیت سنگھ
 دے چلانا کرن مگروں پنجاب دا حکمران ہویا تے 5 نومبر 1840ء نوں مویا۔ 17 ورہیاں دی عمر وچ رنجیت سنگھ
 نے حکومت آپوں سنبھال لئی۔ اوہدی کامیابی داوڈا کارن سکھ مسلاں نوں آپوں وچ جوڑ کے سکھ سرکار دا ہیہہ پتھر رکھنا
 نوں فوجی تربیت دتی۔ اوہناں خالصہ تنظیم دا ڈھ بدها۔ اوہناں مغلاں نال کئی میدان لائے۔ پر اوہناں نوں چنگور
 تے مکتسردے میداناں وچ ہار دا سامنا کرنا پیا۔ اوہناں اورنگزیب دی وفات مگروں مغل بادشاہ بہادر شاہ ظفر نال
 دوستی کر لئی۔ پر 1708ء وچ اوہناں نوں اک پنہان نے چھرا مار کے قتل کردتا۔

اوہناں نوں نسن لئی مجبور کردتاے معزالدین افغان نے کوٹ رکندین خاں اُتے قبھا کر لیا۔ اوہدے مگروں اوہدے دو پتراں نظام الدین نے قطب الدین نے اقتدار سنبھال لیا۔ اوہناں اہجے قصور اُتے اپنی سرداری قائم کیتی سی پئی اجن اچیت اک سکھ سردار گلاب سنگھ نے قصور اُتے حملہ کردتا۔ ایہناں دونواں بھراواں اوہدے دند کٹھے کیجے۔ پراوہ وی اپنی ہٹ داپکا سی، اوہنے کئی حملے کیجے۔ رنجیت سنگھ دے حکمران بہن مگروں افغاناں نوں اصل خطرے واسا منا کرنا پیا۔ اوہنے لہور اُتے قبھا کرن مگروں 1801ء وچ قصور اُتے وی حملہ کردتا۔ نظام الدین خاں نے اوہدا کھل کے مقابلہ کیجا۔ پرفیروی خراج دین لئی راضی ہو گیا۔ رنجیت سنگھ نے صلح کرن مگروں وی راجے والقب اختیار کیجا تے اوہدے خلاف کارروائی کردارہیا۔ اوہنے 1802ء وچ فتح سنگھ اہلووالیہ دی مدد نال اک وار فیر قصور اُتے حملہ کردتا۔ پرافغاناں اوہناں دا بڑی بہادری تے دلیری نال مقابلہ کیجا کہ اوہنے آپوں ای خراج دی شرط اُتے صلح کر لئی۔

ایسے ورھے نظام الدین خاں اپنے سالیاں دے ہتھوں قتل ہو گیا۔ جیہناں نوں اوہنے اوہناں دی جاگیر توں بے دخل کیجا سی۔ نظام الدین خاں مگروں اوہدے پتر قطب الدین نے اقتدار سنبھالیا۔ دوہجے پاسے رنجیت سنگھ اپنی ہٹ دا پکانکلیا۔ اوہ قصور اُتے حملے کردارہیا۔ اخیر اوہنے فروری 1807ء وچ جوڈھ سنگھ دی مدد نال قصور اُتے اک بھرواں حملہ کیجا۔ جیہدا سٹا ایہہ نکلیا پئی اک مہینا مقابلہ کرن مگروں وی افغان سرداراں نوں ہار واسا منا کرنا پیا۔ مہاراجہ رنجیت سنگھ نے قصور اُتے قبھا کرن مگروں اوہدی اٹ نال اٹ و جادتی۔

کنیا لعل ہو ری لکھدے نیں پئی ”سکھاں نے حملے ویلے شہردیاں فصلاں اجاڑ دتیاں تے لوکاں دیاں جائیداداں لٹ لگیاں۔ کھیاں نال بوہت بڑا سلوک کیجا گیا۔ اوہناں دے لیزے لاکے اوہناں نوں دھکے نال گھیاں وچ تنکیاں ٹرن اُتے مجبور کردتا گیا۔ سکھاں دے ایس

کابل دے حکمران زمان شاہ نے 1793ء توں 1798ء دے وچلے سے پنجاب اُتے حملہ کیجا تے رنجیت سنگھ نوں لہور دا گورنر بنا دتا۔ پرفرنجیت سنگھ آپوں حکمران بن بیٹھاتے جولائی 1799ء وچ لہور اُتے اپنی حکومت بنا لئی۔ 1801ء وچ اوہنے مہاراجہ ہون دا اعلان کردتا۔ اوہنے 1805ء وچ امرتسر دا علاقہ فتح کیجا جد کہ 1809ء وچ انگریزاں نال امرتسر وچ اک معاہدہ (معاہدہ امرتسر) کیجا۔ جیہدے مطابق ستلج دریا نوں حد قرار دتا گیا۔ ایس طرحاں طے ہو یا پئی سکھ سرکار تے انگریز سرکار اک دوہجے دی سلطنت وچ دخل نہیں دین تے۔ ایس توں اڈ مہاراجہ رنجیت سنگھ نے 1811ء وچ کانگرہ تے اکٹ 1818ء وچ ملتان 1819ء وچ کشمیر تے 1823ء وچ پشاور نوں فتح کر کے اپنی ریاست وچ شامل کر لیا۔ اوہ 27 جون 1839ء نوں ایس جگہ توں چلانا کر گیا۔ اوہنوں بادشاہی مسیت لہور لاگے دکن کیجا گیا۔

غیر انسانی سلوک تے درندگی پاروں کھیاں عورتاں نے آپوں سڑکے تے کھیاں کھوواں وچ چھالاں مار کے جان دے دتی، پر اپنی عزت اُتے داغ نہ لگن دتا۔

سکھاں نے گھبر و منڈیاں تے کڑیاں نوں غلام بنا لیا۔ ایتھوں تیک پئی ہر پاسے تباہی تے بربادی نظری آؤن لگ پئی۔ اوہ بھونیں جھنوں کدی بیاس دریا سیراب کر داسی۔ اوہدی آبیاری انسانی رت نال ہون لگ پئی۔ شہردیاں گھیاں رت دیاں مڈیاں داروپ وٹا گھیاں تے لوکاں دے جساماں دے کئے ہوئے حصے آل دوالے کھلے رہے۔ ذکر جوگ گل ایہہ دے پئی بال، گھبروتے بڑھے سارے ای قربانی دا بکرا بن دے رہے۔

ایس توں او قصور وچ اینا مال جمع ہو گیا سی پئی ہر اک سکھ سپاہی مالدار ہو گیا۔ قصور وچ بوچے ای چنگے کتب خانے سن۔ جیہڑے چیر پھاڑ کرن والے بھگھیاڑاں ورگے سکھاں نے اجاڑ دتے۔ کئی نہ ملن والیاں کتاباں نوں ضائع کردتا تے کئی کوڑی دے بھاویچ دتیاں۔ ایس وڈی کامیابی لئی سکھاں نے خسیاں منائیاں تے بھنگڑے پائے۔ وڈے وڈے اکٹھ کیتے تے کھان پین توں اڈ شراب تے نچن گاؤن دیاں مٹھلاں وی بجیاں۔ ایس توں اڈ لہورتے امرتسر جیسے شہراں وچ دیوے وی بالے گئے۔ ایہہ خاص پروگرام ایس لئی منایا گیا پئی پنجاب وچ مسلماناں دی حکومت دا اخیر لانٹان وی مک چکیا سی تے ہن سکھاں نوں اپنی حکومت بناؤن لئی کسے طرحاں دا کوئی ڈر نہیں سی (۱۱۰)۔

سید محمد لطیف ہوری لکھدے نیں پئی ”مارچ دے اخیر وچ قطب الدین خاں نوں ہرا کے رنجیت سنگھ نے ستلج دریا دے دو بے کنڈھے اپنے علاقے ممدوٹ وچ گھل دتا۔ اوہنے قطب الدین خاں نوں ممدوٹ جاگیر ایس شرط اُتے دتی پئی اوہ ضرورت ویلے 100 سوار دیا کرے گا۔ قصور اُتے قبھا کرن مگروں مہاراجہ رنجیت سنگھ مسلماناں ولوں بے فکر ہو گیا پر انگریزاں توں اوہنوں ڈرای رہیا۔ دو بے پاسے انگریز وی یورپ دی لڑائی وچ رنجھے ہون پاروں چاہندے سن پئی اوہناں دیاں سرحداں ودھ توں ودھ محفوظ رہن۔ کیوں بے اوہناں نوں وی ڈری پئی نہولین اوہناں دے خلاف ایشیا وچ وی محاذ کھولنا چاہندا سی۔ ایس گل نوں کھھر کھدیاں ہویاں ممکنہ خطرے دا مقابلہ کرن لئی اوہناں کھیاں ملکاں وچ اپنے سفیر گھلے۔ ایس سلسلے وچ مہاراجہ رنجیت سنگھ کول مسٹر چارلس مٹکاف آیا۔

۱۱۰۔ ایک شہر ایک روایت (قصور بردشر 1976ء)، بحوالہ مضمون قصور تاریخ کے آئینے میں از نذیر احمد چودھری

مسٹر چارلس مٹکاف نے اپنے خطاں وچ لکھیا اے پئی ”راجہ بڑا عیارسی“ ایس لئی اوہنے کسے ہور شہر وچ گل بات کرن دی بجائے تصور وچ ای 12 ستمبر 1808ء نوں گل بات کرن دا فیصلہ کیتا۔ ایہدی وڈی وجہ خورے ایہوسی پئی انگریزاں نوں اوہدے اہم شہر دیکھن دا موقعہ نہ لبھے۔ ایس طرحاں 12 ستمبر 1808ء توں 26 ستمبر 1808ء تک انگریزی سفیر تصور وچ ای رہیا۔

مسٹر چارلس مٹکاف بھانویں نوجوان سی، پر اوہ بڑا ای سیانا سفیر سی۔ کئی وار اوہنوں مہاراجہ رنجیت سنگھ نال گل بات چالو رکھن لئی کھیاں اوکڑاں دا سامنا کرنا پیا۔ ایہتھوں تک پئی اوہنے مہاراجہ نوں اک معاہدہ کرن لئی راضی کر لیا۔ ایہہ معاہدہ 25 اپریل 1809ء نوں امرتسر وچ ہويا۔ ایس معاہدے موجب مہاراجہ رنجیت سنگھ ستلج دریا دے شمالی علاقے اُتے قبضہ کر سکد اسی نہ اوں علاقے دے وسنیک سکھاں

چارلس مٹکاف

اُتے حکومت کرن دا حق رکھدا سی۔ ایسے طرحاں انگریزاں وی کئی ضمانتاں دتیاں۔ مہاراجہ نے اخیر لے دم تاں ایس اپنے کیتے ہوئے معاہدے دا پالن کیتا۔

ایس طرحاں مہاراجہ رنجیت سنگھ نے اپنے دور وچ انگریزاں نال دوستی کر لئی۔ جیہدا سٹا ایہہ نکلیا پئی پنجاب وچ امن رہیا۔ پر 1839ء وچ اوہدے چلانا کرن مگروں سکھ سلطنت دے سورج نوں گزہن لگ گیا۔ کیوں جے اوہدے جانشین نا اہل سن۔ جیہناں اپنے مہاراجہ دا کیتا ہويا معاہدہ امرتسر نظر انداز کردتا۔ اوہ طاقت دے نشے وچ پھورسن۔ ایس لئی اوہناں انگریز نوں کجھ نہ سمجھیا۔ اوہ ستلج دریا نوں پار کر کے برطانوی علاقے وچ جاوڑے۔ جیہدا سٹا ایہہ نکلیا پئی فیروز پور توں 20 میل جنوب مشرق ول مدکی دے میدان وچ 18 دسمبر 1845ء نوں سکھاں تے انگریزاں وچالے پہلی لڑائی ہوئی۔ جتن مگروں گورنر جنرل سر ہنری ہلنے 31 دسمبر 1845ء نوں فیروز پور وچ اک اعلان کیتا تے آکھیا۔ ”سرکار لہور نے انگریزاں نال جنگ چھیڑی اے۔ ایس لئی سرکار برطانیہ ضروری سمجھدی اے پئی اوہ باغیاں دیاں کارروائیاں اُتے قابو پاوے۔ ایسے لئی سرکار برطانیہ دی فوج نے انگریزاں دے علاقیاں اُتے حملہ کرن والی سکھاں دی اک وڈی فوج

محمد آصف خاں ہوری کھیاں حوالیاں نال لکھدے نیں پئی ”28 جنوری 1846ء نوں عالی وال دے میدان وچ اک وار فیر سکھاں نوں ہار داسا منا کرنا پیا۔ پراوہ اپنی ہٹ دے پکے سن۔ اوہناں اک وار فیر انگریزاں نال لڑن دا فیصلہ کیتا۔ ایس وار اوہناں فیروز پورتوں 20 میل دی وٹھ اُتے آباد قصور دے اک پنڈ سکھ اوں لاگے ہسپانیہ دے اک ماہر کولوں وڈا خندتی مورچہ بنوایا۔ خورے اوہ اپنی کوشش وچ کامیاب ہو جان دے۔ پر جد اپنیاں صفاں وچ ای اتحاد نہ ہووے تاں ہار مقدر بن جائی اے۔ اُنج وی کہا جاندا اے پئی جس قوم وچ وی اپنے ای توڑن والے (غدار) موجود ہوں اوس قوم نوں دشمن دی لوڑ نہیں پیندی۔ ایہدے بارے جنرل کنگھم ہوری انج لکھدے نیں پئی ”جرات مند دل تے عمل کرن والے ہتھ تاں سکھاں وچ اُن گنت سن۔ پراوہناں دی رہنمائی تے حوصلہ ودھاون والا دماغ کوئی نہیں سی“۔

مکدی گل ایہہ دے پئی 10 فروری 1846ء نوں سکھ اوں دے میدان وچ ہون والی لڑائی وچ وی سکھاں نوں ہار داسا منا کرنا پیا۔ شاعر نور انہنگ ہوری لکھدے نیں۔

کال بلیندی

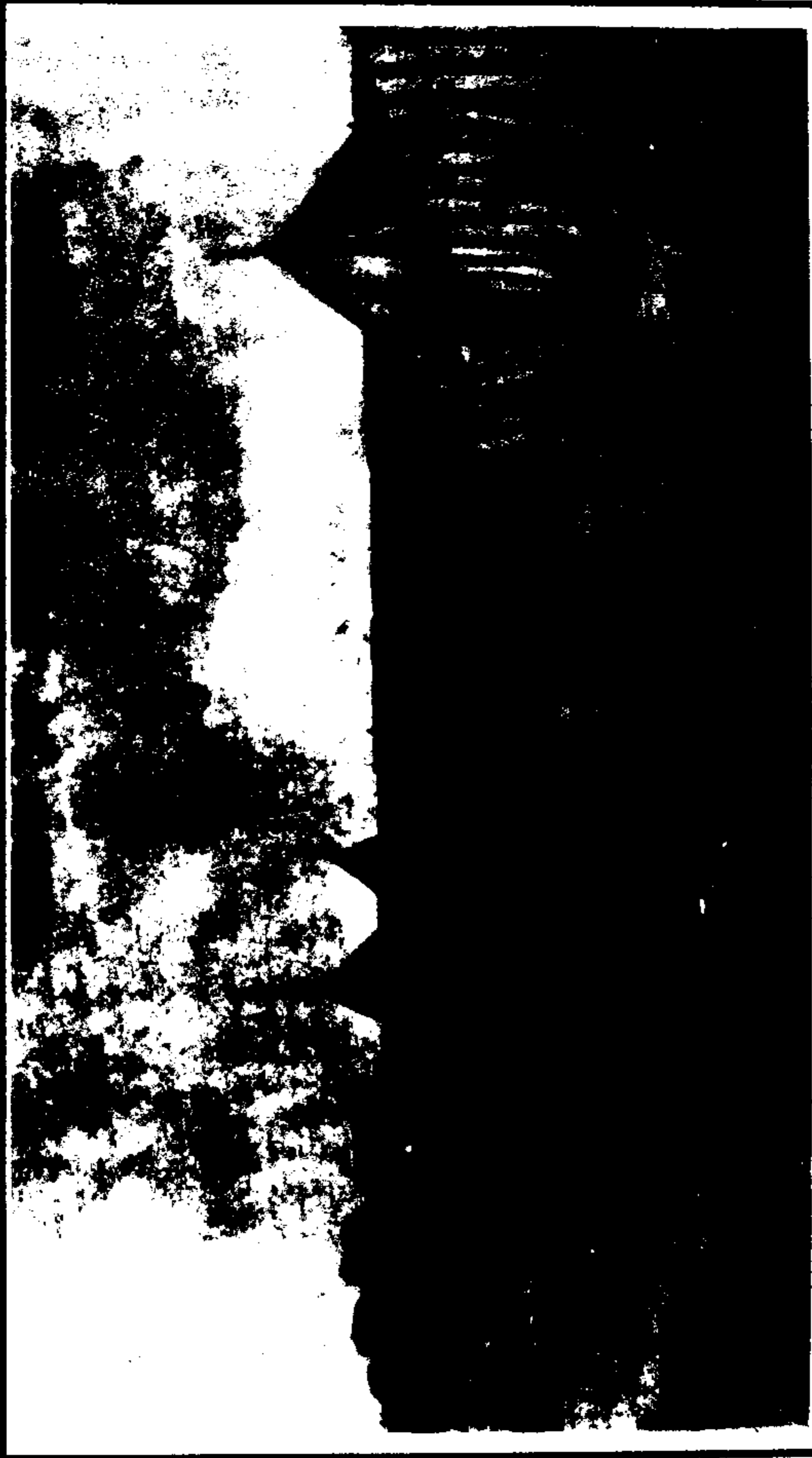
اوس دیہاڑے اوڑکاں دیاں سکاں لتھیاں نیں، سکھ اوں دی جا

تے کیتا نیں چانتارا

بک دیہاڑے ہر کہیں مر جاو تا ایس، وگنا نیں کوچ نگارا

سکھ اوں دی لڑائی بارے کنگھم لکھدا اے پئی ”رانی جنداں، راجہ گلاب سنگھ مسرتج سنگھ، مسر لال سنگھ تے انگریزاں وچالے خفیہ معاہدہ ہون مگروں ای انگریزاں نے سکھ اوں دی جنگ چھیڑی سی“۔ ذکر جوگ گل ایہہ دے پئی کیپٹن جے ڈی کنگھم دی کتاب ”History of the Sikhs“ 1849ء وچ چھپی سی۔ ایس خفیہ معاہدے نوں اپنی کتاب وچ لکھن پاروں ای اوہنوں نوکری توں کڈھ دتا گیا سی۔

سکھ اوں دی لڑائی وچ خالصہ فوج نوں دوھیاں وچ وٹھ یا گیا سی۔ کجھ فوج دریا دے پار رکھی گئی تے کجھ اُرار۔ 30 ہزار سپاہی تے 70 توپاں نوں سکھ اوں لاگے گھوڑے دی کھری دی شکل وچ رکھیا گیا۔ ایہناں دا کمانڈر غدار مسرتج سنگھ سی۔ جد کہ دو جاگردار مسر لال سنگھ

10 فروری 1846ء یوں کھماں تے اکر یزاں وچکار ہون والی کھر اوں دی لڑائی واک منظر۔ کھر اوں تلج در پادے کنڈھے اُتے قصور واک پنڈی جہو اوڈ 1947ء ویلے بھارت دے آئے۔

دو جے پاسے رہیاتے ظاہر ایہہ کرنا چاہیا مہاں انگریزی فوجاں امر ترسراتے پہلہ نہ بول دین۔
 ایس وار فی رلال سنگھ نے نواب شمس الدین خاں قصوری نوں 7 فروری دی رات نوں
 خالصہ فوج دی ساری فوجی ترتیب و نقشہ بنا کے میجر لارنس کول گھلیا۔ جیہدا دھاوا بولن لکھیاں
 انگریزی فوج دے وڈا کم آیا۔ جیویں سرکار انگریز تے لہور دربار وچالے خفیہ کھجوت ہو یا سی۔ اوویں
 ای ورتوں وچ آیا۔ گورنر جنرل نے جیتو انگریزی فوج دادستہ ستلج دریا پار کر کے 12 فروری نوں
 قصور اپڑ گیا تے 2 دنوں پچھوں راجہ گلاب سنگھ دی اوہدے کول اپڑ گیا (۱۱۲)۔

تاریخ پنجاب وچ لکھیا اے پی سکر اوں دی لڑائی جتن والی رات نوں ای برطانیہ دی
 فوج دے ہراول دستے فیروز پور دے ساہنے ستلج دریا نوں پار کر گئے۔ کیوں جے اوہناں نوں
 اکوں ڈکن والا کوئی نہیں سی۔ میجر ایبٹ نے 1 سال پہلاں لارڈ ایلن بورو دے سندھ توں گلے
 ہوئے سامان مال 12 تاریخ تیکر ستلج دریا اُتے کشتیاں دا پل اُسا رلیا۔ ایس طرحاں 13 تاریخ
 نوں پوری انگریزی فوج نے دریا پار کر لیا۔ ہن اوہناں دا بھاری توپ خانہ پچھا پچھا سی۔ جد کہ لہور
 توں 32 میل تے ستلج دریا توں 16 میل ذی تھا اُتے آباد شہر قصور اُتے برطانیہ دی فوج دے
 ہراول دستے نے 11 تاریخ نوں قبضہ کر لیا تے ایسے دن اوہناں دے سفیر وی لہور توں قصور آ
 جئے۔ اگلے دن بغیر کسے روئے زپے توں ای قصور دے قلعے اُتے اوہناں قبضہ کر لیا۔ گورنر جنرل
 ہوری وی 14 تاریخ دی سویرے کمانڈر انچیف دے پڑاؤ وچ آ رلے تے ایسے دن اوہناں
 اعلان کیجا پئی ”برطانیہ دی فوج نے ستلج دریا توں پار کر لیا اے تے اوہ پنجاب وچ آ چکی اے۔ اوہ
 پنجاب نوں اوس ویلے تک نہیں چھڈن گے۔ جد تک 1809ء وچ بکیتے معاہدے دی خلاف
 ورزی کرن پاروں سکھ اوہناں نوں کفارہ ادا نہیں کر دیندے۔ ایس توں اڈ جنگ وچ ہون والے
 سارے خرچے ادا کیجے جاو تے سرکار لہور ضمانت دیندے کہ اگانہ اوہ انگریزاں نال غداری نہیں
 کرن گے۔ اوہنے آکھیا پئی انگریز سرکار نے کدی وی پنجاب وچ سکھ سرکار نوں مکانات نہیں چاہیا۔
 ہن وی اوہ سکھاں دے آگوتے انگریزاں دے سکھ مہاراجہ رنجیت سنگھ دی اولاد وچوں ای سکھ
 حکمران چاہندی اے۔ ایس سلسلے وچ اوہنے مہاراجہ دی اولاد دے خیر خواہ سکھ سرداراں نوں
 سدیا۔ تاں جے اوہ لہور وچ سکھ سرکار بناؤن لئی اوہدی مدد کرن۔“

ایس طرحاں رانی تے اوہدیاں درباریاں نے اپنے چٹے ہوئے وزیر راجہ گلاب سنگھ

نوں سکھ دربار دے ناں اُتے رحم دی درخواست لئی برطانیہ دے پڑاؤ وچ گھلیا۔ 15 تاریخ نوں اوہنے دیوان دینا تاہ، فقیر نور الدین تے بارک زئی سردار سلطان محمد خاں نوں نال لے کے تصور وچ گورنر جنرل نال ملاقات کیتی۔ گورنر جنرل نے کجھ شرطیں متعین لئی اوہناں سرداراں نوں اپنے چیف سیکرٹری مسٹر کیوری تے شمالی ہندوستان دے مسئلے دے حل لئی اپنے نمائندے میجر لارنس کول گھلیا۔ انگریزی افسراں تے سرداراں وچالے اک وڈا اکٹھ رات نوں ہویا۔ اوہناں صلح دیاں شرطیں سنن مگروں اک دستاویز اُتے دستخط کردتے۔ دستخط کرن دا مطلب انگریزاں دے سارے مطالبے نوں من لینا سی۔ شرطیں وچوں اک شرط ایہہ سی پئی دلپ سنگھ نوں لہور دا بادشاہ من لیا جاوے گا۔ پرستج دریا تے بیاس دریا دے وچکار لے علاقے نوں پوری طرحاں خود مختاری حاصل ہووے گی۔ ایس توں اڈا ایس گل اُتے وی اتفاق کیتا گیا پئی نکا مہاراجہ، بھائی رام سنگھ تے لہور وچ رہ جاوے والے دو جے سرداراں نال چھیتی توں چھیتی گورنر جنرل دے پڑاؤ وچ آوے تے اطاعت لئی اپنے آپ نوں اوہدے حوالے کر دیوے۔

ایس طرحاں پرستج دریا تے راوی دریا دے وچکار تقریباً ادھے رستے دی وٹھ اُتے آباد للیانی (مصطفیٰ آباد) نوں گل بات لئی مقرر کیتا گیا۔ پر گورنر جنرل دی متھی ہوئی تھاں اُتے اپڑن توں پہلاں ای مہاراجہ اپنے سرداراں نال لہور توں ٹریا۔ 18 فروری نوں ڈیگر ویلے مہاراجہ نے راجہ گلاب سنگھ، بھائی رام سنگھ، دیوان دینا تاہ، فقیر نور الدین تے کجھ ہوردس باراں سرداراں سے للیانی وچ گورنر جنرل نوں اپنی اطاعت پیش کیتی۔ ایس ویلے سر ہیو گوہ تے دو جا عملہ وی موجود سی۔ اطاعت پیش ہون مگروں مہاراجہ رنجیت سنگھ تے انگریزاں دے آپوں دے تعلق بارے گل بات کیتی گئی تے ایس اُمید دا اظہار کیتا گیا پئی کس مہاراجہ اپنے پیو دا نگ انگریز سرکار نال چنگا ورتا روتے گا۔ اخیر وچ ایہہ طے ہویا پئی ہن مہاراجہ لہور وچ رانی کول نہیں، سگوں گورنر جنرل نال دارالحکومت ول جاوے گا۔

جس ویلے للیانی وچ کس مہاراجہ تے گورنر وچالے مترتا والی گل بات ہو رہی سی تاں لہور تے امرتسر دے شہراں وچ تھر تھلی پئے گی۔ کیوں جے لوگ جاندے سن پئی جتن والی فوج دا ہاری ہوئی قوم نال کیہ ورتا روتے ہوندا اے۔ پر دو جے پاسے 18 فروری نوں گورنر جنرل نے سرداراں سو دا گراں، تاجراں، لوکاں تے لہور، امرتسر دے وسیکاں لئی اک اعلان کیتا پئی اہج مہاراجہ دلپ سنگھ نے گورنر جنرل نال ملاقات کیتی اے تے اپنے دلوں پہلاں توں کیتیاں گھیاں کارروائیاں اُتے شرمندگی دا اظہار کیتا اے۔ ایس طرحاں گورنر جنرل اُمید کر دا اے پئی دونوں

سرکاراں وچالے دوستانہ اک وار فیروزیں سرے توں چھیتی ای چالو ہو جاوے گا۔ ہن لہور تے امرتسر دے شہراں دے وسیکاں نوں برطانیہ دی فوج توں ڈرن دی کوئی لوڑ نہیں۔ اوہ بے دھڑک ہو کے اپنا کم کار کرن۔“

دو جے پاسے راجہ گلاب سنگھ نے حکم جاری کیتا پئی سکھراؤں دے میدان وچ ہرن مگروں جیہڑے سپاہی لہور دے مشرق وچ 18 میل دی دتھ اُتے آباد رائیوٹ وچ تنبولائی بیٹھے نیں۔ اوہ اپنی تھاں بیٹھے رہن۔ اک اندازے موجب ایہناں سپاہیاں دی گتتری 14 ہزار توں 20 ہزار سواری سی۔ اوہناں دی قیادت سردار تچ سنگھ تے راجہ لال سنگھ دے ہتھی سی۔ لہور وچ برطانیہ دی فوج دے مسلمان تے نجیب دستے نوں اسلحے والے سکھ سپاہیاں نوں ڈکن لئی قلعے تے شہر دے بوہیاں وچ گھلار دتا گیا۔

20 فروری دی سویرے برطانیہ دی فوج لہور شہر اپڑ گئی تے پیشی ویجے اوہناں میاں میر رحمتہ اللہ علیہ دے میدان وچ تنبوتان لے۔ ایسے دن پیشی ویلے مہاراجہ نوں بریگیڈ تیر کیورٹین دی قیادت وچ قلعے ول لیا ندا گیا۔ جتھے گھڑ چڑ توپ خانے نے اوہنوں 21 توپاں دی سلامی دتی۔ ایس سے گورنر جنرل، سرکار ڈپٹی چیف سیکرٹری مسٹر کیوری، سیاسی ایجنٹ میجر لارنس پرائیویٹ سیکرٹری مسٹری ہارڈنچ تے کچھ ہور عہدیدار وی نال سن۔

گورنر جنرل نے 22 فروری نوں فخریہ انداز وچ اعلان کیتا پئی اوہناں 6 دناں دے تھوڑے عرصے وچ خالصہ فوج وے پختے ہوئے سپاہیاں نوں 4 جنگاں وچ ہرایا اے تے اوہناں دیاں 220 توپاں کھولنیاں نیں۔ اوہنے آکھیا! ہن اوہناں دی وڈی فوج وچوں کیول 14 ہزار بچے نیں۔ جیہڑے انگریز سرکار نال معاہدہ کرن واسے نیں۔

مشک ناں دے شاعر نے اپنی وار ”جنگ سنگھماں تے انگریزاں دا“ (1845ء-1846ء) وچ مدکی، پھیرو شہر، عالی وال تے سکھراؤں دیاں لڑائیاں بارے سچ لکھیا اے۔

دو مہینے رہے اترے، سچ دے سرہانے، وڈے سپانے

تچ سنگھ تے لال سنگھ ہین مصاحب پرانے، کر دے بہانے

باہروں گلاں کرن مٹھیاں اندروں کھوٹ کمانے، کر دے بہانے

کہت مشک دن شام سنگھ سردار سبھی جگ جانے، لالچ پچھانے

لہور وچ گورنر جنرل نے لہور وچ اک وڈی دھوت دا پر بندھ کیتا۔ جیہدے وچ
 لال سنگھ کمانڈر انچیف تے سرچارلس میجر وی موجود سن۔ 8 مارچ نوں سرکار
 برطانیہ نے معاہدہ ہون والے معاہدے اُتے سرکار برطانیہ ولوں نما بندیاں، کشتراں

مسٹر کیوری تے میجر لارنس نے، جد کہ لہور دربار ولوں راجہ لال سنگھ، سردار تچ سنگھ، بھائی رام سنگھ، دیوان دینا ناتھ تے فقیر نور الدین نے دستخط کیے۔ ایس موقع اُتے سکھ سرداراں نے مہاراجہ ولوں اک خط میجر لارنس دے ناں پیش کیا۔ جیہدے وچ لہور دربار ولوں لہور لئی گورنر جنرل دی توجہ، مہربانی تے فیاضی دا شکریہ ادا کیا گیا۔ ایس توں اڈا یہ وی درخواست کیتی گئی سی پئی ریاست، مہاراجہ تے شہر دے وسیکاں لئی برطانیہ فوج دے کچھ دستے توپاں تے افسراں سنے لہور وچ ای رہن دتے جاون۔

اگلے دن ڈیگر ویلے گورنر جنرل نے اپنے درباری خیمے وچ کسٹن مہاراجہ دی موجودگی وچ صلح دے معاہدے دی توثیق کردتی۔ مہاراجہ نال راجہ لال سنگھ، راجہ گلاب سنگھ، سردار تچ سنگھ تے قریباً 30 ہور دوجے سردار تے بندوبستی افسروں سن۔ ایس توں اڈا کمانڈر انچیف، عملہ، حاکم سنگھ، سرچارلس نیپئر، عملہ ڈویژن دے جنرل، بریگیڈیئر، ہر محکمے دے آگے فوج دی کمان کرن والے سارے افسر تے ہر برطانوی پلٹون دے مقامی افسروں موجود سن۔ ایس موقع اُتے گورنر جنرل اک تخت اُتے بیٹھاسی تے مہاراجہ اوہدے سجے پاسے تخت اُتے بیٹھاسی۔ جد کہ اک پروہنا شہزادہ والد میر کبے پاسے بیٹھاسی۔

گورنر جنرل نے مہاراجہ نال خطاب کیا۔ جیہد اترجمہ چیف سیکرٹری مسٹر کیوری نے کیا۔ ایس خطاب وچ سرہینری نے اپنی سدھرنوں اک وار فیربیان کیا تے آکھیا کہ دونواں سرکاراں وچالے امن امان قائم رہوے گا۔ جے اگر سرکار برطانیہ ولوں پیش کیے دوستانہ تعاون دی سکھ سرکار پیروی کرے گی تاں ریاست خوشحال رہوے گی۔ جے اوہتاں اک وار فیربیان موقع نوں نظر انداز کردتا تاں سرکار برطانیہ کولوں کوئی وی ریاست نوں بچا نہیں سکے گا۔

صلح دے معاہدے دیاں شرطیں موجب مہاراجہ نے سٹیج دریا دے جنوب ول کھلے علاقیاں نوں چھڈ دتا۔ ایس طرحاں بیاس دریا تے سٹیج دریا دے وچکار لے سارے پہاڑی تے میدانی علاقے ہمیش لئی ایسٹ انڈیا کمپنی دی عملداری وچ آگئے۔ ایس طرحاں 16 شرطیں اُتے کھلریا ہویا معاہدہ 9 مارچ 1846ء نوں طے پایا۔ جیہدے وچ سرکار برطانیہ ولوں مسٹر فریڈرک کیوری تے میجر ایچ ایم لارنس، جد کہ مہاراجہ دیپ سنگھ ولوں بھائی رام سنگھ، راجہ لال سنگھ، سردار تچ سنگھ، سردار چھتر سنگھ اناری والا، سردار رنجودھ سنگھ جمیل، دیوان دینا ناتھ تے فقیر نور الدین نے رلت کیتی۔ ایسے دن سرہینری ہارڈیج، جی سی بی گورنر جنرل تے مہاراجہ دیپ سنگھ نے مہراں لاکے ایس معاہدے دی توثیق کردتی۔

10 مارچ 1846ء نوں سرہنری نے مہاراجہ دے محل یاں ٹمن برج وچ سرکاری طور اُتے اوہدے نال ملاقات کیتی۔ اوہنے دیوان دینا ناتھ نے مہاراجہ تے موجود سارے سرداراں ولوں خطاب کیتا۔ اخیر وچ گورنر جنرل نوں کیوں دے ماٹھے برابہر "کوہ نور" ہیرا دکھایا گیا۔

11 مارچ 1846ء نوں سرکار برطانیہ تے سرکار لہور وچالے معاہدے دیاں شرطیاں طے پاکئیاں۔ جیہدے مطابق گورنر جنرل، سکھ فوج دی نویں سرے توں اساری تیکر مہاراجہ تے شہر لہور دے وسیکاں دی حفاظت لئی 1846ء دے اخیر تیکر انگریز فوج لہور وچ چھڈن دے پابند سن۔ جیہدے بدلے سرکار لہور چھاؤنیاں تے سپاہیاں اُتے اٹمن والا خرچ سرکار برطانیہ نوں دین دی پابندی۔ میجر سرہنری لارنس نوں لہور وچ سارے کماں دا نگران مقرر کیتا گیا۔

معاہدہ طے پاؤن مگروں رانی جنداں نوں ریاست دی قائم مقام تے راجہ لال سنگھ نوں وزیر متھ لیا گیا پر سارے موقعیاں اُتے ای میجر لارنس دا مشورہ ضروری سی۔ رانی دھوں اپنے عاشق دا وزیر دے عہدے لئی چنیا جانا خالصہ سرکار لئی اک ہور خطرناک دھچکا ثابت ہويا۔ کیوں جے چھیتی ای اوہدی غداری ثابت ہوگئی۔ اخیر اوہنوں لہور توں بنارس ول جلا وطن کر دتا گیا۔ لہور دی حکومت ہن دیوان دینا ناتھ، سردار تاج سنگھ، سردار شیو سنگھ اٹاری والا تے فقیر نور الدین دے ہتھ دے دتی گئی۔ میجر لارنس پہلاں واگ ای دربار وچ انگریزاں دی نمائندگی کر دے رہے۔

11 مارچ 1846ء دے معاہدے مطابق سرکار لہور نے برطانیہ دے سپاہیاں نوں اک سال مگروں واپس پرتن توں پہلاں ای سرکار برطانیہ اگے عرضوئی کیتی پئی اوہ متھی ہوئی اک ورہے دی مدت نوں مہاراجہ دے بالغ ہون تیکر ودھا دین۔ کیوں جے اوہ کجھ چکے سن پئی اوہ انگریزاں دے تعاون توں بغیر کم نہیں کر سکدے۔ اخیر 16 دسمبر 1846ء نوں پنجاب دے 51 سرداراں نے اک نویں معاہدے اُتے دستخط کر دتے۔ جیہدے مطابق انگریز ایس ملک دے حقیقی مالک بن بیٹھے۔ کرنل لارنس نوں لہور وچ برطانیہ دا ریڈیڈنٹ مقرر کر دتا گیا۔ اوہدی اگوائی بیٹھ 8 سرداراں (دیوان دینا ناتھ، سردار تاج سنگھ، سردار شیر سنگھ اٹاری والا، فقیر نور الدین، سردار رنجودھ سنگھ، بھائی ندھان سنگھ، سردار عطر سنگھ کلیانوالہ تے سردار شمشیر سنگھ سندھیانوالہ) اُتے مشتمل اک سرکاری مشاورت بورڈ بنا کے لہور دے بندوبست لئی اک نواں معاہدہ کیتا گیا۔ سکھ سرکار اپنے ولوں پنجاب وچ 10 ہزار انگریزی سپاہیاں دا خرچہ 22 لکھ روپے دین لئی راضی ہوگئی۔ ایہہ معاہدہ 4 ستمبر 1854ء نوں ملنا سی۔ کیوں جے اوں ویلے مہاراجہ دے بالغ ہون پاروں حکومت اوہدے حوالے کرنی رکھی۔ لہور وچ ای اک مہامی دربار وچ

26 دسمبر 1846ء نوں ایس معاہدے دی توثیق کردتی گئی (۱۱۳)۔

محمد آصف خاں ہوری لکھدے نیں پئی ”دل ایہہ ضرور لوچدا اے کہ اوہناں کارناں بارے گل چھوہی جاوے، جیہناں وجوں پنجاب، پنجابیاں ہتھوں گھس کے انگریزاں دے کھاتے پئے گیا سی۔ سازشاں جیہڑیاں پنجاب اُتے انگریزاں دا قبضہ کروان لئی کیتیاں گھیاں سن۔ اوہ کجھ انج نیں۔

16 ستمبر نوں سندھیا نوالیے سرداراں تے 18 ستمبر 1843ء نوں راجہ ہیر سنگھ نے راجہ دلپ سنگھ نوں راج گدی اُتے بٹھایا سی۔ اوہدی عمر اوس ویلے پنجاں سالوں توں ودھ نہیں سی۔ ایس لئی سرکاری کاروبار رانی چنداں دے ہتھ وچ سی۔ ہن رانی چنداں چٹی ان پڑھ تینویں سی۔ اوہدا پو مہاں سنگھ مہاراجہ رنجیت سنگھ دے شکاری کتیاں دی دیکھ بھال اُتے نوکر ہوندا سی۔ اجیہی تینویں دی ودھ توں ودھ سوچ ایہو ہوسکدی سی کہ اوہدا پتر راجہ بنیا رہوے۔

مسر لال سنگھ یوپی دا بھیا سی۔ اوہ پنجاب دا وزیر اعظم ہوندا یاں ہو یاں وی انگریزاں نال رلیا ہو یا سی۔ کمانڈر انچیف مسرتج سنگھ (جیہدا مشہور ناں راجہ تيجا سنگھ اے) دی انگریزاں نال رلیا ہو یا سی۔ ایہہ ایکڑی ضلع میرٹھ دارہن والا سی۔ ایہدی خدمات وٹے اوہنوں شیخوپورہ وچ اک وڈی جاگیر دے دتی گئی۔

راجہ گلاب سنگھ اک طاقتور سردار سی۔ اوس نے وی انگریزاں نال گنڈھ ترپ کیتی ہوئی سی۔ سکھاں تے انگریزی فوج وچالے کئی لڑائیاں ہوئیاں۔ پر اوہ نہ تاں آپ ای مدد لئی آیا تے نہ ای اوس نے اپنے ڈوگرے سپاہی سکھاں دی مدد لئی کھلے۔ سگوں راجہ گلاب سنگھ نت دیہاڑے انگریزاں نوں لکھ لکھ گھلدا رہندا سی کہ میرے لائق کوئی خدمت دسو۔

ایس توں ایہہ گل نتر کے ساہنے آجاندی اے کہ لہور دربار اُتے خدار امیراں، وزیراں دا قبضہ سی۔ جیہناں نے انگریزاں نال اندر خانے گنڈھ ترپ کیتی ہوئی سی۔ راجہ نابالغ سی۔ اوہدی ماں چٹی ان پڑھ سی۔ اوہ سیاسی تے سرکاری معاملیاں توں اُکی کوری سی۔ اک پاسے اوہ بے مہاری خالص فوج توں ڈردی سی۔ جس نے اوہدے بھرا جواہر سنگھ نوں قتل کردتا سی۔ دوجے پاسے اوہ سازشی امیراں تے وزیراں وچ گھری ہوئی سی۔ جو اوہنوں نت نو یاں پٹیاں پڑھاؤندے رہندے سن۔

دو جے پاسے انگریز سن۔ جو پارسی بن کے ہندوستان وچ آئے سن تے اپنیاں سازشاں راہی پنجاب بھٹ کے سارے ہندوستان اُتے قابض ہو گئے سن۔ 1803-04ء وچ جد انگریز مرہٹاں (ہلکر تے سندھیا) دا پچھا کر دے پنجاب اڑے تاں ایہہ ہریا بھریا علاقہ دیکھ کے اوہناں دیاں اکھاں کھل گھیاں۔ اوہناں نے اوہوں توں ای پنجاب اُتے قبھا کرن دیاں دیواتاں بناؤنیاں شروع کر دتیاں۔ 1839ء تاں مہاراجہ رنجیت سنگھ جیوندا رہیا۔ اوہدے جیوندا جی ایدھر تگن ول اوہناں دلہیا نہ پیا۔ جیویں گورنر جنرل لارڈ ایٹن بورونے تاں ایہتوں تاں لکھ گھلیا سی کہ نومبر 1845ء توں پہلاں پہلاں پنجابی علاقیاں نوں ہتھ پاؤنا اوہدے وس دی گل نہیں۔

جد 1845ء وچ میجر براڈفٹ نے لڑائی چھیڑن دیاں چالاں چھوہیاں تاں انگریز ہر پاسیوں تیار سن۔ انگریزاں نے غداراں نال وی گنڈ ٹرپ کر لئی ہوئی سی تے جنگ دیاں وی مکمل تیاریاں کر لیاں ہوئیاں سن۔ فیر مقابلے وچ جرنیل وی اوہ لیا مددے سن۔ جیہناں دی پنجابہ پنجابہ ورہیاں وی فوجی نوکری سی۔ ایہہ اوہ حالات سن۔ جس واسطہ سوائے پنجابیاں دے ہرن تے انگریزاں دے پنجاب اُتے قبضہ کرن دے ہور کچھ نہیں نکل سکدا سی“ (۱۱۳)۔

سید محمد لطیف ہوزی اک ہور تھاں لکھدے نیں پئی ”16 دسمبر 1846ء نوں انگریزاں نال کیتے ہوئے معاہدے اُتے سکھ سرداراں نوں پچھتاوا ہویا۔ پر دو جے پاسے انگریز سرکار اپنے کیتے ہوئے معاہدیاں دا پالن کردی رہی۔ اسی طرحاں اک وار فیر سکھ سرداراں نے انگریز دے خلاف ہتھیار چک لے جیہد واسطہ ایہہ نکلیا پئی اوہناں نوں ہر میدان وچ انگریز سرکار توں ہاروا ساہننا کرنا پیا۔ اخیر انگریز سرکار نے 29 مارچ 1849ء نوں لہور وچ اک دربار سجایا۔ جیہدے وچ کسں مہاراجا جاتے ایہی سکھ سرداراں نے رکت کیتی۔ جیہناں کدی وی انگریزاں دے خلاف ہون والی کسے وی جنگ وچ رکت نہ کیتی۔ لارڈ ہارڈوینج نے الحاق پنجاب دا اعلان کیتا تے آکھیا! پنجاب ہندوستان وچ برطانیہ سلطنت دا اٹوٹ انگ بن چکیا اے۔ ایہی سکھ سرداراں نوں اوہناں دے منصب دے مطابق وظیفے دتے گئے تے اوہناں نوں اوہناں دے آبائی علاقیاں وچ آباد کر دتا گیا۔“

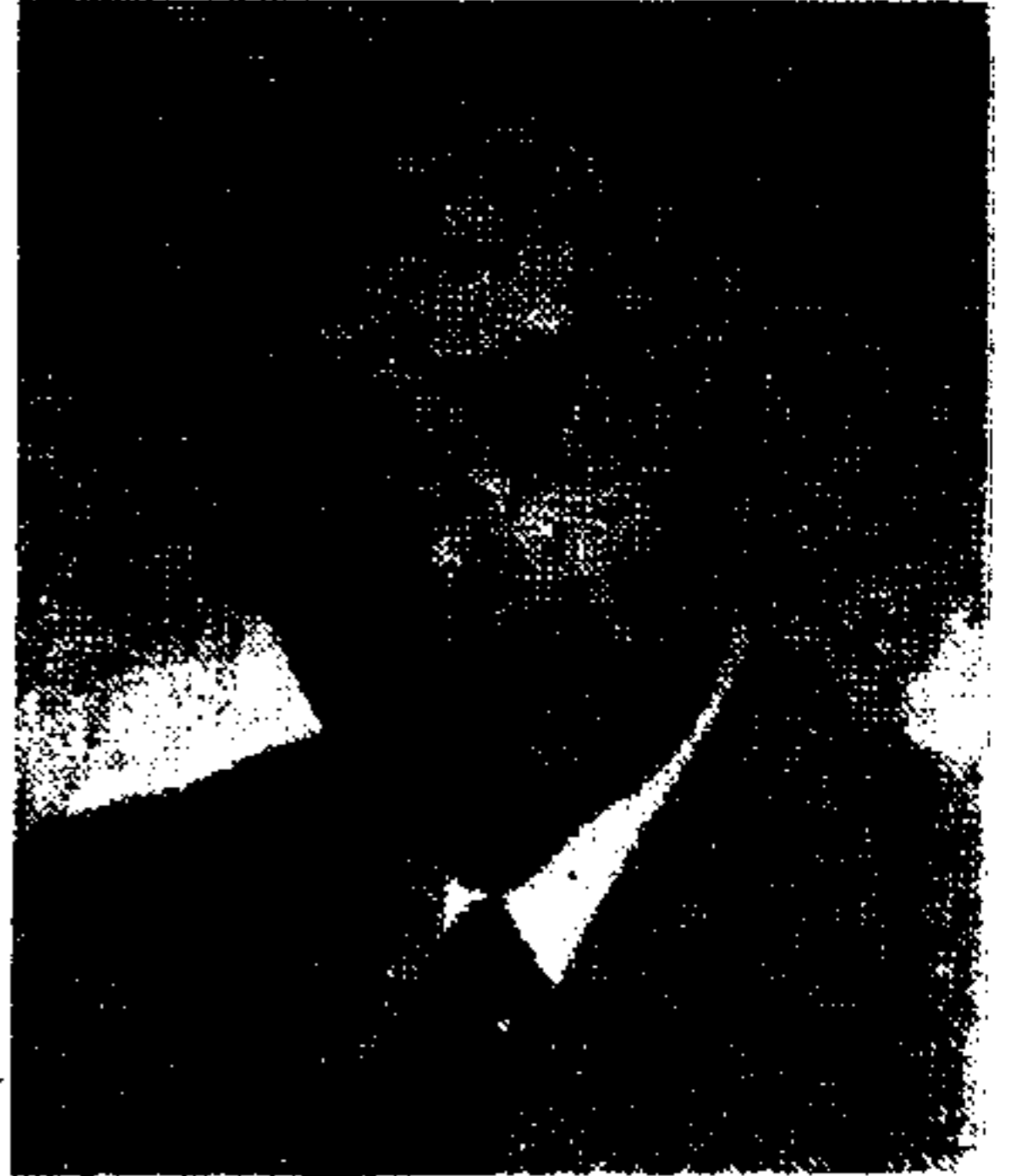
سکھ سرکار نے گھٹ ودھ پنجاب اُتے اک صدی حکومت کیتی۔ پر پنجاب دے شہر تصور

اُتے اوہ سبھ توں اخیر وچ قبضہ کر سکے۔ کیوں جے قصور کدی سکھاں تے کدی افغاناں دی عملداری وچ رہیا۔ اخیر مہاراجہ رنجیت سنگھ دے دور وچ قصور دے افغان خانوادے دا اک حصہ فیروز پور وچ جاگیر ممدوٹ جاوے۔ جیہڑی مہاراجہ رنجیت سنگھ نے ای اوہناں نوں عطا کیتی سی۔ ذکر جوگ گل ایہہ دے پئی ایسے خانوادے وچوں میاں افتخار ممدوٹ ہوری پاکستان دے حصے آون والے

میران افتخار ممدوٹ

پنجاب دے پہلے وزیر اعلیٰ ہوئے۔ جد کہ خانوادے دا دو جا حصہ قصور وچ ای رہیا تے اج وی آباد ہے۔ ایسے خانوادے دے نواب محمد احمد خاں دے قتل دے مقدمے وچ پچھلے وزیر اعظم ذوالفقار علی بھٹونوں پھانسی ہوئی۔ مشہور ماہر قانون صاحبزادہ احمد رضا خاں قصوری سینٹریڈووکیٹ سپریم کورٹ نواب محمد احمد خاں دے پترنیں۔ اوہ 1970ء دی قومی اسمبلی دے رکن وی رہ چکے نیں۔

نواب محمد احمد خان صاحبزادہ احمد رضا خان قصوری

سردار محمد حسین گنجیانوالہ

کیہا جاندا اے پئی دیہ پاپور دے دستیک
 آرائیں خانوادے دے آگوسیاں حسن نے سکھاں دی
 مار دھاڑتوں بچن لئی اک بھرواں جتھہ ترتیب دتا۔ اوہ
 سکھاں تے افغاناں دی لڑائی دا حال جانن مگروں
 اپنے جتھے سنے افغاناں دی مدد لئی قصور آیا۔ پراگون
 سکھاں تے افغاناں وچالے صلح ہو گئی۔ جد ایہہ خبر
 اوہدے کئی پئی تاں اوہ آپوں مہاراجہ رنجیت سنگھ دے
 غصے توں بچن لئی اپنے جتھے سنے واپس پرتیا۔ پر رات
 ہون پاروں اوہ اپنے جتھے سنے قصورتوں باراں میل

دی دتھ اُتے اک میدان وچ ڈیرہ لا بیٹھا۔ کیوں جے نیڑے ای سکھاں دا اک کچا قلعہ سی۔ جیہڑا چٹیل
 میدان وچ بنیا ہو یا سی۔ میاں حسن نے اوں قلعے اُتے قبضہ کر کے پکا پکا ڈیرہ لالیا۔ قلعہ چٹیل میدان
 وچ ہون پاروں، قلعہ داناں قلعہ گنج مشہور ہو گیا۔ ذکر جوگ گل ایہہ دے پئی ایسے خانوادے وچوں
 1993ء وچ سردار آصف احمد علی وزیر خارجہ اسلامی جمہوریہ پاکستان ہوئے نیں تے سردار شوکت علی
 لکھاری ہون توں اڈریلوے مزدور لیڈروی سن۔ ایہہ خانوادہ ہن منڈی عثمان والا وچ آباد اے

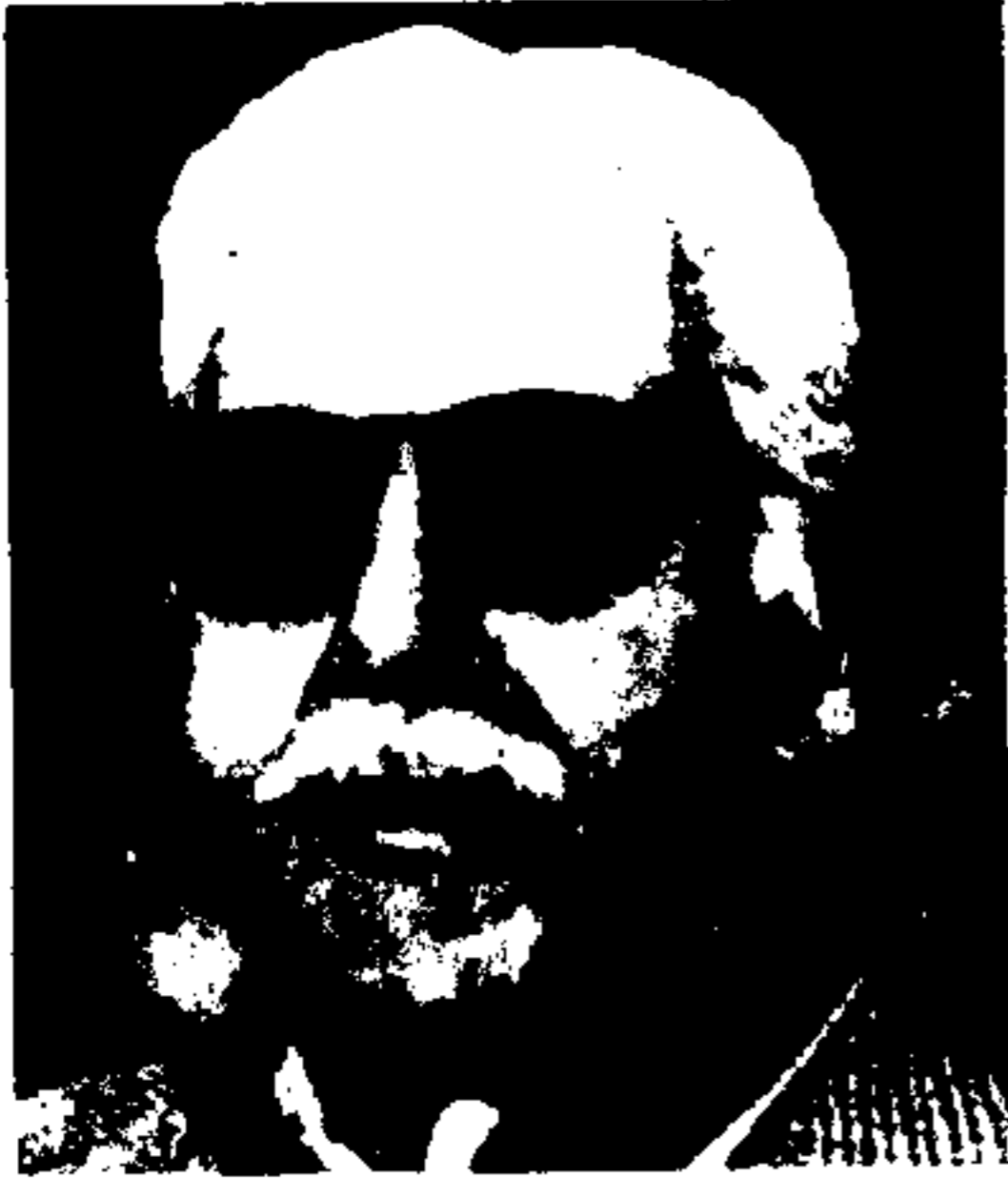

سردار اسوکت علی

سردار آصف احمد علی

سردار عبدالحمید نکئی

سردار محمد عارف نکئی

مہاراجہ رنجیت سنگھ نے قصور دی تحصیل چوئیاں (ہن پتوکی) دی نکئی مسل دی مہارانی راج کور عرف نکائن نال ویاہ کیتا۔ جیہدے بطن وچوں 1802ء وچ سردار کھڑک سنگھ نے جنم لیا۔ اوہ مہاراجہ رنجیت سنگھ دی وفات مگروں پنجاب دا حاکم بنیا۔ ایس خانوادے دے سردار عطر سنگھ تے ایشر سنگھ نے اسلام قبولیا تے اپنا ناں خدا بخش تے عبدالعزیز رکھیا۔ جد کہ خانوادے دا دو جا حصاصکھ ای رہیا۔ جیہڑا متحدہ ہندستان دی ونڈ ویلے بھارت جاوسیا۔ ذکر جوگ گل ایہہ وے پئی قصور وچ رہن والے خانوادے وچوں سردار محمد عارف نکئی ہوری 1993ء وچ وزیر اعلیٰ پنجاب ہوئے۔ اوہناں داوڈا پتر سردار پرویز حسن نکئی رکن صوبائی اسمبلی، دو جا پتر سردار محمد آصف نکئی وفاقی وزیر تے جوانی سردار طالب حسن نکئی رکن قومی اسمبلی رہ چکے نیں۔ جد کہ نکا پتر سردار محمد عاطف نکئی تحصیل ناظم پتوکی اے۔ ہن ایہہ خانوادہ واں آدھن تحصیل پتوکی ضلع قصور وچ آباد اے۔

سردار طالب حسن نکئی

سردار محمد آصف نکئی

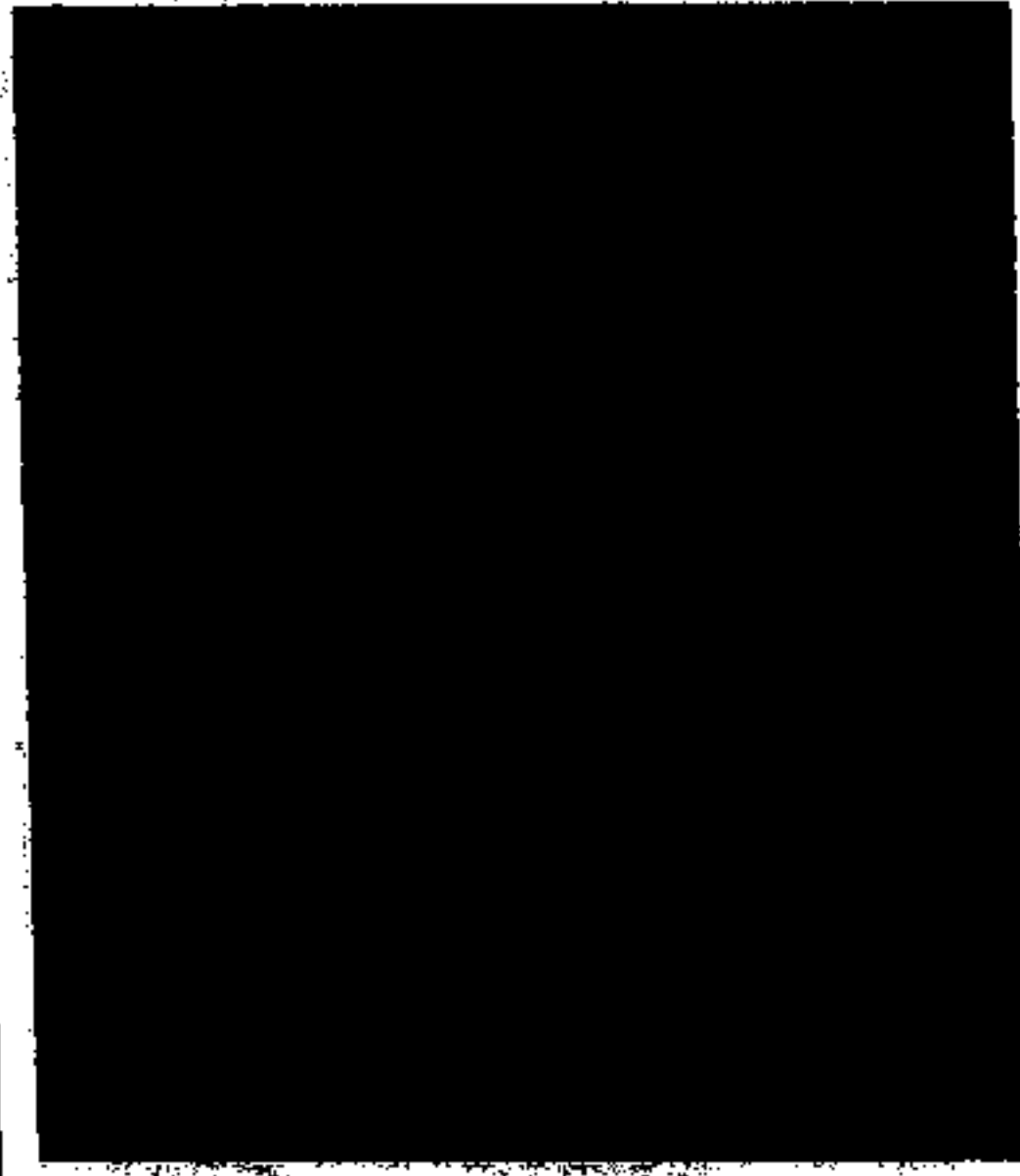
سردار عاطف نکئی

قصور ضلع تے تحصیل چونیاں دے اک پنڈ موکل وچ موکل سکھ سردار آباد سن۔ جیہناں وچوں سردار مانا سنگھ دے پتراں پر تاب سنگھ تے لاجھ سنگھ نے اسلام قبولیا۔ اوہناں اپنا ناں بشیر احمد تے محمد عمر رکھیا۔ ایہناں دی اولاد وچوں سردار حبیب اللہ خاں موکل 1930ء دیاں چونیاں وچ ایم ایل اے ہوئے تے پنجاب وچ کھیاں اچیاں عہدیاں اُتے کم کردے رہے۔ جدکہ

خانوادے دے اک جی سردار حسن اختر موکل ہوری سردار حسن اختر موکل موکل وچ ای آباد رہے۔ اوہ 1985ء توں 2002ء تائیں ہون والیاں چونیاں وچ بیٹھ اُتے 6 وار پنجاب اسمبلی دے ممبر چنے گئے۔ ایس توں اڈا وہ ڈپٹی اسپیکر پنجاب اسمبلی وچی رہے۔ ایس خانوادے دا اک حصہ لہور جاو سی۔ جیہناں وچوں سردار عادل عمر رکن پنجاب اسمبلی، سردار کامل عمر رکن قومی اسمبلی تے سردار عارف رشید 3 وار صوبائی وزیر رہے۔ ہن سردار کامل عمر ہوری ناظم اقبال ٹاؤن لہور نیں۔ ہن ایس خانوادے دے سردار حسن اختر موکل ہوری موکل وچ تے دو بے سارے لہور وچ آباد نیں۔

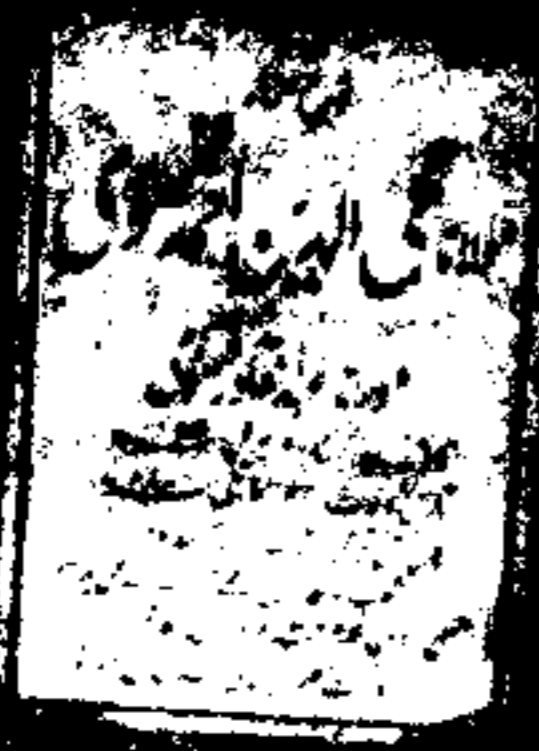
ایس طرحاں انگریز دے قبضے وچ آؤن توں پہلاں قصور دے چار خانوادے ذکر جوگ سن۔ جیہناں دا ویر واپچھے کینا جا چکیا اے۔

انگریز سے 1890ء دے نیڑے تیزے مولانا عبدالقادر ہوری قصور آئے تے اوہناں وکالت وچ چوکھاناں کمایا۔ اوہ قصور دے وسنیک ہون پاروں قسوری اکھواؤن لگ پئے۔ ایس طرحاں اوہناں قصور وچ قسوری خانوادے دا بیہ پتھر رکھیا۔

مولانا عبدالقادر قسوری تے اوہناں دے پتراں (مولانا محی الدین احمد قسوری، مولانا محمد علی قسوری، مولانا احمد علی قسوری تے میاں محمود علی قسوری) نے برصغیر دیاں تحریکاں وچ ودھ چڑھ کے حصہ لیا تے چوکھاناں کمایا۔ اوہناں دے وڈے

مولانا عبدالقادر قسوری

قاسم مولانا محی الدین قصوری
(قبرستان خواجہ صاحب)

پتر مولانا محی الدین قصوری دے پتر معین
قریشی نوں نگران وزیر اعظم پاکستان ہون
دا اعزاز حاصل ہويا۔ جد کہ اوہناں دے
سب توں نکلے پتر میاں محمود علی قصوری نوں
وزیر قانون پاکستان ہون دا اعزاز حاصل
ہويا۔ ایس توں اڈ میاں محمود علی قصوری
دے پتر میاں خورشید محمود قصوری وی وزیر
خارجہ اسلامی جمہوریہ پاکستان رہے۔

میاں خورشیک محمود قصوری

میاں محمود علی قصوری

انگریزاں نے سکھاں نوں ہرا کے مارچ 1849ء وچ پنجاب نوں اپنی سلطنت برطانیہ وچ
شامل کر لیا۔ اوہناں پنجاب دے سارے لوکاں توں ہتھیار کھولے تے لارڈ ڈلہوزی نے صوبے
دا بندوبست سر ہنری لارنس (دفاع) سر جان لارنس (مالگوزاری) تے چارلس مینل (دیوانی
امور) دے ذمے لادتا۔ پرتھوڑے عرصے مگروں ای بندوبستی بورڈ ختم کر کے فروری 1853ء
وچ صوبہ پنجاب دا بندوبست صرف سر جان لارنس دے ہتھ دے کے پنجاب نوں 4 ڈویژناں
وچ ونڈ دتا گیا۔ جد کہ ڈویژناں نوں ضلعیاں تے ضلعیاں نوں تحصیلاں وچ ونڈیا گیا۔ ایس
طرحاں سر جان لارنس نوں پنجاب دے پہلے چیف کمشنر ہون دا اعزاز حاصل ہويا۔ اوہنے
لوکائی نوں فائدہ دین لئی مکانات دا محصول ختم کر دتا تے وڈے شہراں تے پنڈاں اندر محصول

چونگیاں بنا دتیاں۔ ایس طرحاں اوہنے کئی ہور کم وی کیجے۔ مکدی گل ایہہ دے پئی صرف 5 ورہیاں دے عرصے وچ اوہنے پنجاب دی شکل بدل دتی۔ پر دو بے پاسے انگریزاں دے ہندوستان آتے قابض ہون مگروں وی امتحوں دے وسیکاں نے اوہدی قلامی قول نہ کیتی۔ اوہناں 1857ء وچ جدا انگریزاں دے خلاف جنگ لڑی تاں بنگال، بہار، اودھ تے دہلی دے نال نال پنجاب دے کھیاں علاقیاں دے وسیکاں وی وودھ چڑھ کے حصا لیا۔ جویں کہ پاکستانی پنجاب دے حصا لین والے علاقیاں وچ ملتان، کوہاٹ، جہلم، گوگیرا تے قصور شامل سن۔ ایہناں ساریاں علاقیاں وچوں گوگیرا دے آل دوالے دے چار قبیلیاں (کاٹھیا، کھنڈ، کھنڈ، تے وٹو) انگریزاں خلاف جنگ وچ وودھ چڑھ کے رلت کیتی۔ اوہناں ایس مقصد لئی تریہہ ہزار دی کسٹری وچ فوج تیار کیتی۔ پر اوہ جت ایس لئی نہ سکے، کیوں بے ساڈے اپنے ای کجھ مفاد پرستاں انگریز دے ساتھ دتاتے اپنے مجاہداں دیاں مخبریاں کیتیاں۔ ایس توں اڈ کجھ سکھاں تے پنجاب دیاں سکھ ریاستاں دے راجیاں وی انگریزاں نال تعاون کیتا۔

1857ء دی جنگ آزادی دے ختم ہون مگروں سرکار برطانیہ نے ہندوستان دا بندوبست ایسٹ انڈیا کمپنی توں اپنے ہتھ لے لیا۔ اوہنے پچھلے گورنر جنرل لارڈ کینگ نوں برصغیر وچ اپنا پہلا واسرائے متھیا۔ جینے پہلی نومبر 1858ء وچ الہ آباد وچ ملکہ وکٹوریہ دا ایہہ اعلان پڑھ کے سنایا پئی ”سرکار برطانیہ نے برصغیر دا بندوبست آپوں سنبھال لیا اے۔“

جنوری 1859ء وچ پنجاب وچوں چیف کمشنر دا عہدہ ختم کر کے لیفٹیننٹ دا عہدہ قائم کیتا گیا۔ ایس طرحاں سر جان لارنس پنجاب دے پہلے لیفٹیننٹ گورنر بنے۔ پر فروری 1859ء وچ ای اوہناں بیماری پاروں استعفیٰ دے دتا۔ اوہناں دے جان مگروں سر رابرٹ ٹنگری لیفٹیننٹ گورنر دے روپ وچ سامنے آئے۔ جیہناں 1859ء توں 1888ء تک پنجاب وچ کئی نویاں اصلاحات لاگو کیتیاں (۱۱۵)۔

پنجاب دے الحاق مگروں سرکار برطانیہ نے پنجاب نوں وی پرگتیاں تے ضلعیاں وچ

۱۱۵۔ 1865ء وچ دیوانی تے فوجداری مقدمات دی شتوالی لئی پنجاب وچ چیف کورٹ قائم کیتا گیا۔ 1868ء وچ پنجاب دے ضلعے لہور وچ لہور یونیورسٹی کالج دہیہ پتھر رکھیا جسوں 1882ء وچ پنجاب یونیورسٹی دا درجہ دے دتا گیا۔ دسمبر 1885ء وچ اک پنجاب پبلک لائبریری بنائی گئی جسید اقتراح گورنر اپنی سن نے کیتا۔ 1886ء وچ امیراں تے نواباں دے ہالاں لئی چیف کالج دے نال توں اک کالج بنایا گیا۔ ایس توں اڈ 1889ء وچ لہور وچ عجائب گھر بنایا گیا جسید اقتراح شہزادہ البرٹ وکٹری نے لیتا۔

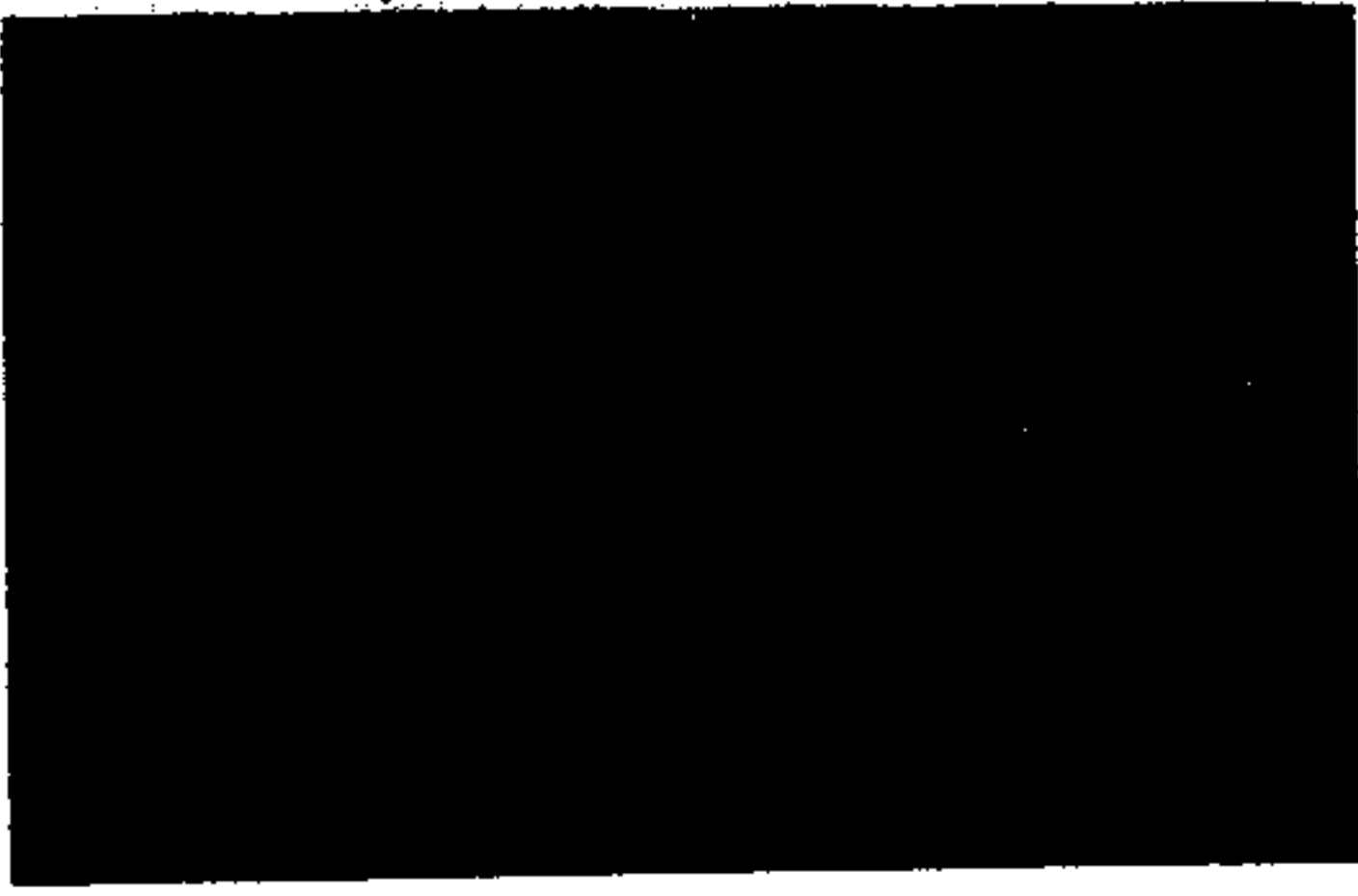
وعدہ جہدے سے وچ قصور پر گنہ ضلع لہور وچ شامل ہو یا۔ اکتوبر 1867ء وچ قصور نوں میونسپل کمیٹی تے دسمبر 1867ء وچ سب ڈویژن دا درجہ دتا گیا۔ پٹھان خانوادے دے سردار ذوالفقار علی خاں ہوری میونسپل کمیٹی دے پہلے چیرمین چنے گئے۔ جد کہ مسز اے جی ٹیلر پہلے اسسٹنٹ کمشنر بنے۔

انگریزاں نے ہندوستان اُتے پوری طرحاں قبضہ کرن مگروں تھاؤں تھاؤں لوکاں نوں اپنا بانہہ بنلی بنایا تے اوہناں نوں منصب داریاں دتیاں۔ اوہناں اپنا ساتھ دین والیاں نوں خان بہادر، صاحب بہادر، ذیلدار، جاگیردار، تے نواب ورگے خطاباں توں نوازیاء۔ پر دو جے پاسے 1857ء دی جنگ آزادی ہرن مگروں وی کجھ آزادی دے چاہیواناں نے انگریز دی غلامی نوں نہ قبولیا۔ احمد خاں کھنڈاں وانگ انگریزاں دے خلاف ہتھیار چکن والیاں وچ قصور دے ملنگی (۱۱۶) تے نظام لوہار (۱۱۷) دے تاں ذکر جوگ نیں۔ پر انگریزاں دے پٹھواں ایہناں مجاہداں دیاں مخبریاں کیتیاں تے انعام وصولے۔ ایس طرحاں اوہ مجاہد اپنی دھرتی ماتادی آزادی لئی اپنیاں جاناں قربان کر کے امر ہو گئے۔ جد کہ دو جے پاسے انگریز نے پٹھواں راہیں پوری طرحاں اپنا قبضہ جمایا۔

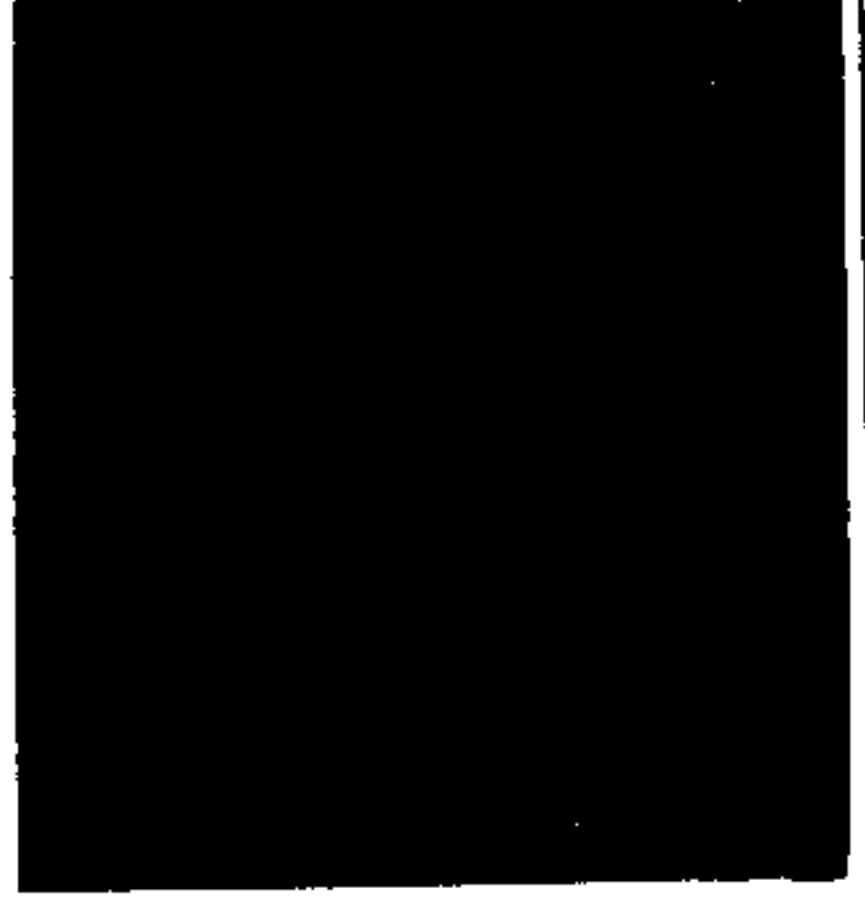
20 ویں صدی دا پہلا چوتھ ذکر جوگ اے۔ جہدے وچ مسلماناں نے پہلے تاں گانگریس لیک دے مقابلے وچ مسلم لیک بنائی تے بعدوں انگریزاں تے ہندواں دی ملی بھگت دے بدلے وچ تحریکاں چلائیاں۔ جیہناں تحریک پاکستان دا مڈھ بدھا۔ اخیر 14 اگست 1947ء نوں پاکستان بن گیا۔

۱۱۶۔ ذات دا فقیر ملنگی تحصیل قصور دے اک پنڈ لاکھو اوسنیک سی۔ اوہدی عمر اے 6 مہینے سی جد اوہ اپنا پوئلہ نوں پیارا ہو گیا۔ اوہدی اپنے پتر لئی بھڈی ہوئی اوہا مربع زمین اُتے وی اک چودھری نے قبضہ کر لیا۔ ماں نے بھکھ ننگ توں ننگ آکے سکھ نال ویاہ کر لیا۔ سوتیلے پوچوں اک بھراسو دا گر سنگھ نے جنم لیا۔

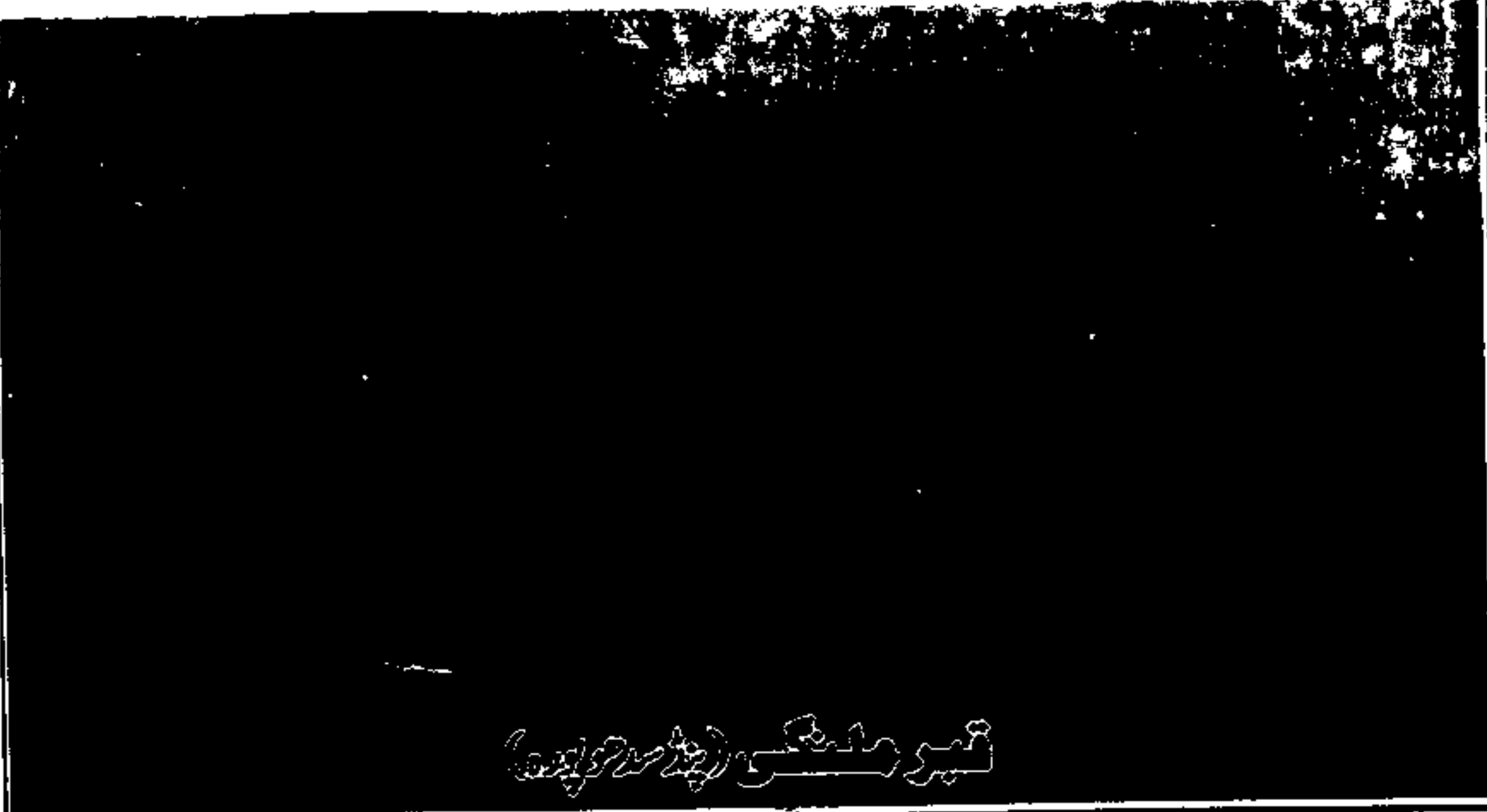
ملنگی بھروسو دا جوان ہو یا تاں بہت نرائن داس نے اوہنوں اپنے ہتھے چڑھالیا تے ہیرا کالی تحریک دے کئی اکالی قتل کردائے۔ ایس توں بعد اپنے سوتیلے بھراسو دا گر سنگھ نال مل کے اپنی کسی ہوئی زمین دی واپس لے لئی تاں پکس تے چودھری جان دے دشمن بن گئے۔ پر ملنگی نے اپنے بھراسو دا گر سنگھ بھجاتے اوہو باہمن نوں نال ملا لیا تے انگریز سرکار دے چچیاں کولوں غریباں دا حق کھو کے اوہناں تائیں اپڑاؤن دا عہد کر لیا۔ اوہ امیراں نوں لٹ دار ہیا تے غریباں نوں دیندار ہیا۔ اخیر چونناں دے لاگے اک پنڈ گپے دے اک بجن فتح اراہیں نے مال دی خاطر مخبری کیتی تے گرفتار کروا دتا۔ سرکار نے ملنگی نوں پھانسی تے مخبری کرن والے نوں تین مرتبے زمین دتی۔ ملنگی دی قبر تحصیل قصور دے اک پنڈ سدھو پورہ وچ اے۔ کوٹ رادھا کشن روڈ اُتے پنڈ متا تے پنڈ سدھو پورہ نوں جاؤن والیاں سڑکاں آسنے ساہنے نیں۔ سدھو پورہ شاہپ توں دو یاں تین کلومیٹر دی دوری اُتے سدھو پورہ پنڈ آباد اے۔ پنڈ وچ چار کنگے کے قبرستان نیں۔ توہر حیات جو یہ ایڈووکیٹ دے ذریعے ساہنے قبرستان وچ ملنگی دی قبر اے۔ قبر کھی اے تے قبر اُتے کوئی کتبہ یا نشانی نہیں ملدی پئی اہ ملنگی دی قبر اے۔ پر پنڈ داہر کوئی بندہ دس پاؤندا اے پئی اہ ملنگی دی قبر اے۔

ملنگی سے گھر دا اک منظر (چڑاگر)

قبر نظام لوہار (قبرستان خواجہ صاحب)

قبر ملنگی (چڑاگر خواجہ صاحب)

۱۱۔ نظام لوہار ضلع امرتسر دے اک پنڈ
 سوہل داوسنیک سی۔ اوہنے جوان ہو کے فوج
 دی نوکری کر لئی۔ اوہدا کم کیوں اسلحہ مرمت
 کرنا سی۔ اک دن اوہ کم کر رہیا سی پئی اک
 انگریز افسر نے اوہنوں گالاں کڈھیاں تے
 بے عزت کیتا۔ اوہنے غصے اندر اوں افسر
 نوں قتل کر دتا تے انگریز دا باغی ہو گیا۔ سرکار
 نے اوہنوں اشتہاری ملزم قرار دے دتا۔ اوہ
 فیروز پور ضلع دے منے پر منے باغیاں چیت
 سنگھ عرف چیتو تے ملکیت سنگھ عرف میتو دے
 ٹولے نال جار لیا۔ اوہناں دا کم ظالماں نوں
 لٹناں تے غریباں نوں نوازنا سی۔

1916ء وچ چھاپے چھن والے گزٹ لہور مطابق ضلع لہور دیاں چار میونسپل کمیٹیاں

سن۔ جیہناں دا ویرا کجھ انج اے۔

1- لہور 2- قصور 3- چونیاں 4- کھیم کرن

1- لہور: لہور میونسپل کمیٹی پہلے درجے دی سی۔ جیہوں 1867ء وچ سرکار پنجاب نے بنایا سی۔ 1885ء وچ پنجاب گورنمنٹ دے نوٹیفیکیشن نمبر 138 دے تحت ایہدیاں حدان ظاہر کیتیاں گھیاں۔ پر 1888ء تے 1913ء وچ ہون والے نوٹیفیکیشن نمبر 713 تے 714 دے تحت تبدیلی کیتی گئی۔ 1911ء وچ ہون والی کٹری موجب ایہدی آبادی 2,10,271 سی۔ جد کہ 1998ء وچ ہون والی مردم شماری موجب ایہدی آبادی 62,12,715 سی۔ حضرت علی ہجویری المعروف داتا گنج بخش رحمۃ اللہ علیہ لہور دی شان نیں۔ اوہناں دے ناں توں ای لہور نوں ”داتا دی مگری“ کہا جاندا اے۔

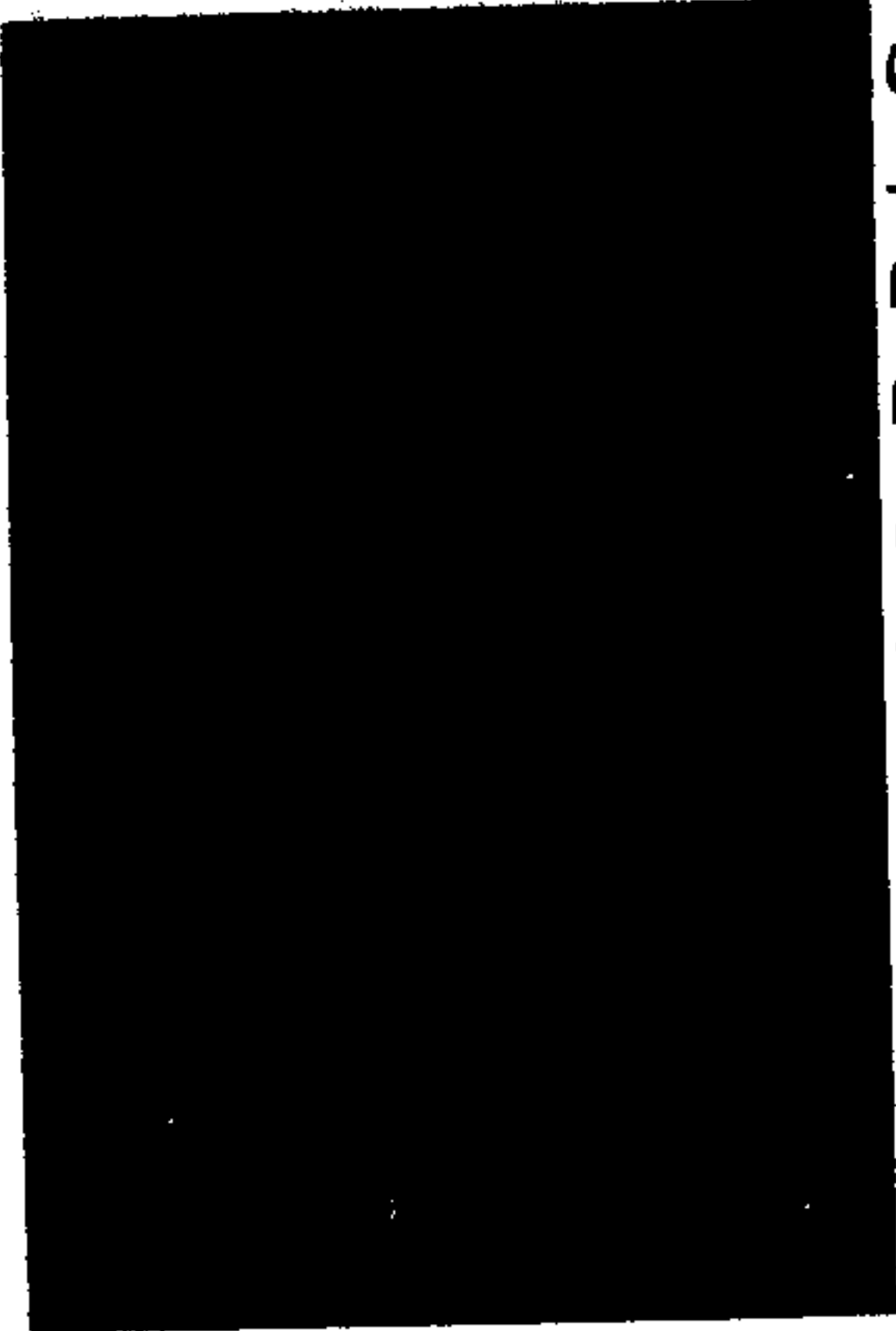
آبادی دی کثرت پاروں لہور دی تحصیل قصور تے تحصیل چونیاں نوں دکھ کر کے ضلع بنا دتا گیا۔ جد کہ لہور ضلع تے ڈویژن (۱۱۸) بن گیا۔

2- قصور: قصور میونسپٹی دو درجے دی اے۔ جیہدی 1885ء وچ بنائی گئی۔ پر ایسے درجے اگست دی 18 تاریخ نوں سرکار پنجاب نے نوٹیفیکیشن نمبر S-1025 دے تحت ایہدیاں حدان ظاہر کیتیاں۔ اوس ویلے ایہدی آبادی 24,783 تے ممبراں دی کٹری 15 سی۔ جیہناں وچوں 10 بچے جانڈے سن تے 5 نامزد کیجے جانڈے سن۔ ایہناں ساریاں دا آگو تصور دا سب ڈویژنل افسر ہوندا سی۔

نظام لوہار دس درجے چیتو مٹیو، نادر بھٹی، سندر تے کجھ ہور انقلابیاں نال سو دخوراں نوں لٹ دا تے جھگے اجاڑ دار ہیا۔ 1898ء وچ اوہدے کجھ سگلی طاعون دی نذر ہو گئے۔ بچن والے سنگیاں وچوں ضلع لہور دے اک پنڈ جاجمن داوسنیک جبرونائی دی نظام لوہار نال آلیا۔ نظام لوہار نے اپنے ساتھیوں نوں آکھیا۔ ”ساڈا مقصد سو دخوراں توں مال لٹ کے غریباں وچ وٹنا اے۔ جیونا موڑنے جیہدی روایت قائم کیتی اے تے چراغ بالیا اے۔ چیتو تے مٹیو نے اوہنوں اپنا خون دے کے روشن کیتا اے۔ بھان سنگھ دی چہلی نال اوہدی تور ہو رو دگی اے۔ اساں اوہدی روشنی نال بہیریاں راتاں نوں روشن کراں گے۔“

دیوان سنگھ دے گرفتار ہون مگروں سنگیاں فیصلہ کیتا پئی اوہنوں قصور جیل وچوں رہا کراؤن لئی جیل توڑی جائے۔ اوہناں پنجاب دے دہشت پسند گروہ نوں نال لے کے نظام لوہار دی قیادت وچ حملہ کردتا۔ پلس مقابلہ ہویا پر پلس نس گئی۔ سرکار نے جیل توڑن دی وجہ جانش لئی اک انگریز بمسٹریٹ کولوں تحقیقات کرائی۔ حکومت دے پھوتے خبر گواہ بنے۔ چوداں باغیاں نوں ڈاکو کہہ کے اشتہاری ملزم بنا دتا گیا۔ ذکر جوگ گل ایہو دے پئی اک ڈاکو دی گرفتاری دا انعام پنج ہزار روپیاں کھیا گیا سی۔

قصور دے بندوبست لئی میونسپلٹی نوں 10 وارڈاں وچ وٹھرایا ہویا سی۔ جہد کہ 3 پکیاں

سب کمیٹیاں سن۔ جیہناں دا تعلق مالی، عوامی
 تے صحت دے مسئلیاں نال جڑیا ہویا سی۔
 ایس توں اڈ کمیٹی دا وڈا کم جمن تے مرن دا
 ریکارڈ رکھنا سی۔ 1913-14ء وچ چوگی دا
 ٹیکس 8700 روپے سی۔ جہد کہ کل
 آمدنی 1,11,518 روپے سی۔ ذکر جوگ
 گل ایہہ وے پئی قصور میونسپلٹی دا پہلا
 چیئر مین خویشگی افغان خانوادے دا سردار
 ذوالفقار خاں سی تے وٹھتوں پہلاں وی قصور
 میونسپلٹی دا چیئر مین ایسے خانوادے دا نواب
 سردار شہباز خاں (۱۱۹) سی۔ جہدے نال
 اتے شہباز خاں روڈ آباداے۔

نواب شہباز خاں خویشگی

انٹرنیٹ سائٹ سے گوگل 1976ء کی تصویر

شہباز خاں خویشگی

ضلع تصور:

پہلی جولائی 1976ء نوں تصور ضلع بنا دتا گیا۔ ایس دا پہلا ڈپٹی کمشنر (D.C) محمد اشرف ہوراں نوں بنایا گیا۔ جیڑے 26 فروری 1977ء تک اپنے عہدے اُتے کم کر دے رہے۔ ایہناں توں مگروں آدن والے ڈپٹی کمشنرز تے ڈسٹرکٹ کوارڈینیٹر آفیسرز (D.C.O) دا ویرواں نچاے۔

نمبر شمار	ڈپٹی کمشنر	مدت
2	امتیاز جاوید	27 فروری 1977ء تا 14 اپریل 1977ء
3	حفیظ اختر	15 اپریل 1977ء تا 05 دسمبر 1978ء
4	چودھری محمد صدیق	05 دسمبر 1978ء تا 03 مئی 1979ء
5	خالد محمود احمد	03 مئی 1979ء تا 09 اگست 1979ء
6	کامران رسول	10 اگست 1979ء تا 13 ستمبر 1979ء
7	غیاث الدین	13 ستمبر 1979ء تا 02 اکتوبر 1980ء
8	محمد یوسف خاں	02 اکتوبر 1980ء تا 22 اگست 1981ء
9	سید عبدالحکیم	22 اگست 1981ء تا 07 ستمبر 1983ء
10	ریاض احمد خاں	07 ستمبر 1983ء تا 19 فروری 1986ء

نظام لوہار للیانی توں 3 کلو میٹر دی وچ اُتے آباد پنڈا اصل اپڑیا۔ جتھے اوہ اک سکھ دھرم دی بیوہ عورت نوں ماں آکھدا سی۔ اوہدے اُتے سرکار دلوں اک لکھ چوی ہزار روپیا انعام سی۔ اوں عورت دے دیور سو جا سنگھ نے انعام وصولن دی خاطر بھری کردتی۔ پکس نے مکان نوں گھیرا پالیا۔ نظام لوہار اپنے سر اُتے کڑا ہی رکھ کے گھوڑے اُتے سوار ہو پاتے گولی دا ٹک نکلیا۔ پر سر بوسے دی دہلیز تال و جن پاروں پکس گیا۔ اوہ لہو لہان ہو کے زمین اُتے ڈگ پیا۔ نتھا سنگھ نے اوہنوں پانی پیا۔ پراوہدا آخری وقت آجیسی۔ اوہ سو جا سنگھ دے ہتھوں قتل ہو گیا۔

اوں بیوہ عورت نے اپنے پتر بونا سنگھ نوں حکم دتا سی پئی نظام لوہار دی بھری کرن والے نوں زندہ نہ چھڈے۔ بونا سنگھ مسلمان ہو گیا سی تے ارج وی اوہدی اولاد اصل وچ آباداے۔ جد کہ نظام لوہار دامتزار کوٹ غلام محمد خاں تصور دے بوڈے قبرستان وچ اے۔

۱۱۸۔ لیونڈ ویژن وچ چار ضلعے نیں۔ 1۔ لہور، 2۔ تصور، 3۔ اوکاڑہ، 4۔ شیخوپورہ

۱۱۹۔ نواب محمد شہباز خاں ہوری مارچ 1878ء نوں اندرون کوٹ فتح دین خاں وچ ذوالفقار خاں دے گھر پیدا ہوئے۔ اوہناں ویلیسوجب تعلیم حاصل کیتی۔ اوہ ریکس اعظم تصور ہون توں اڈا اعزازی کمشنری رہے۔ ایس توں اڈا اوہ کئی ورے میونسپل کمیٹی تصور دے صدر دی رہے۔ اخیر اتوار دیہاڑے 22 دسمبر 1946ء بمطابق 28 محرم 1346 ہجری نوں فوت ہوئے۔

19 فروری 1986ء تا 09 مئی 1988ء	جی ایم سکندر	11
13 جون 1988ء تا 23 فروری 1989ء	محمد محمود بیٹ	12
27 فروری 1989ء تا 06 جون 1990ء	اقبال احمد یونس	13
09 جون 1990ء تا 18 مئی 1991ء	محمد جمیل اختر جاوید	14
18 مئی 1991ء تا 20 مئی 1993ء	جدید اقبال چودھری	15
20 مئی 1993ء تا 01 اگست 1993ء	محمد ممتاز جوئیہ	16
01 اگست 1993ء تا 16 نومبر 1995ء	شاہینگان شریف ملک	17
16 نومبر 1995ء تا 08 دسمبر 1996ء	سید طارق رضا نقوی	18
08 دسمبر 1996ء تا 13 اگست 1997ء	طارق باجوہ	19
14 اگست 1997ء تا 07 جنوری 1998ء	عابد سعید	20
07 جنوری 1998ء تا 24 نومبر 1999ء	صفدر محمود	21
24 نومبر 1999ء تا 13 اگست 2001ء	میجر (ر) اعظم سلیمان خاں	22
مدت		
18 مئی 2001ء تا 02 اگست 2001ء	ڈسٹرکٹ کوارڈینیٹر آفیسر	نمبر شمار
14 اگست 2001ء تا 30 جون 2003ء	حسب الطہر (D.M.G)	1
01 جولائی 2003ء تا 23 فروری 2004ء	بابر یعقوب فتح محمد (D.M.G)	2
23 فروری 2004ء تا 07 نومبر 2006ء	زبیر مسعود	3
08 نومبر 2006ء	محمد ہاشم ترین (D.M.G)	4
	سعید اختر انصاری	5

ضلع کوئٹہ :

پنجاب لوکل گورنمنٹ آرڈیننس 1979ء دی سیکشن 6(سی) دے تحت ضلع کوئٹہ تصور قائم کی گئی۔

مدت		
17 جنوری 1980ء تا 14 جنوری 1983ء	وائس چیئرمین	نمبر شمار
14 نومبر 1983ء تا 27 نومبر 1987ء	سردار محمد عارف کلکی	01 راؤ خضر حیات خاں
21 جنوری 1988ء تا 30 جنوری 1992ء	رانا محمد اقبال خاں	02 چودھری حاکم علی
	سردار اورنگزیب	03 رانا محمد اقبال خاں

04 رانا محمد اقبال خاں ریاض احمد برج کلاں 30 جنوری 1992ء تا 15 اگست 1993ء
راؤ مظہر حیات خاں

05 رانا محمد اسحاق خاں ملک عاشق اعوان 17 دسمبر 1998ء تا 15 اکتوبر 1999ء
میاں ثناء خالق کریمی، میاں عبدالرشید، عامر نیاز، چودھری غلام محمد۔

06 رانا امتیاز احمد خاں میاں ثناء خالق کریمی 14 اگست 2001ء تا 30 جون 2005ء
07 رانا محمد حیات خاں مقصود صابر انصاری 17 اکتوبر 2005ء تا

نوٹ: رانا محمد حیات خاں ناظم ضلع قصور نوں سپریم کورٹ نے نا اہل قرار دے دتا۔

میونسپل کمیٹی قصور:

نمبر شمار	چیرمین	وائس چیرمین	مدت
01	ملک محمد عاشق	چودھری محمد اسحاق کبوه	17 جنوری 1980ء تا 14 جنوری 1983ء
02	مظفر حسن کاظمی	سید مظفر ہمدانی	14 نومبر 1983ء تا 27 نومبر 1987ء
03	حاجی محمد ارشد	حاجی عنایت انصاری	21 جنوری 1987ء تا 30 جنوری 1991ء
04	حاجی محمد ارشد	یوسف شاہ	30 جنوری 1991ء تا 16 اگست 1993ء
05	شیخ وسیم اختر	اختر علی انصاری، شوکت انصاری، عزیز انصاری رفیق انصاری، حاجی ولی محمد	17 دسمبر 1998ء تا 15 اکتوبر 1999ء

تحصیل کو نسل (تحصیل قصور)

14 اگست 2001ء تا

رقبہ	آبادی	سیٹاں (قومی اسمبلی)	سیٹاں (صوبائی اسمبلی)
14,57,371 ایکڑ	11,57,072	03	06
یونین کونسلوں	میونسپل کمیٹی	ٹاؤن کمیٹیاں	
اربن 17 + رورل 38 کل = 55	01 قصور خاص	04 کھڈیاں خاص، مصطفیٰ آباد (للیانی) راجہ جنگ، کوٹ رادھا کشن	

نوٹ: تحصیل قصور نوں وڈے کے کوٹ رادھا کشن نوں تحصیل بنانا گیا۔ آئے دتی ہوئی وڈے کوٹ رادھا کشن تحصیل بنن توں پہلوں دی۔

ناظم تحصیل قصور

- 1- ملک رشید احمد خاں (فتح پور) 14 اگست 2001ء تا 30 جون 2005ء
- 2- نوید ہاشم رضوی 17 اکتوبر 2005ء

نائب ناظم تحصیل قصور

- 1- چودھری محمد الطاف خاں (راجہ جنگ) 14 اگست 2001ء تا 30 جون 2005ء
- 2- چودھری شہزاد احمد خاں، (نائب تحصیل ناظم قصور منتخب ہون مگروں چارج لین توں پہلاں ای بیماری پاروں استعفیٰ دے دتا)۔
- 3- چودھری محمد جمیل خاں ایڈووکیٹ میو 3 جنوری 2006ء تا

3- چونیاں: چونیاں میونسپل کمیٹی وی دو بے درجے دی اے۔ لیہدیاں حدواں وی 1885ء وچ قصور دے نال ای پکیاں کیتیاں گھیاں سن۔ اوس ویلے لیہدی آبادی 151,771 سی۔ جد کہ لیہدے ممبراں دی کتتری 12 سی۔ جیہناں وچوں 11 بچے گئے سن تے 1 تاخر دکیتا گیا نیسی۔ ایس توں اوڈ 3 سرکاری افسر سن۔ پر قصور داسب ڈویژنل افسر ای لیہد اوڈ افسر سی۔ چونیاں میونسپلٹی دیاں سب کمیٹیاں تے کمائی دے ذریعے قصور میونسپلٹی وانگ سن۔ 15-1914ء وچ لیہدی کل کمائی 21000 تے 23000 سی۔

چونیاں بارے منقشی غلام سرور ہوری اپنی لکھت تاریخ مخزن پنجاب وچ لکھدے نیں۔ ”ایہہ قصبہ لہور توں جنوب ول 40 میل دی دوری اُتے بیاس دریا دے پرانے اُچے کنڈھے اُتے آباد اے۔ کیہا جاندا اے پئی 952 ہجری وچ سید کمال شاہ المعروف پیر جہانیاں بخاری ہوری اُچ شریف نوں جھڈ کے ایس ویران وچ آوے۔ اوہناں اتھے دریا کنڈھے لکھاں وی جھگی بنائی تے ڈیرہ لالیا۔ ذکر جوگ گل ایہہ دے پئی اوس ویلے بیاس دریا وگدا سی۔

چونیاں۔ جتھے کدی بیاس دریا وگدا سی۔

بنائی تے ڈیرہ لالیا۔ ذکر جوگ گل ایہہ وے پئی
اوس ویلے بیاس دریا وگدا سی۔
سید کمال شاہ المعروف پیر جہانیاں بخاری ہوری
اک باکمال ولی سن۔ ایس لئی چارے پاسیوں من
والے لوگ آؤن لگ پئے۔ جد کہ چونی ناں دی
اک بی بی نے آپ دی خدمت وچ رہنا پسند
کیتا۔ کجھ ویلا گزرن مگروں مریداں نے پیر جی
ہوراں نوں آبادی کرن دا مشورہ دتا۔ پیر جی دی
مرضی موجب اوہناں اک نکا جیہا پنڈ بنا کے اوہدا
ناں چونی رکھیا۔

مزار پیر جہانیاں بخاری

قصورى افغاناں (پٹھاناں) دی حکومت وچ آؤن مگروں ایس قصبے دی آبادی بڑی
تیزی نال ودی تے تمہیتی ای 7 دستیاں آباد ہو گئیاں۔

- 1- پرانی چونی
- 2- نگی چونی
- 3- محرم خاں داکوٹ
- 4- پہلوان دی کوٹلی
- 5- قلعہ ٹوڈرل
- 6- راجہ داکوٹ
- 7- چونیاں

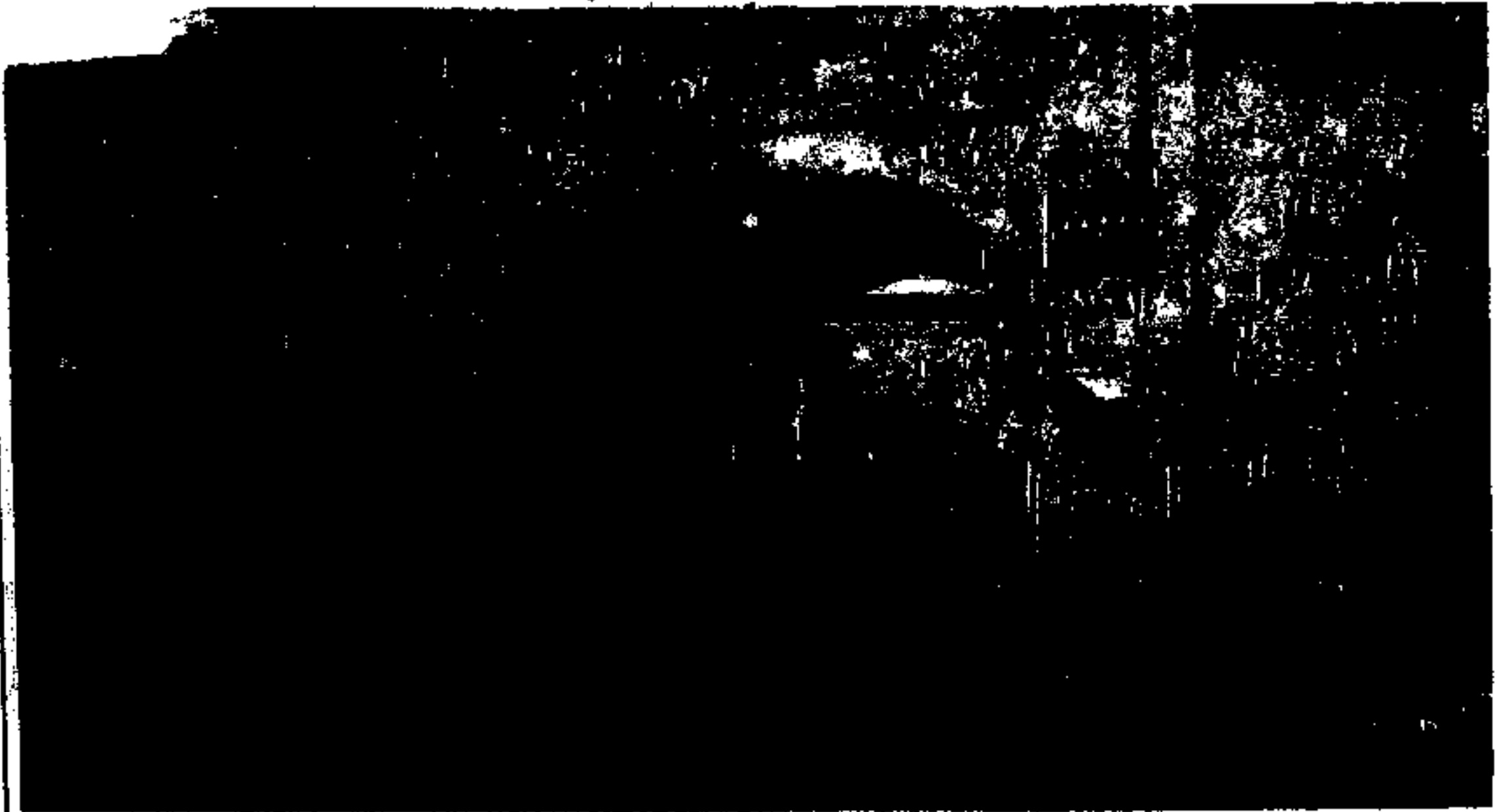
مزار حضرت سید کمال شاہ المعروف پیر جہانیاں بخاری دیے
لاگے مسیت دیے مہراب تے کندھان دا اک منظر۔

قصر نام قصور ہے ===== 92 ===== ڈاکٹر ریاض انجم

قصور وچ قصوری پٹھاناں دے دفتر وچ دیوان سی۔ جد ایہہ وستیاں جنگی طرحاں آباد ہو
کئیاں تاں ایہناں اُتے کئی زوال آئے۔ جیہد اشا ایہہ نکلیا پئی 7 وستیاں وچوں 6 عالیشان
وستیاں اُجڑ کئیاں۔ مغل بادشاہ محمد شاہ رگیلا دے سے عبدالصمد خاں ناظم لہور تے نواب
حسین خاں رئیس قصور وچالے دشمنی پئے گئی۔ دونواں پاسیوں فوجاں اگانہہ ودھیاں۔ اخیر
چوتیاں وچ (جتنے ہن عید گاہ بنی ہوئی اے) اک بھروی لڑائی ہوئی (۱۲۰)۔ جیہدے وچ
نواب حسین خاں اللہنوں پیارا ہو گیا۔

میدان جنگ نواب حسین خاں بمقابلہ نواب عبدالصمد خاں ہن عید گاہ

ہویلی قاضیاں۔ جتنے قاضی ہویاں بھندا سی

ایس ویلے وی بوہت سارے لوگ ایسٹھوں ڈرتے خوف وی وجہ توں کتے ہو جا وے۔ ایس توں اڈجد سلطنت چغتائی کمزور ہوئی تاں سکھاں نے تھاؤں تھائیں قبھا کر لیا۔ ایس قبے نوں وی بنگلی مسل دے سرداراں نے کئی وار لٹیا۔ جد کہ رہی سہی قصر ہیرا سنگھ نے پوری کر چھڈی تے بچے کچھ لوگ چالسی قحط نے برباد کر چھڈے۔ ایس طرحاں 6 دستیاں اُجڑ گھیاں۔ پرانے کھنڈراں دے نشان اج وی موجود نہیں۔ جیہناں وچوں نکلن والیاں ان گنت اٹاں ریل دے پڑاؤ وچ خرچ ہوئیاں۔

شہر دے باہر جنوب مغرب وچ سید کمال شاہ المعروف پیر جہانیاں بخاری دامزار لوکائی دی زیارت گاہ اے۔ اوہناں دی اولاد سید بخاری وی ایس قبے وچ موجود اے۔ پہلے آبادیاں وچ کبوہ کاشٹکار تے افغان مالک سن۔ جد کہ ویرانی مگروں ہون والی آبادیاں وچ کبوہ مالک نہیں۔ ایس قبے وچ پکیاں حویلیاں تے نئے مکان 200 نہیں۔ جد کہ آبادی 17,955 اے۔

چونیاں بارے سید ظفر عباس نقوی (۱۲۱) ہوری لکھدے نیں پئی ”لہور دے جنوب ول بیاس دریا دے پرانے اُچے کنڈھے اُتے 82 کلومیٹر دی وٹھ اُتے آباد ایہہ شہر کئی ورہیاں تیکر ہندو تہذیب دامر کز رہیا اے۔ جے اسیں پاکستن دیہ پاپور تے چونیاں دی بناؤٹ نوں دیکھیے تاں ایہناں تاں شہراں دے ہم عمر شہر ہون وچ کوئی شک نہیں۔ ایس توں اڈ پیر جہانیاں دے لاگے کھنڈر وچوں نکلن والے لوہے دے آلات (تیز ڈھال، تلوار تے خنجر) توں ثابت ہوندا اے پئی اتھے مغل فوج لئی ہتھیار بناؤن والیاں فیکٹریاں موجود سن۔ 327 ق م سکندر اعظم فارس تے پنجاب (جہلم) فتح کردا ہویا بیاس دریا تیکر آجیا۔ ذکر جوگ گل ایہہ دے پئی دریائے بیاس نوں اوس ویلے Hypharis کہا جاند اے۔ کہا جاند اے پئی اوہدی فوج نے چونیاں توں اگے جان توں انکار کردتا۔

چونیاں دے کھنڈراں وچوں تانبے دے سکیاں دے بھرے گھرے لکھدے نیں۔ تاریخ وچ پہلی وار سلطان محمد تغلق (1325-1351ء) نے تانبے واسکھ چلایا۔ ایس توں جا پدا اے پئی سلطان محمد تغلق دے زمانے وچ وی چونیاں اک مشہور شہر سی۔ علاؤ الدین خلجی مگروں تغلق

۱۲۰۔ نواب حسین خاں خورشیدی تے عبدالصمد خاں ناظم لہور وچالے ہون والی لڑائی نوں خورشیدی خاندان دے دے سلطان احمد خاں نے شعراں راہیں بیان کیتا اے۔ ایس وار دے شعراں دی کسری 1700 اے۔ بن ایہہ وار نواب شہباز خاں دے وڈے پتر سلطان علی عادل خاں کول موجود اے۔

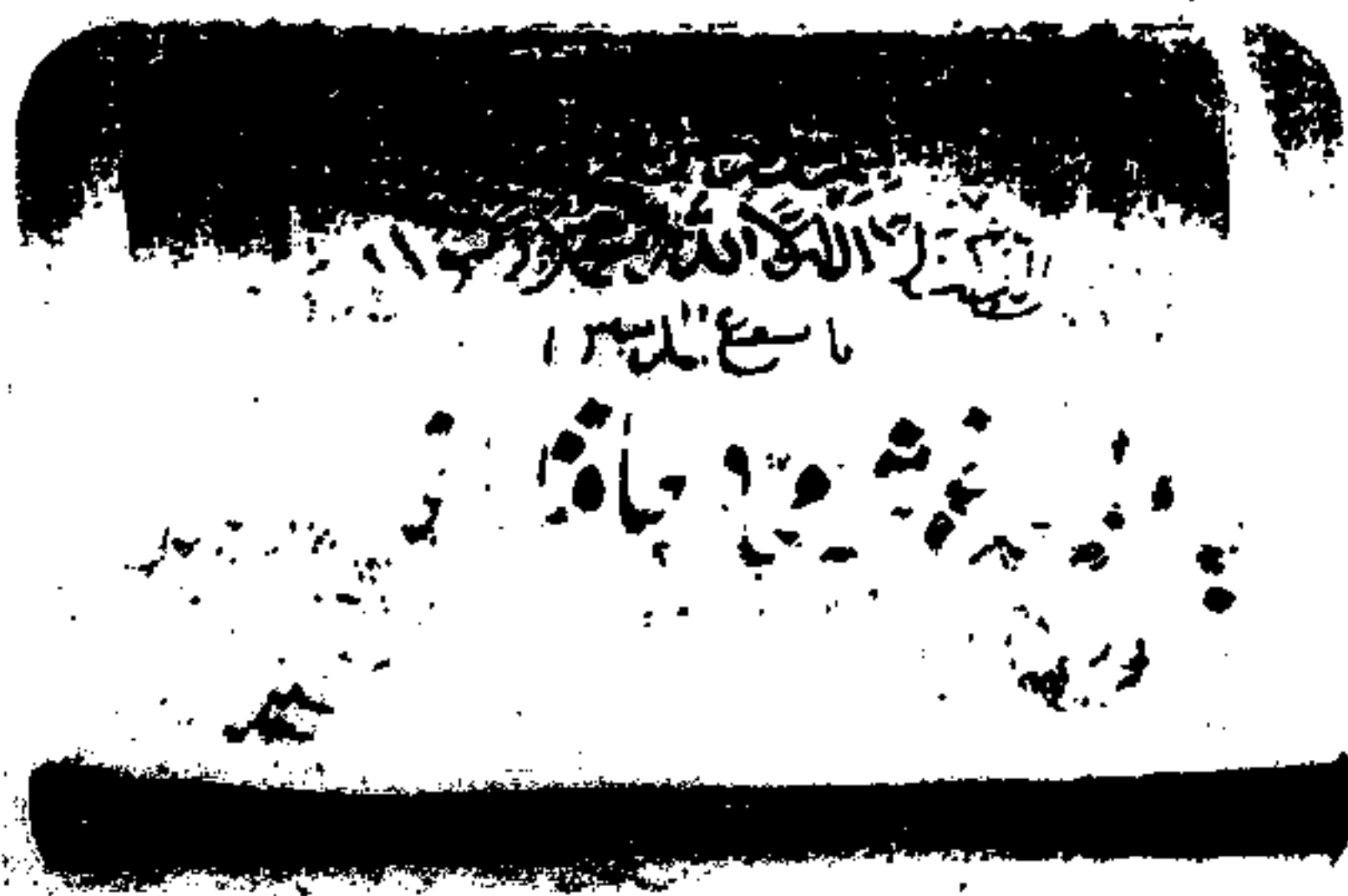
۱۲۱۔ بحوالہ مضمون۔ میرا شہر از سید ظفر عباس نقوی۔ فیملی میگزین 4۔ 10 اپریل 2004ء

خانوادے دے دور وچ ایس شہر نے مگولاں دے خلاف دفاعی لحاظ نال بھرواں حصار پایا۔ ایس توں اڈ سلطاناں تے مظاں دے دور وچ ایہہ شہر لہور، ولی، اجیر تے راجپوتاناں جاوں والے بادشاہواں لئی پڑاؤ دی تھاں رہیا۔

ملکہ ہانس توں واپسی ویلے پنجابی زبان دے مشہور شاعر سید وارث شاہ ہوری چوٹیاں رکے۔ اوہ اپنا قلمی نسخہ ”ہیر وارث شاہ“ وی اتھے ہی چھڈ گئے (۱۲۲)۔ اوہناں دے کلام وچ چوٹیاں دا ذکر موجوداے۔

”وارث نواب حسین خاں نال لڑیا جویں عبدالصمد وچ چوٹیاں دے“
منے پرمنے افسانہ نگار احمد ندیم قاسمی نے وی اپنے اک افسانے ”کفن و فن“ وچ چوٹیاں دا ذکر کیا اے۔ جد کہ پنجابی واراں دے مشہور شاعر حافظ برخوردار راجپوتانیاں چوٹیاں رہے نیں۔ ایس توں اڈ ٹوڈرل راجہ، ہری سنگھ، دھنی رام، دھپت رام، ہیرا سنگھ، گلاب سنگھ تے پیر ابوبچ ایس شہر دے مان جوگ لوگ ہوئے نیں۔ جد کہ گوند وال دے شاگرد بنی ناں توں مشہور 14 ویں منجی دے سکھ گورو وی چوٹیاں دے ای وسنیک سن۔ ذکر جوگ گل ایہہ دے پئی انگریزاں نال لکر لین والے نظام لوہار، ملنگی تے ہر نام سنگھ نوں وی گرفتار کر کے تھانہ چوٹیاں وچ ای رکھیا گیا۔

کجور والی مسیت (مبہہ پتھر 1856ء)، مسیت محمد خاں 1800ء تے مسیت حافظ برخوردار راجپوتانیاں 1820ء ایس شہر دیاں قدیم مسیتاں نیں۔ ایس شہر وچ تھانہ 1864ء وچ بنیا، جد کہ میونسپلٹی دا درجہ 1866ء وچ ملیا۔ 1885ء وچ قصور تے چوٹیاں نوں تحصیل دا درجا ملیا۔ 1885ء وچ ایس تحصیل وچ کل موضعات 498، کل ریونیو 10,05,385 روپے، تحصیلدار

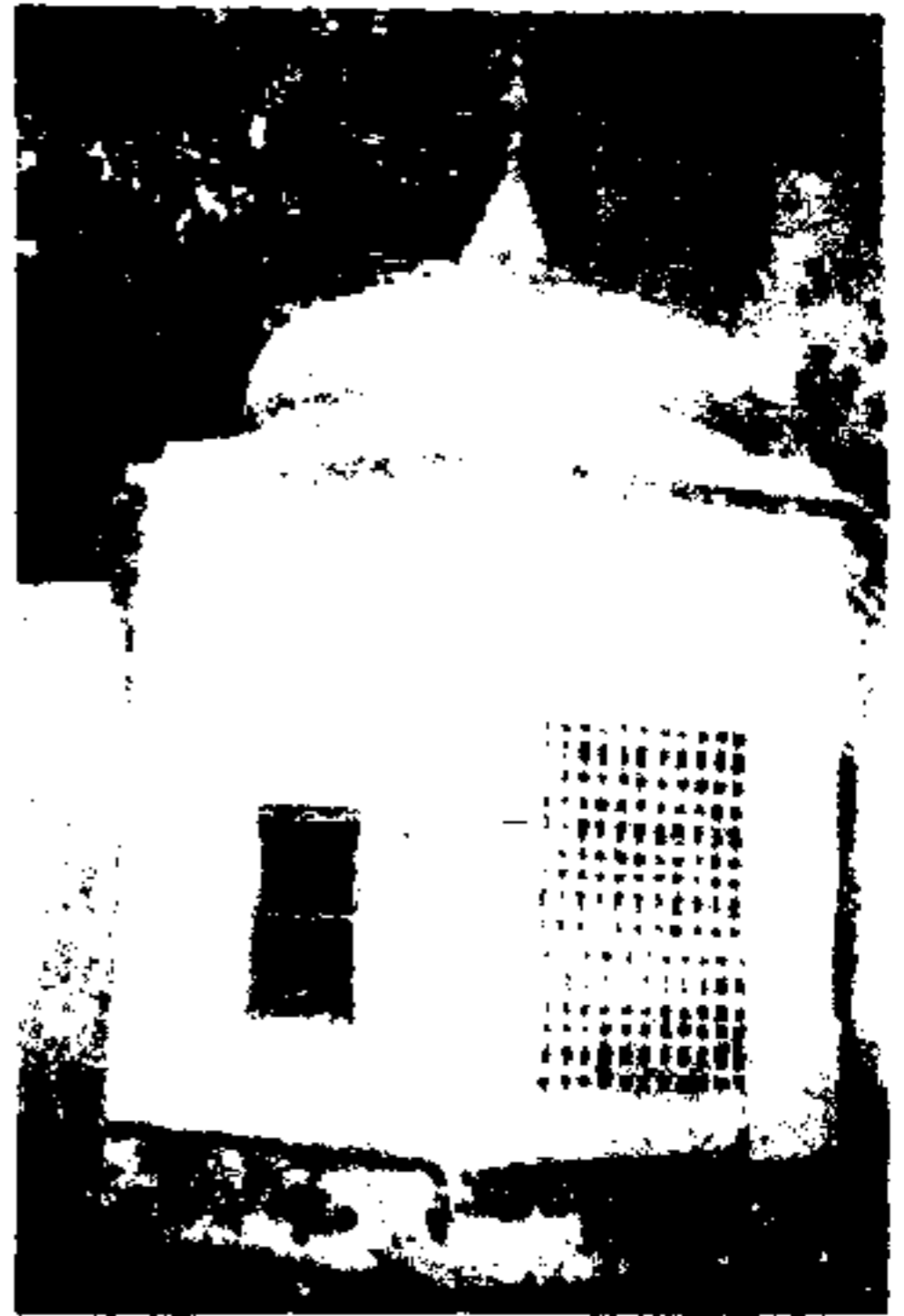

تختی مسیت حافظ برخوردار راجپوتانیاں (چوٹیاں)

قصر نام قصور ہے ===== 95 ===== ڈاکٹر ریاض انجم
 01، قانون گو 06، پٹواری تے نائب پٹواری 10 سن۔ انڈین نیشنل کانگریس دے پیش کیے نقشے
 وچ تحصیل چوئیاں تے لہور نوں ہندو اکثریت والے علاقے ثابت کیتا گیا۔ اوس ویلے چوئیاں
 وچ 1100 مسلماناں دے مقابلے وچ 8700 ہندوؤاں دی گنتری دکھائی گئی۔ پر
 SPATE ناں دے اک انگریز کھوج کار نے نقشے نوں غلط قرار دتا تے ثابت کیتا پئی چوئیاں
 اک مسلم اکثریت والا شہر اے۔

سیت محمد خاں وچ بانی سیت محمد خاں دی قبر

دروازہ کجور والی سیت (چوئیاں)

آکسفورڈ اٹلس موجب شمالی نصف کرہ وچ 31 عرض بلد تے مشرقی نصف کرہ وچ
 74 طول بلد دے فرضی خطوط چوئیاں وچ ای اک دو جے نوں کھدے نیں۔ کجھ تاریخ دانان
 موجب ساڈی ثقافتی تاریخ دا ابدی حصا 5 ویں صدی دی افسانوی داستان کسی پنوں دا تعلق وی
 چوئیاں شہر ناں ای سی۔

کیہا جاندا اے پئی جموں دے راجہ دے گھراک کڑی نے اکھ کھولی۔ جیہدے بارے
 اوہدے دربار دے نجومیاں تے جوتھیاں نے پشین گوئی کیتی پئی اوہ آؤن والے ویلے اوہدی بدنامی
 دا ذریعہ بنے گی۔ اوہنے بدنامی دے ڈرتوں کڑی نوں صندوق وچ بند کیتا تے بیاس دریا وچ
 روڑھ دتا۔ دربار سید غلام مصطفیٰ المعروف متو شاہ دے آل دوالے اک دھوبی گھاٹ سی۔ جتھے

۱۲۲۔ ایہہ مسودہ مکن وی وارث شاہ اکیڈمی وچ محفوظ اے۔

اک بے اولاد ذات نامی مشہور مرید حضرت شیخ علم دین نے کشمیر دیاں پہاڑیاں ولوں آؤن والے صندوق وچوں کسی نوں کڈھیا تے اوہدی پرورش کیتی۔ کڑی جوان ہوئی تاں پاکپتن دے شہزادے پنوں دے دل نوں بھنا گئی۔ جہڑا اوس ویلے دورے لئی آیا سی۔ ایہناں دونواں نوں دھوکے نال اک دو بے توں دکھ کر دتا گیا۔ اخیر ایہہ دونویں اک دو بے دی محبت وچ پاکپتن دے نیڑے صحرا وچ بھٹکدے رہے تے اخیر اتھے ای دفن ہوئے۔

کراچی توں 63 کلومیٹر دی
وتھ آتے آبا بھنور نوں وی سسی دا شہر کیہا۔

مزار سید غلام مصطفیٰ المعروف متوشاہ (چونیاں)

جاندا اے۔ پر تاریخ دان ایڈی دور کراچی تیکر کسی دے صندوق دا چلا جانا نہیں من دے۔ اوہناں موجب چونیاں شہر ای اصل وچ بھنور اے۔

چونیاں انتظامیہ ولوں گورنر پنجاب نوں پیش کیتی گئی رپورٹ
مغلیہ دور وچ چونیاں شہر قائم ہویا تے اتھے اک قلعہ ”روپاسنگھ“ دے نال توں اساریا گیا۔

قلعہ روپاسنگھ دے پرانے پتھر دیں دیواروں دا لاکھ منظر

مغلیہ سرکار دے وزیر ایسے علاقے (چونیاں) وچوں لنگھ کے لہور جاندے سن۔

مغلیہ بادشاہ اکبر دے وزیر مال ٹوڈرل راجہ ہوری ایسے علاقے دے وسنیک سن۔ ایس لئی اوہناں ایس علاقے دی ترقی تے اُساری وچ ودھ چڑھ کے حصہ لیا۔ اوہناں مسافراں لئی اتھے اک سرا (inn) تے حفاظت لئی اک سُرنگ بنوائی۔

1826ء وچ اتھے اک سرکاری تھانہ قائم کیتا گیا۔ جد کہ 1885ء وچ شہر چونیاں نوں تحصیل دا درجہ دتا گیا۔ اوس ویلے چونیاں لہور ضلعے دی سب توں وڈی تحصیل سی۔ پر بعدوں وسائل نہ ہون پاروں 1960ء وچ میونسپل کمیٹی چونیاں نوں ٹاؤن کمیٹی چونیاں بنا دتا گیا۔ جد 1976ء وچ قصور ضلع بنیا تاں اوس ویلے چونیاں نوں قصور ضلعے دی تحصیل بنا دتا گیا۔ فیر 1992ء وچ چوکی تے بھائی پھیر و نوں چونیاں توں دکھ کر کے چوکی نوں تحصیل بنا دتا گیا۔ ایہہ وی کیتا جاند اے پئی ہند دی ونڈ توں پہلاں چونیاں کپاہ دی بوہت وڈی منڈی سی۔ جیہدی وجہ توں ایہہ علاقہ بوہت مشہوری۔

لوکل باڈیز دے نویں نظام دے تحت تحصیل میونسپل ایڈمنسٹریشن قائم ہوئی۔ جیہدے وچ 27 یونین کونسلوں شامل نیں۔ جد کہ تحصیل چونیاں دی کل آبادی 5,84,232 اے۔ جیہدے وچوں 60,873 شہری آبادی تے 5,23,359 دیہاتی آبادی اے۔ تحصیل میونسپل ایڈمنسٹریشن چونیاں وچ چیف آفیسر یونٹ چونیاں توں اڈ چیف آفیسر یونٹ ناں دا ہیڈ کوارٹری شامل اے۔ 27 یونین کونسلوں دے ممبراں دی گنتری 1567 اے۔ جد کہ تحصیل ممبراں دی گنتری 38 اے۔ جیہدے وچ 27 نائب ناظم یونین کونسلو، 9 خواتین کونسلو، اک لیبر کونسلر تے اک اقلیتی کونسلر شامل اے۔ تحصیل میونسپل ایڈمنسٹریشن دی مالی پوزیشن 2003-04 کچھ ایج رہی۔

1,62,00,000 روپے	پچھلا بقایا
4,72,22,500 روپے	آمدن سال 2003-04
1,79,30,500 روپے	(i) ٹی ایم اے دے ذرائع آمدن
2,92,92,000 روپے	(ii) گرانٹ (محصول)
6,34,22,500 روپے	کل
6,10,57,500 روپے	اخراجات
2,55,61,000 روپے	(i) غیر ترقی اخراجات
3,54,96,000 روپے	(ii) ترقیاتی اخراجات
23,65,000 روپے	اخیر بقایا

تحصیل میونسپل ایڈمنسٹریشن چونیاں دی آمدن دے وڈے ذریعے

40,00,000 روپے

(i) لاری اڈہ فیس چونیاں تے کنگن پور

45,00,000 روپے

(ii) فیس بدلی جائیداد

9,92,56,000 روپے

(iii) گرانٹ (محصول)

تحصیل میونسپل ایڈمنسٹریشن چونیاں وچ منظور شدہ سیٹاں دی گنتری 248 اے۔

جیہدے وچوں 88 خالی نیں۔ منظور شدہ سیٹاں وچوں 110 سیٹاں سینٹری ورکرز دیاں نیں۔

جیہناں وچوں 43 ریگولر کم کر رہے نیں۔ جد کہ بھرتی اُتے پابندی ہون پاروں کجھ لوک کنٹریکٹ

اُتے کم کر رہے نیں۔ ایس توں اڈ تحصیل میونسپل ایڈمنسٹریشن ولوں چونیاں دے وسیطیاں نوں مشا

تے صاف پانی دین لئی چار واٹر سپلائی سکیمیاں کم کر رہیاں نیں۔ جیہدے اُتے 34,00,000

روپے ورہے وار خرچ ہو رہے نیں۔ جد کہ ایہناں سکیمیاں توں 12,00,000 روپے ورہے وار

وصولے جا رہے نیں۔ ایس طرحاں 22,00,000 روپے ورہے وار گھاٹا ہو رہیا اے۔ ایس

توں اڈ پچھلے اک ورہے توں 70,00,000 روپے خرچ کر کے دیہاتیاں نوں صاف پانی دین

لئی بند واٹر سپلائی سکیم نوں وی چلایا گیا اے۔ ایس طرحاں 2003-04 وچ ساڈے تین کڑوڑ

روپے خرچ کر کے 141 ترقیاتی منصوبے مکمل کیے جا رہے نیں۔

ٹاؤن کمیٹی چونیاں

نمبر شمار	چیئر مین	وائس چیئر مین	مدت
01	ڈاکٹر سید خالد حسین	چودھری عبدالرحیم	17 جنوری 1980ء تا 14 جنوری 1983ء
02	ملک عبدالوحید	ڈاکٹر سید خالد حسین	14 نومبر 1983ء تا 27 نومبر 1987ء
03	میاں احسان اللہ	ریاض حسین جنجوعہ	21 جنوری 1988ء تا 30 جنوری 1989ء
04	سید ابرار حسین کاظمی	کنور ممتاز حسین	31 جنوری 1989ء تا 30 جنوری 1992ء
05	کنور ممتاز حسین	ریاض حسین جنجوعہ	31 جنوری 1992ء تا 15 اگست 1993ء
06	رانا کنور حسین	چودھری محمد سعید	15 دسمبر 1998ء
		ڈاکٹر پیدار بخت	15 اکتوبر 1999ء
		رانا عبدالشکور خاں	

تحصیل کو نسل (تحصیل چو نیاں)

14 اگست 2001ء تا

سیٹاں (صوبائی اسبلی)	سیٹاں (قومی اسبلی)	آبادی	رقبہ
02	01	5,84,567	12,72,201 ایکڑ
ٹاؤں کیٹیاں		میونسپل کمیٹی	یونین کونسلوں
02		NIL	اربن 02+ رورل 25 کل = 27
چو نیاں، کننگن پور			

ناظم ☆ سردار شعیب عالمگیر (14 اگست 2001ء تا 11 جنوری 2002ء)

☆ ڈاکٹر صفدر جرار (قائم مقام) 15 مارچ 2002ء تا 14 اگست 2003ء)

☆ پیر مختار احمد (22 اکتوبر 2003ء تا 31 جون 2005ء)

☆ رانا عباد خاں (17 اکتوبر 2005ء تا

نائب ناظم

☆ میاں احمد سعید ڈھڈی (14 اگست 2001ء تا 11 جنوری 2002ء)

☆ چودھری رستم خاں (قائم مقام) 15 مارچ 2002ء تا 14 اگست 2003ء)

☆ میاں احمد سعید ڈھڈی (مئی 2004ء تا 9 جولائی 2004ء)

☆ سردار جہانزیب موکل (جولائی 2004ء تا 30 جون 2005ء)

☆ اصغر علی مشو (17 اکتوبر 2005ء تا

4. کھیم کرن: کھیم کرن میونسپلٹی 1868ء وچ بنائی گئی۔ ایس میونسپلٹی دی

آبادی 5,732 سی۔ کمیٹی دے ممبراں دی کتتری 6 سی۔ جیہناں وچوں 3 پختے گئے سن تے 3 تا

مزد کیتے سن۔ ایہدیاں مالی عوامی تے صحت دے کماں لئی 3 سبھ کمیٹیاں سن۔ 15-1914ء وچ

ایہدی کمائی 13,653 روپے تے خرچ 13,506 روپے سی۔ ہن ایہہ علاقہ بھارت صوبہ پنجا

ب وچ شامل اے۔

کھیم کرن بارے مفتی غلام سرور ہوی لکھدے نیں پئی "باری دوا آب ضلع لہور علاقے

وچ قصورتوں 12 میل دی وچھ آتے آباد اے۔ ایس قبے دی آبادی 3 کواں وچ وٹھی ہوئی

قصر نام قصور ہے ===== 100 ===== ڈاکٹر ریاض انجم
 سی۔ پر کوٹاں دیاں کندھاں پکیاں سن۔ مغل بادشاہ اکبر دے زمانے وچ دلپت رائے تے کھیم
 کرن مکتوندی چند دے پتر اں نے قصورتوں آکے ایہہ قصبہ آباد کیتا کیوں جے دلپت رائے
 بادشاہی دفتر وچ اکبر آباد تے کھیم کرن پنڈ وچ رہنداسی۔ ایسے لئی اوہدے ناں توں ایس قصبے دا
 ناں کھیم کرن مشہور ہویا۔ اوس ویلے دو کوٹ آباد سن جد کہ تيجا کوٹ اوہدے چلانا کرن مگروں
 اوہدے بھانجے سنگت رائے نے آباد کیتا۔ ذکر جوگ گل ایہہ دے پئی ایس جگہ دے مالک کبیر
 ای رہے نیں۔ اوہناں دا اتھے وڈا بیوپاری۔ ایس توں اڈا اتھے بیہورہ بانی دے بوہت کارخانے
 سن۔ ایس قصبے وچ 1453 گھرتے 5,847 آدمی آباد سن۔ ہن ایہہ علاقہ بھارت دے صوبہ
 پنجاب وچ شامل اے۔

1965ء دی پاک بھارت جنگ وچ کھیم کرن دیے محاذ

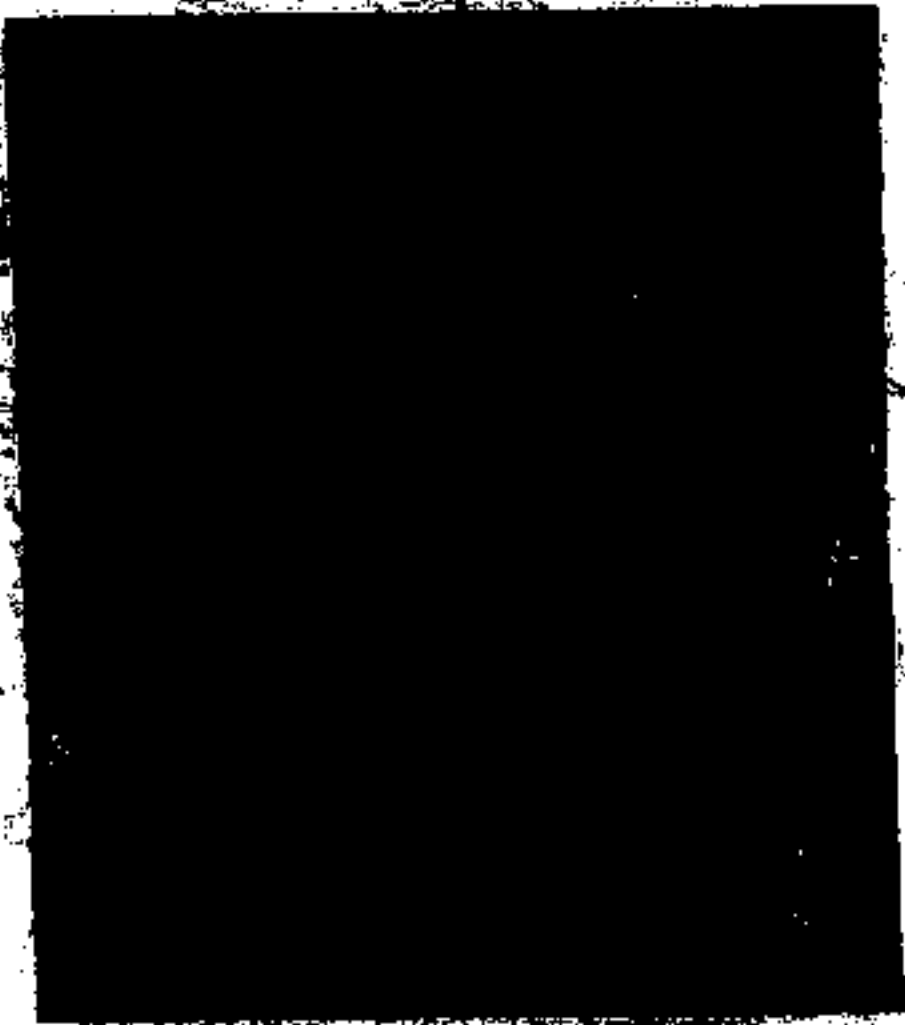
اتے شہید ہون والیاں دیاں قبر اں

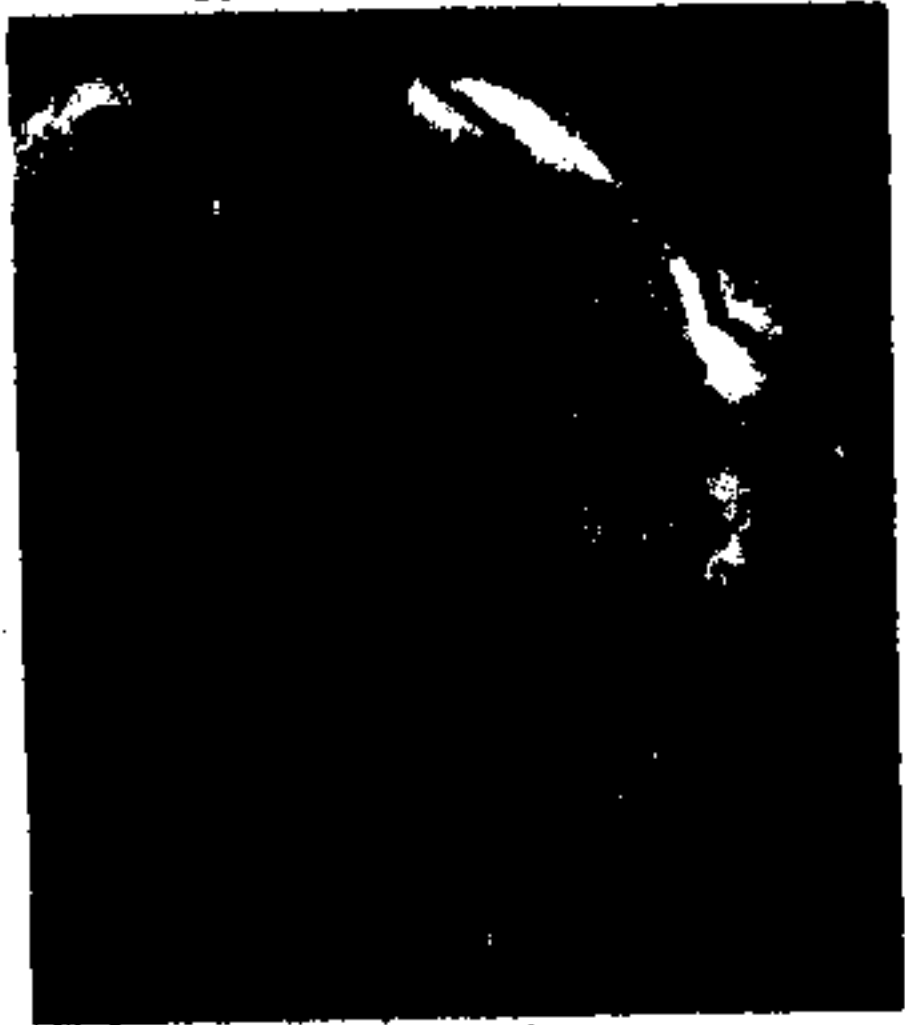
قبرستان قری اڈہ قصور

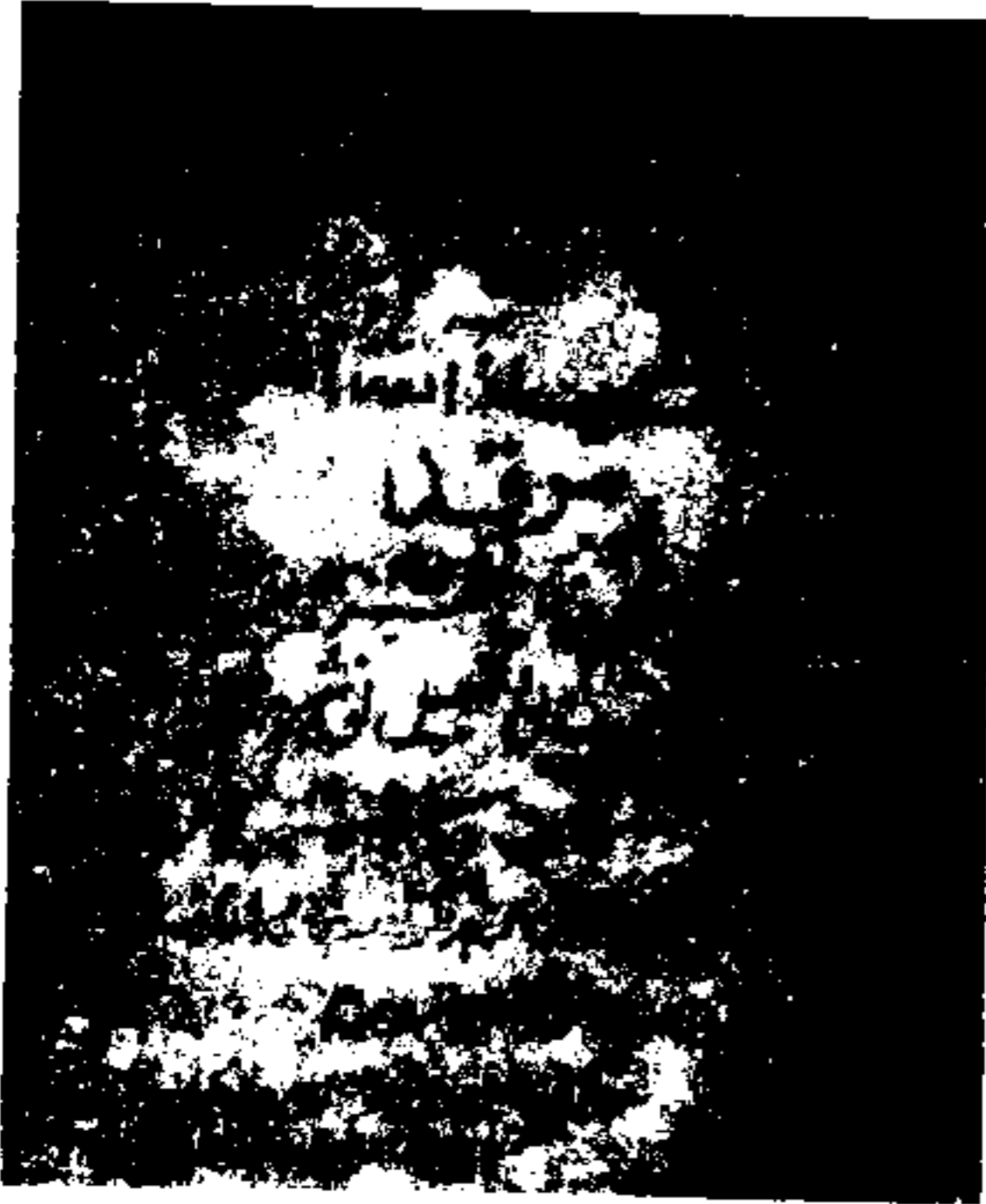
قبرستان قری اڈہ قصور

قبرستان قری اڈہ قصور

قبرستان قری اڈہ قصور

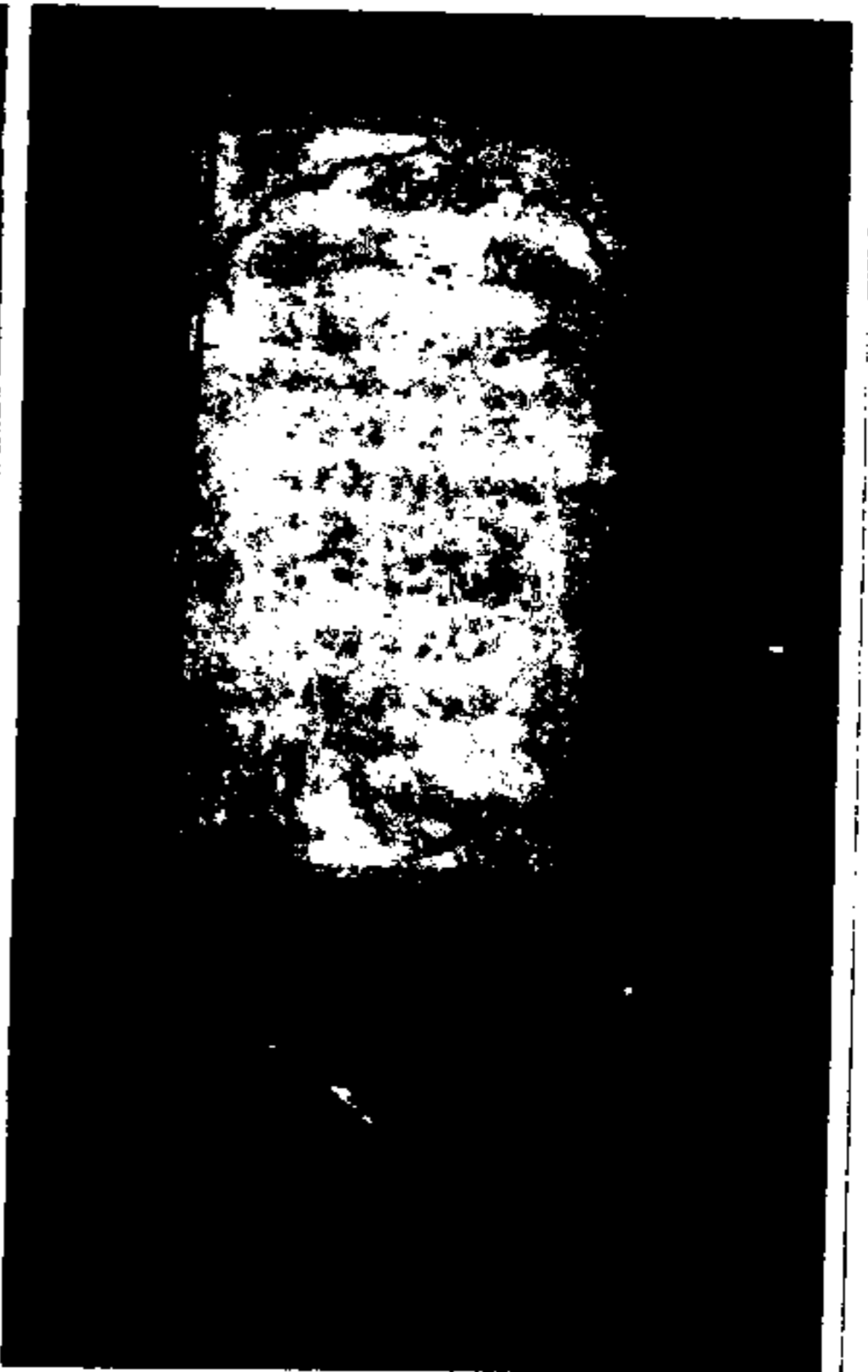
نائیک کچکول خان شہید
قبرستان لاری اڈہ قصور

سید نذیم احمد خان شہید
قبرستان مصطفیٰ آباد (ملیانی)

میرزا سلطان اسد خان شہید
مصطفیٰ آباد (ملیانی)

کبیر نذیم حیات شہید
قبرستان خواجہ صاحب

ضلع لہوردے چارڈکریجک علاقے ایچے سن۔ جیناں دی آبادی دس ہزار توں گھٹ سی۔ ایس لئی ایہ علاقے میونسپل کمیٹی نہیں بن سکدے سن۔

1- کھڈیاں 2- پٹی 3- پڈھانہ 4- چوکی

1- کھڈیاں: نوٹیفکیشن نمبر وچ آئے ہوئے ایس علاقے نوں 1887ء توں 1913ء تیکر میونسپلٹی دا درجہ دے دتا گیا۔ سرکار پنجاب نے نوٹیفکیشن نمبر 459 نوں 21 جون 1913ء نوں وضع کیتا۔ ایس نوٹیفکیشن موجب پیشیاں تے تجارت اُتے ٹیکس لا دتا گیا۔ جیہدی کمائی 15-1914ء وچ 1069 روپے سی۔ ایس طرحاں 15-1914ء وچ کل کمائی 2,223 روپے تے خرچ 2114 روپے سی۔ اس ویلے علاقے دی آبادی 2986 سی۔

تصویر کھڈیاں وچ لکھیا اے پئی ”گھوڑیاں تے جنوراں لئی چارہ تے بھوسہ لئی نکلیاں نکلیاں کوٹھریاں بنائیاں سن۔ نیڑے ہی پٹھان تے مغل فوجی اک قلعے وچ رہندے مہن۔ پشتوزبان وچ بھوسے دی کوٹھری نوں کھڈی کہندے سن۔ ایس طرحاں کھڈی توں کھڈیاں ناں پئے گیا۔

کھڈیاں نوں اکبر دے وزیر مالیات ٹوڈرل راجہ نے آباد کیتا۔ پاکستان بن توں پہلاں ایہدی آبادی 4000 سی۔ ایس قصبے دے چار دروازے سن۔

1- قصوری دروازہ 2- کالے خاں دروازہ

3- چونیاں دروازہ 4- ماتمانوالہ دروازہ

ایس قصبے نوں 1876ء وچ میونسپل کمیٹی دا درجہ دتا گیا۔ جد کہ 1913ء توں 1929ء تیکر ایہہ نوٹیفکیشنڈ ایریا رہیا۔ 1935ء توں 1947ء تیکر سردار جوالہ سنگھ ایس قصبے دا چیئرمین رہیا۔ جد کہ پاکستان بن مگروں محمد دین رفیق نوں کھڈیاں دا صدر تے شیخ محمد سعید نوں نائب صدر بنا دتا گیا۔ ممبراں دی کتیری 4 سی۔ 1955ء وچ شیخ محمد سعید ہوری ایس قصبے دے چیئرمین چنے گئے۔ جد کہ ممبراں دی کتیری 9 (۱۲۳) سی۔ 1923ء وچ ایس قصبے نوں اک وار فیئر میونسپل کمیٹی دا درجہ دے دتا گیا۔ جد کہ 1980ء وچ ٹاؤن کمیٹی بنا دتا گیا تے 1999ء تیکر ٹاؤن کمیٹی ہی رہیا۔ ایہ قصبہ پہلاں تحصیل چونیاں تے ہن تحصیل تصور دا حصا اے۔ ایہدی آبادی ایس ویلے 30000 دے نیڑے تیزے اے (۱۲۳)۔

۱۲۳- 1- شیخ عبدالمجید، 2- شیخ محمد سعید، 3- سردار قمر دین ڈگر، 4- میاں عبد العزیز زرگر، 5- چودھری امین الدین، 6- چودھری سردار محمد طور، 7- چودھری خورشید احمد، 8- چودھری شیر خاں، 9- شیخ عبد العزیز، ۱۲۴- تصویر کھڈیاں (بروشر 2003) مرتبہ محمد یونس جاوید، ص 10

ٹاؤن کمیٹی کھڈیاں خاص تحصیل قصور:

نمبر شمار	چیرمین	وائس چیرمین	مدت
01	شیخ عبدالجید	سردار محمد حسین	17 جنوری 1980ء تا 3 اگست 1983ء
02	حافظ محمد ادریس رحمانی	سردار محمد حسین	18 نومبر 1983ء تا 27 نومبر 1987ء
03	چودھری گلزار احمد	ملک قاسم علی	20 جنوری 1988ء تا 16 ستمبر 1989ء
04	حافظ محمد ادریس رحمانی	سردار محمد حسین	17 ستمبر 1989ء تا 30 جنوری 1992ء
05	حاتی چودھری محمد اسلم	حکیم عبید الرحمن	30 جنوری 1992ء تا 15 اگست 1993ء
06	حاتی سیف اللہ	محمد اقبال - عبدالرزاق	23 دسمبر 1998ء تا 4 جون 1999ء
07	میاں احمد دین	چودھری محمد اقبال عبدالرزاق	5 جون 1999ء تا 15 اکتوبر 1999ء

2- پٹی: پٹی دا علاقہ 1874ء توں 13-1912ء تیکر میونسپلٹی رہیا۔ پر جدا ایہہ نوٹیفائیڈ ایریا بنیا تاں 25 ستمبر 1912ء تے 3 مئی 1913ء دے نوٹیفیکیشن دے تحت ایہہ یاں حد اں ظاہر کیتیاں گھیاں۔ اوس ویلے ایہہ دی آبادی 7,087 سی۔ کشنر ولوں متھے ہوئے ممبراں دی کنتری 5 سی۔ جد کہ کمیٹی دا آگوستور دا تحصیلدار سی۔ ایہہ کمیٹی وی دو جے نوٹیفائیڈ علاقیاں وانگ کم کردی سی۔ 14-1913ء وچ ایہہ کماٹی 3960 روپے سی۔ 1947ء دی ونڈ ویلے ایہہ علاقہ بھارت دے صوبہ پنجاب دے حصے آیا۔

تاریخ مخزن پنجاب وچ لکھیا اے پٹی پٹی دوآبہ باری ضلع لہور تے پرگنہ قصور دے علاقے دا حصہ سی۔ ایہہ قصبہ دریائے گھارادے سجے پاسے 12 میل تے لہور توں جنوب مشرق ول 45 میل دی وٹھ اُتے آبادی۔ ایس قصبے دے مکان پرانے تے پکیاں عمارتاں سن۔ کہا جاندا اے پٹی 929 ہجری وچ ہیبت خاں جاگیردار نے سلطان ابراہیم خاں لودھی افغان دے فرمان موجب موضع عبدالمالک توں آکے ایس قصبے نوں آباد کیتا۔ ذکر جوگ گل ایہہ دے پٹی آبادی توں پہلاں اتھے اک موضع "اسلام" دے ناں پٹھ آبادی۔ پر آبادی مگروں ایس قصبے دا ناں ہیبت نور پٹی رکھیا گیا۔ ایہہ ناں دو ناواں دامر کب اے۔ جیویں کہ ہیبت دالفظ ہیبت دے ناں توں لیا گیا جد کہ پٹی اک عورت دا ناں سی جیہڑی موضع آصل دی وسنیک سی تے ہیبت خاں دی معشوقہ سی۔ ایس طرحاں ہیبت خاں نے اپنے ناں دے ناں اوہداناں لاکے قصبے دا ناں ہیبت پور

پٹی رکھ دتا۔ مغل، سید، راجپوت، قاضی، کھتری، اروڑے تے بھائڑے ایس قصبے وچ رہندے سن۔ غلے دا بیوپار ایس قصبے وچ بوہت ہوندا سی تے لوہار لوہے دا چنگا کم کردے سن۔ سردار خوشحال سنگھ پوریہ نے اچھے اک پکا قلعہ بنوایا سی۔ ایس قصبے وچ 1933 گھرتے 6338 آدمی آباد سن۔

3۔ پڑھانہ: سرکار پنجاب دے 19 جون 1895ء نوں حکم نمبر 215 اُتے پڑھانہ نوں نوٹیفائیڈ علاقہ قرار دتا گیا۔ جیہدی آبادی اوس ویلے 4587 سی۔ ایہدے 6 نامزد رکن سن جیہناں دا آگولہور دا تحصیلدار سی۔ 15-1914ء وچ ایہدی کمائی 743 روپے سی۔ ہن ایہہ علاقہ ضلع لہور وچ شامل اے۔

4۔ پتوکی: 1909ء وچ پتوکی نوں نوٹیفائیڈ علاقہ قرار دتا گیا تے ایسے ورہے جولائی دی 9 تاریخ نوں سرکار پنجاب دے حکم اُتے ایہدیاں حدواں طے کیتیاں گئیاں۔ اوس ویلے ایہدی آبادی 1880 سی۔ اسٹنٹ کمشنر ولوں متھے ہوئے ممبراں دی گنتری 5 سی تے کالونی دا نائب تحصیلدار کمیٹی دا آگوسی۔ جدکہ 14-1913ء وچ ایہدی کمائی 1637 روپے سی۔

پتوکی ٹاؤن ہال دیے بٹھے اتے لگی ہوئی تختی

UNION HALL
FOUNDATION STONE LAID BY
F. C. ROUPEY F. ROUPEY

ON 10th June 1947

1947ء دی ونڈ گروں پتوکی تحصیل پوریاں وچ شامل سی۔ اچھے اک بلدیہ دہلی غلہ منڈی اے۔ جدکہ کپاہ تے تیل والے بی ایس ایس دی سرکار پوریاں وچ شامل اے۔ وکرہ ٹوک گل

قصر نام قصور ہے ===== 105 ===== ڈاکٹر ریاض انجم

ایہہ دے پئی ایس قصبے دی کپاہ جگ بھر دے دوجیاں کھیاں ملکاں وچ وی پسند کیتی جاندی اے۔ ایس توں اڈ ایس قصبے نوں ”کاشن کوئین“ وی کہیا جاند اے۔ 1978ء وچ سرکار پنجاب دے صنعتی بورڈ نے اتھے اک کھنڈا کارخانہ لایا۔ ایس قصبے دی آبادی 50000 دے نیڑے تیرے اے۔ ایہہ لہور شہر توں 50 میل دی وٹھ اُتے آباد اے۔ جد کہ شہر دے شمالی حصیاں وچوں مین ریلوے لائن لنگدی اے۔

پہلی جولائی 1992ء نوں میاں نواز شریف وزیر اعظم پاکستان دے حکم اُتے پتوکی نوں تحصیل وادرجہ دتا گیا۔ اتھے حضرت بابا عباس علی شاہ (۱۲۵) دادر باروی اے۔ جتھے ہرور ہے ستمبر دی 6 تاریخ نوں میلہ لگدا اے۔

حضرت بابا عباس (پتوکی) مزار حضرت بابا عباس (پتوکی)

۱۲۵۔ حضرت سخی عباس کاظمی المشہدی بستی چرخشاہ تحصیل ضلع فیروز پور بھارت دے سنگ سیدہ صوباں فاطمہ تے سید کاظم علی کاظمی المشہدی دے گھر 1914ء وچ پیدا ہوئے۔ وٹھ ویلے آپ اپنے خاںوادے نال چک نمبر 484 ضلع جھنگ آوے۔ اوس ویلے آپ دی عمر 33 ور ہے سی۔

آپ نے دو ورہیاں مگروں گھرنوں خیر آباد کہہ دتا۔ آپ جھنگ توں خانوال، خانوال توں کسوال، کسوال توں جڑانوال تے جڑانوال توں پتوکی آئے تے فیر اتھے ای آباد رہے۔ آپ نے بابا دانیال المعروف بابا دانے والے دی بیعت کیتی تے روحانی فیض حاصل کیا۔

آپ 54 ورہیاں دی عمر وچ محمد المبارک نوں 1968ء وچ ایس جگ توں اوہلا کر گئے۔ آپ نوں پتوکی

پنجابی شاعر عبدالرزاق محسن (۱۲۶) ہوری بابا عباس ہوراں پارے انج لکھدے نیں۔

پتوکی وچ ڈیرے لائے شاہ عباس نرالے
 آدر بارا تے حاضر ہوئے لوکیں کرماں والے
 وانگ پتنگاں آن ملنگاں اتھے ڈیرے لائے
 پاک پریتاں والے اتھے دیوے کرن اُجالے
 موٹو قبل دی ایہہ منزل جس دے ہتھ وچ آئی
 اپنے سا ہواں دی اوہ ڈوری کردے یار حوالے
 باطن دی گل سمجھ نہ سکی لوکاں دنیا داراں
 اوہتاں دے نیں راز نیا رے جیہناں قلب سنبھالے
 شاہ عباس دے وانگن جیہڑے تردے ڈونگھ خیاں لانی
 اوہ کیہ راز محبت جانن جو دلاں دے کالے
 محسن یار ایہہ جگ دے اُتے سچیاں ہن مثالاں

پتوکی نوں تحصیل دا درجہ دین لئی جاری کیتا گیا

نوٹیفکیشن (۱۲۷)

GOVERNMENT OF THE PUNJAB,
 REVENUE DEPARTMENT.
 LAHORE. DATED 30TH JUNE 1992.

NOTIFICATION

No. 201-92/C-22/718-R & GSOII. In exercise of the powers conferred upon him under Section 6 of the Punjab and Revenue Act, 1967, (West Pakistan Act XVII of 1967) and in supersession of all previous Notifications or orders in this behalf to the extent of Kasur District the Governor of the Punjab is pleased to order that with effect from 1st July, 1992 Kasur

وچ دن کیتا گیا۔ جتھے ہرورے آپ داعس تمبردی چھ، ست تے اٹھ تاریخ نوں بڑی عقیدت تے احترام نال منایا جاندا اے۔ پیر سید نسیم عباس کاظمی المشہدی سجادہ نشین نیں۔

۱۲۶۔ عبدالرزاق ہوری 5 جنوری 1958ء نوں ایوار دیہاڑے حجر و شاہ مقیم دے لاگے اک پنڈ رحموں والا ضلع شنگری (ساہیوال) دے وسنیک حاجرہ بی بی تے محمد شریف دے گھر پیدا ہوئے۔ اوہ کی عمر وچ ای اپنے نانا چراغ دین دے کول ضلع قصور دے اک پنڈ ویر کے نو آوے۔ 7 ویں تائیں تعلیم وصولی تے بعدوں محنت مزدوری کرن لگ پئے۔ اوہ پنجابی زبان وچ شاعری کردے نیں۔ محسن ورتدے نیں۔ ہن اوہ ڈوالفقار ناؤن صدر دیوان روڈ قصور دے وسنیک نیں۔

district shall be devided into sub-Divisions as specified in Column No.1 with their tehsils, respective headquarters and area mentioned in Column No.2, 3 and 4 of the Schedule:

BY ORDER OF THE GOVERNOR OF THE PUNJAB
(CH. TALIB HUSSAIN)
SECRETARY TO GOVERNMENT OF THE PUNJAB
REVENUE DEPARTMENT.

☆ ۱۴۷ (i)۔ ایک چھپے ہوئے اشتہار تے اخباراں دیاں خبراں موجب چوکی دے وسیکاں نے "چوکی تحصیل بناؤ تحریک" چلائی تاں تین سالوں مگروں سردار محمد عارف نلکی (جیہڑے بعدوں وزیر اعلیٰ پنجاب ہوئے) نے چوکی نوں سبھ تحصیل بنوادتا۔ پر 16 اکتوبر 1991ء نوں بھائی پھیردوچ ہون والے ایک جلسے وچ میاں محمد نواز شریف وزیر اعظم پاکستان نے چوکی نوں تحصیل دا درجہ دتاتے بھائی پھیردواناں رانا پھول محمد خاں دے ناں توں پھول گھر رکھ دتا۔

23 فروری 1992ء نوں چوکی دے وسیکاں "جشن تحصیل" منایاتے رانا محمد حیات خاں دانشکریہ ادا کیتا۔ کیوں جے اوہناں ای میاں نواز شریف نوں تحصیل بناؤن لئی آکھیا سی۔ چوکی تحصیل بناؤ تحریک دے عہدیداراں دا ویرا کجھ انج اے۔

چیرمین: میاں انعام الحق ارشد وائس چیرمین: عبید اللہ تبسم صدر: ڈاکٹر سید طارق رضا
نائب صدر: (i) ڈاکٹر شاہد محمود ناصر (ii) شیخ محمد یونس (iii) میاں آفتاب احمد
جنرل سیکرٹری: حافظ محمد ادریس ڈپٹی جنرل سیکرٹری: سید عبد المجید شاہ جوائنٹ سیکرٹری: شیخ محمد افضل ساجد
فنانس سیکرٹری: عبد البہادی طارق سیکرٹری نشر و اشاعت: شیخ محمد فاروق

☆ چوکی کی تحصیل بناؤ تحریک دے ڈپٹی جنرل سیکرٹری سید حاجی عبد المجید شاہ گیلانی نے دوھ چڑھ کے ایس تحریک وچ حصہ لیا۔ اوہ اپنے ناکلیاں دے گھر 31 جنوری 1942ء نوں پیدا ہوئے۔ جیڑے کرولی باغ بھارت دے وسنیک سن۔ جد کہ اوہناں دی ماں جی داناں حاجن سید و رحمت بی بی تے ابا جی داناں حاجی سید جماعت علی شاہ اے۔ اوہ بھارت دے ضلع گورنگاوں دے وسنیک سن۔ عبد المجید نے اٹھویں تائیں تعلیم حاصل کیتی تے بعدوں محنت مزدوری کرن لگ پئے۔ بن اوہ انجمن رفاہ عامہ چوکی دے صدر نہیں۔

۱۴۷ (ii) دیہاڑی وار "نوائے وقت" دے 16 فروری 1982ء دے شمارے موجب "چوکی تحصیل بناؤ" دے سلسلے وچ اک اکھ میاں محمد زکریا بزی دی صدارت وچ ہویا۔ جیہدے وچ عہدیداراں دا چناؤ ہویا۔

صدر: ظفر اقبال فاروقی ایڈووکیٹ
جنرل سیکرٹری: سید طارق رضا مشہدی
پرنسپل سیکرٹری: فدا حسین ہاشمی
آفس سیکرٹری: محمد ادریس منور
نائب صدر: شیخ محمد یونس
جوائنٹ سیکرٹری: محمد شہباز سرور ایڈووکیٹ
فنانس سیکرٹری: عبد القادر انور

ایہہ وی کہا جائدا اے پئی ہلہ اک بوہت پرانا قصبہ اے۔ جیہڑا راوی دریا دے کنڈے اُتے آباد اے۔ ایہدے توں اُنی ویہہ کلومیٹر دی وٹھا اُتے اک پنڈ چوکی کہہناں توں آباد اے۔ پراگریز سے جدریلوے لائنوں و چھانیاں کھیاں تاں ریلوے اسٹیشن دے لاگے ہون والی نوں آبادی دا ناں وی چوکی پے گیا۔

پہلے پہل ریلوے اسٹیشن دے جنوب ول آبادی ہوئی۔ اتھے اوس ویلے اک غلہ منڈی بنائی گئی۔ کیوں جے اتھے کپاہ تے گناہ بہت زیادہ ہوندا سی۔ ایہہ علاقہ ترقی کر دا گیا۔ کاروباری علاقہ مشہور ہون پاروں جاپانی تے جرمنی وی اتھے آئے۔ ایہناں اتھے کپاہ تے تیل دے کارخانے قائم کیے۔ ایہناں کارخانیاں دا بندوبست پہلی جنگ عظیم توں پہلاں جاپانیاں تے جرمنوں دے ہتھ رہیا۔ پر جنگ مگروں بندوبست مقامی لوکاں دے ہتھ آ گیا۔

کہا جائدا اے پئی ایہہ کارخانے 1975ء تیکر چل دے رہے۔ پر بعدوں مشینری پرانی ہون پاروں ختم ہو گئے۔ ایہناں کارخانیاں دے کھنڈراں دے نشان اِج وی موجود نیں۔ مقامی لوکاں توں ایہہ وی پتا چلدا اے پئی اتھے اک کھنڈا کارخانہ وی ہوندا سی۔ پر ہن اوہدا کوئی نشان نہیں ملدا۔ کیوں جے لوکاں نے ایہناں کارخانیاں والی تھاں اُتے اپنے گھر اُسار لے تیں۔ دو جے پاسے ریلوے اسٹیشن دے شمال ول وی لوک آباد ہون دے گئے۔ اتھے وی اک غلہ منڈی بنائی گئی۔ جیہڑی اِج وی موجود اے۔ ایس طرحاں چوکی دا علاقہ ترقی کر دا گیا تے ہن تحصیل داروہ دھار چکيا اے۔

میونسپل کمیٹی پتو کی تحصیل پتو کی :

نمبر شمار	چیئر مین	وائس چیئر مین	مدت
01	چودھری بدرالدین	چودھری محمد حیات	14 نومبر 1983ء تا 28 نومبر 1987ء
02	محمد شکر باری	چودھری محمد اصغر	21 جنوری 1988ء تا 9 جنوری 1990ء
03	چودھری محمد اصغر	سیٹھ محمد نذیر	10 جنوری 1990ء تا 30 جنوری 1992ء
04	چودھری بدرالدین	پرویز علی پنگو	30 جنوری 1992ء تا 15 اگست 1993ء
05	باؤ شیخ محمد ایوب	چودھری محمد ناصر، چودھری ریاض، چودھری مشتاق	17 دسمبر 1998ء تا 15 اکتوبر 1999ء

تحصیل کونسل پتوکی

14 اگست 2001 تا

رقبہ	آبادی	سیٹاں (قوی اسبلی)	سیٹاں (صوبائی اسبلی)
12,20,085 ایکڑ	6,34,236	01	02
یونین کونسلوں	میونسپل کمیٹی	ٹاؤں کمیٹیاں	
اربن 25+06 رورل کل = 31	01	01	
		بھائی پھیرو (پھول نگر) سب میونسپل کمیٹی	

ناظم

- ☆ سردار محمد آصف نکئی (14 اگست 2001ء تا 22 اگست 2002ء)
- ☆ چودھری عامر شوکت Active (26 اگست 2002ء تا 12 اکتوبر 2002ء)
- ☆ محمد خالد ذوق Authorised (22 اکتوبر 2002ء تا 2 نومبر 2002ء)
- ☆ چودھری اللہ دتہ سندھو (2 نومبر 2002ء تا 12 ستمبر 2003ء)
- ☆ رانا محمد اسحاق خاں (12 ستمبر 2003ء تا 30 جون 2005ء)
- ☆ سردار عاطف نکئی (17 اکتوبر 2005ء.....)

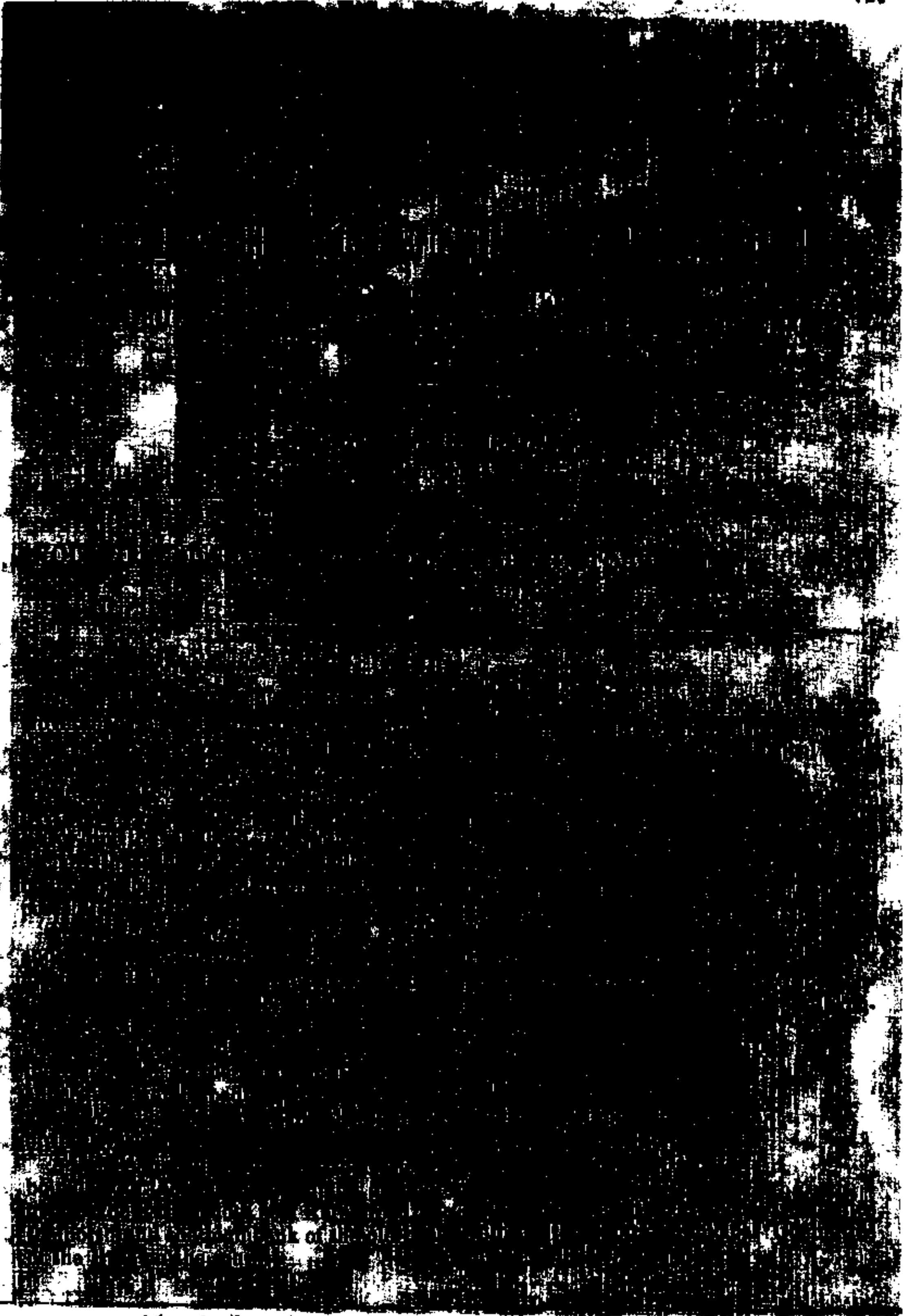
نائب ناظم

- ☆ چودھری عامر شوکت (14 اگست 2001ء تا 11 ستمبر 2003ء)
- ☆ رانا محمد تنویر ریاض خاں (29 مئی 2004ء تا 30 جون 2005ء)
- ☆ مرزا سجاد زاہد بیگ (17 اکتوبر 2005ء.....)

تمہدہ ہندوستان دی ونڈ مگروں پنجاب دوٹوٹے ہو گیا۔ اک حصا بھارت تے دو جا پاکستان وچ آیا۔ ایس طرحاں ساڈے ایس تصور دے ساڑھے چار تھانیاں (۱۲۸) اُتے کھلریا ہویا علاقہ وی ساڈے توں کھس گیا۔ جیہدا سٹا ایہہ نکلیا پئی علاقہ نکا ہون پاروں لہور دا ای حصار ہیا۔ اخیر 29 درہیاں مگروں (1867ء وچ تحصیل دا درجہ وصولن والا) تصور ذوالفقار علی بھٹو وزیر اعظم پاکستان دے حکم اُتے پہلی جولائی 1976ء نوں ضلع بن گیا۔

۱۲۸۔ پٹی (تھانہ)، سکراؤں (تھانہ)، ولٹوہا (تھانہ)، کھاٹرا (تھانہ) تے کھیم کرن (چوکی)۔

قصور نوں میونسپل کمیٹی وادرجہ دین لئی جاری کیتا گیا نوٹیفکیشن

قصر نام قصور ہے ===== 110 ===== ڈاکٹر ریاض انجم

قصور نوں ضلعے وادرجہ دین لئی جاری کیتا گیا نوٹیفکیشن

EXTRAORDINARY ISSUE

REGISTERED

The Punjab Gazette

PUBLISHED BY AUTHORITY

LAHORE SATURDAY JUNE 26, 1976

GOVERNMENT OF THE PUNJAB REVENUE DEPARTMENT NOTIFICATION

The 23rd June 1976

No. 2347-76/1133.LRV.—In exercise of the powers conferred by Section 6(1) of the Punjab Land Revenue Act, 1967 (Act XVII of 1967) and in supersession of all previous orders in this behalf, the Governor of the Punjab is pleased to order that the Divisions specified in column 1 of the Schedule appended hereto, shall be divided into Districts and Sub-divisions mentioned in column 2 and 3 of the Schedule respectively with their respective headquarters specified in column 4 and comprising the area specified in column 5 thereof.

2. These orders will take effect from the 1st July, 1976.

SCHEDULE

Division	District	Sub-division	Headquarters	Area
1	2	3	4	5

(2) Kasur with
Headquarters
at Kasur.

(i) Kasur

Kasur.

Area comprising Kasur Tehsil.

(ii) Chunian

Chunian

Area comprising Chunian Tehsil.

By order of the Governor of the Punjab.

S. M. NASIM

Secretary to the Government of the Punjab (Revenue Department)

ضلع بہن ویلے 1867ء وچ ایہدے نال ای تحصیل وادرجہ حاصل کرن والی تحصیل چوئیاں نوں ایہدی تحصیل بنا دتا گیا۔ پر 1992ء وچ تحصیل چوئیاں دے کجھ پنڈاں نوں دکھ کر کے پتوکی وچ شامل کر کے میاں محمد نواز شریف وزیر اعظم پاکستان دے حکم اُتے تحصیل پتوکی بنا دتا گیا۔ ایس طرحاں 2006ء وچ تحصیل تصور دے کجھ پنڈاں نوں دکھ کر کے کوٹ رادھا کشن وچ شامل کر کے چودھری پرویز الہی وزیر اعلیٰ پنجاب دے حکم اُتے تحصیل کوٹ رادھا کشن بنا دتا گیا۔ مکدی گل ایہہ دے پئی 1584ء مریج میل رقبے اُتے کھلے ہوئے ساڈے ایس تصور دیاں ہن چار تحصیلاں نیں۔

- 1- تصور
2- چوئیاں
3- پتوکی
4- کوٹ رادھا کشن

﴿تحصیل تصور دے پنڈاں دا ویروا﴾

☆ احمد والا	☆ اوراڑہ	☆ اشیل پور	☆ ایشری سنگھ والا
☆ ابراہیم آباد	☆ اولکھ ہٹھاڑ	☆ الاکے	☆ الوآنہ
☆ بھالہ	☆ بدر پور	☆ بیدیاں	☆ بونگہ گنڈا سنگھ والا
☆ بھوجہ	☆ بگری	☆ بلندی اوتاڑ	☆ بلندی ہٹھاڑ
☆ بیٹو	☆ باقر کے	☆ باغ علی والا	☆ باگھ سنگھ والا
☆ بستی محمد	☆ بستی کیاں	☆ بیگ پور	☆ بگے
☆ بھیلہ ہٹھاڑ	☆ بہادر پورہ	☆ بھوچکے	☆ بڈھا سنگھ والا
☆ بھکھی وٹھ	☆ بنگلہ کبواں	☆ باہنی والا	☆ بازید پور
☆ برج خورد	☆ برج کلاں	☆ بھئیڈیاں خانپور	☆ بھئیڈیاں کلاں
☆ برج راجو کے	☆ بدھو سنگھ والا	☆ پیرو والا	☆ پتو کہنہ
☆ پتو خورد	☆ پترانصیر خاں	☆ پترہٹھاڑ	☆ پیال خورد
☆ پیال کلاں	☆ پیر احمد والا	☆ پیراکانہ	☆ تھہ تخم
☆ تھہ بھلو	☆ تھہ وڈا آنہ	☆ تھہ جھڑولیاں	☆ تھہ پنوں
☆ تارا گڑھ	☆ تلی مہالم	☆ تھہ کامل	☆ تارا کامل
☆ تارا اوائل	☆ تارے کیکے	☆ ٹھٹھی فرید	☆ ٹھٹھی عثمان
☆ ٹولو والا	☆ ٹوڈے پور	☆ جیو میل	☆ جوڑا

☆ جاگو والا	☆ جگیاں	☆ جگیاں	☆ جاموں والا
☆ جودھ سنگھ والا	☆ جودھ والا	☆ جوئیہ	☆ جلوکے
☆ چندا سنگھ والا	☆ چک بلیانہ	☆ چڑیوان	☆ چٹھیا نوالہ
☆ چورکوٹ	☆ چمھر	☆ چوہڑ پورہ	☆ چوہا جھرمٹ
☆ ظلمی خالصہ	☆ ظلمی جاگیر	☆ خرم	☆ حسین خاں والا
☆ دوناجلوکے	☆ دوست پورہ	☆ دوبرجی	☆ دفتوہ
☆ دولے والا	☆ دھالہ ہٹھاڑ	☆ دھالہ کلاں	☆ دونامرر
☆ راجہ جنگ	☆ ڈھلوں	☆ ڈھنگ شاہ	☆ ڈھولن
☆ راجووال نو	☆ رجمی والا آرائیاں	☆ رتنے والا کلاں	☆ رتنے والا خورد
☆ روہیوال	☆ رکھ کتلو ہی	☆ راؤ خانوالا	☆ رجمی والا جٹاں
☆ رسول نگر	☆ رنگے والا	☆ رنگ پور	☆ رائے
☆ سرہالی کلاں	☆ سرہالی خورد	☆ زین گہی	☆ راجووال کہنہ
☆ ساہد	☆ ساندہ کلاں	☆ ساندہ چستانہ	☆ ساندہ نظام
☆ سنگھ صاحب والا	☆ سلہکے	☆ سلطان شاہ والا	☆ ستوکی
☆ سانگرہ	☆ ساندہ خانوالا	☆ سوڈیوالا	☆ سبجہ
☆ شیرکوٹ	☆ سکندر پورہ	☆ سید پور	☆ سدھو والا
☆ شہاب پورہ	☆ شمس پورہ	☆ شیخ عماد کہنہ	☆ شیخ پوریاں
☆ صدر	☆ صاحبہ	☆ شیخ بھاگو	☆ شیخ پورہ نو
☆ فقی والا	☆ عطر سنگھ والا	☆ عطاء اللہ پور	☆ عثمانوالہ
☆ قطبہ	☆ فتح پور	☆ فقیرے والا	☆ فتوحی والا
☆ کالوکھارا	☆ پنڈ کالے	☆ قلعہ گنجہ	☆ قادر آباد
☆ کلچہ دونہ	☆ کتلو ہی کلاں	☆ کسوکی	☆ کوٹ انوپ سنگھ
☆ کوٹلی ہٹھاڑ	☆ کوٹلی رائے ابوبکر	☆ کوٹلہ شیخ نتھا	☆ کلیاں
☆ کیلوں	☆ کیسر گڑھ	☆ کھرپڑ	☆ کھارا
☆ کمال پورہ	☆ کانی والا	☆ کھائی ہٹھاڑ	☆ کچہ پکے
☆ کھودے	☆ کالنجر ہٹھاڑ	☆ کھنگراں والا	☆ کھڈیاں

☆ گنچہ خورد	☆ گنچہ کلاں	☆ گنی چک بنگا	☆ گرین کوٹ
☆ گدوکی	☆ لگھو	☆ گوہڑ	☆ گنی دین کے
☆ گنڈا سنگھ والا	☆ گنڈاں والا	☆ گوہڑ جاگیر	☆ گنی جوڑا
☆ لاکھو بریار	☆ لونپے	☆ لدھی	☆ میلانی
☆ لوہو جگیاں	☆ پنڈیل	☆ لنگیانہ	☆ لاکھو کالوں
☆ لگھو والا	☆ لکھنپے	☆ مستیپے	☆ مان
☆ مامی والا	☆ مہو کے	☆ میر محمد	☆ من والا
☆ مہالم خورد	☆ مہالم کلاں	☆ میانوالہ	☆ ماہمو کے شرف
☆ ماہمو کے خضرا	☆ مبارا	☆ مہو والا	☆ متزا
☆ مرالی ہٹھاڑ	☆ منگل سنگھ والا	☆ موہے والا	☆ مہالم
☆ ماتمانوالہ	☆ مہو کے	☆ نور پور ڈوگراں	☆ نظام پورہ
☆ نگر ایمن پورہ	☆ نور پور	☆ ثوری والا	☆ تھل کے
☆ نول	☆ نجابت	☆ نیوال جاگیر	☆ ویگل
☆ ویرم	☆ ہری ہر	☆ ہرود بن بودلہ	☆ ہرود سہاری
☆ ہرود شیخ	☆ ہرود صاحبی والا	☆ ہرود محمد کے	☆ ہری کے نول
☆ ہیر	☆ ہیے والا	☆ میو والی رامیانہ	

﴿تحصیل چوئیاں دے پلڈاں دا ویروا﴾

☆ اٹاری آئیگی	☆ اٹاری کرم سنگھ	☆ اچل کے	☆ آرائیاں والا
☆ ارزانی پور	☆ آیا سنگھ والا	☆ اٹاری ورک	☆ لہ آباد (ٹھینگ موڑ)
☆ بابلیانہ ہٹھاڑ	☆ بہر کھائی	☆ بدھائیپے	☆ برج شہباز کے
☆ بستی سید قطب شاہ	☆ بھوپے والا ہٹھاڑ	☆ بقا پور کہنہ	☆ بقا پورنو
☆ بستی سید حاکم شاہ	☆ بکسن کے	☆ بکیانہ	☆ بھکیانہ خورد
☆ برج رن سنگھ	☆ بوگی کلیاں	☆ بودل ہیر کے	☆ بودل خانپے
☆ بھاری پور	☆ بھاگوکی ڈوگراں	☆ بھاگی وال	☆ بہروال خورد
☆ بھولریاں	☆ بھینگو والا	☆ بھونگی ہٹھاڑ	☆ بھیم کے
☆ بھیر	☆ بیاسنگھ والا	☆ بھاگوکی آرائیاں	☆ بدو جیونا

☆ پلاہڑہ	☆ پکا	☆ پکھوکی	☆ چنڈی
☆ ٹھاکرہ	☆ ٹی مہتاب سنگھ	☆ ٹانگریاں	☆ ٹکوٹھی
☆ جھل	☆ جھنٹی ہندوواں	☆ ٹھینگ کھتیاں	☆ جھنٹی ہٹھاڑ
☆ جنگا سنگھ والا	☆ جھنڈ والا	☆ جھشیر کلاں	☆ جھشیر خورد
☆ چونیاں	☆ چاہل	☆ چاہڑ کے	☆ چھانگاماٹا
☆ حسہ	☆ چھینہ بیلا سنگھ	☆ چھینہ ہٹھاڑ	☆ چھمر
☆ دھن	☆ دھراماں	☆ دوہلی	☆ داؤ کے کھدیانہ
☆ دیوکھارا	☆ دیوسیاں	☆ دھیا سنگھ والا	☆ دیر کے
☆ ڈھڈے	☆ ڈھوس	☆ ڈھکو	☆ ڈھگ
☆ رسول پور چک 5	☆ رائے سنگھ والا	☆ راجووال	☆ ڈھوڑی
☆ رکھ دیوسیاں	☆ رکن پورہ	☆ روپال	☆ رکھ چونیاں
☆ ساہنکے ہٹھاڑ	☆ ساہنکے اوتاڑ	☆ رحمان پورہ	☆ روسہ شبہ چک 1
☆ سروں کے	☆ سدھا	☆ ستوکی	☆ سریر
☆ شام کوٹ نو	☆ شام کوٹ کہنہ	☆ سلہوکی	☆ ستوکی ہٹھاڑ
☆ شمس پورہ	☆ شانوال	☆ شہباز کے	☆ شمس آباد
☆ عیسری	☆ عمرگا	☆ عجائب سنگھ والا	☆ علی پور چک نمبر 6
☆ فتح محمد کلاں	☆ فتح محمد خورد	☆ فتو کے	☆ فتمل
☆ قلعہ ناتھ سنگھ	☆ قلعہ داؤ کے	☆ قائم شاہ والا	☆ قاضی والا
☆ کلن پور	☆ قلعی ساہو مہتم	☆ قلعی سوکال	☆ قلعہ امین
☆ کھوکھر ٹوچ	☆ کھوکھر اشرف	☆ کوڑے سیال	☆ کلس
☆ کندو والا	☆ کاڑی سنساری	☆ کیتن خورد	☆ کیتن کلاں
☆ کاندو	☆ کاندو کھارا	☆ کوٹھہ	☆ کالو مہتم
☆ گاڑے والا	☆ گاڑا سنگھ والا	☆ اکانواں کلیاں	☆ کل
☆ گندمی روپ سنگھ	☆ گندمی ہٹھاڑ	☆ گد پور	☆ گئی گذریچ گرائیں
☆ لالو کے	☆ گوب	☆ گہلن ہٹھاڑ	☆ گور چکے
☆ لو لے راجپوتاں	☆ لنڈے	☆ لپے خالصہ	☆ لاڈی

☆ محمدی پور	☆ مچھانہ	☆ مان کے دیکے	☆ لو لے جٹاں
☆ مرانی	☆ منڈیکے	☆ محمود کھوکر	☆ محمود خانکے
☆ منوری	☆ مل سنگھ والا	☆ مکھنے والا	☆ مراد کے
☆ موہر سنگھ والا	☆ مولا پور	☆ موکل	☆ موجو کے
☆ ناکی	☆ میر کوٹ	☆ مستو وال جگیاں	☆ مہر چند والا
☆ نور پور جٹاں	☆ نکو کے	☆ نزل کے	☆ ناہو والا
☆ واں کھارہ	☆ ویر کے کہنہ	☆ نارائن سنگھ والا	☆ نوشہرہ موہر سنگھ
☆ ہمت سنگھ والا	☆ ہر سہ نوشہرہ	☆ ہر چوکی	☆ ویر کے نو
☆ چک 5 رسول پور	☆ چک 4 کبوی	☆ چک 2 ایبٹ آباد	☆ روسہ شبہ چک 1
☆ چک 12 راجپوت والا	☆ چک 10 پنڈی	☆ چک 8 وریا موالا	☆ چک 6 علی پور
☆ چک 17 رکھ منڈ کی	☆ چک 16 رکھ ٹھگ	☆ چک 15 رکھ دوہلی	☆ چک 13 ترنڈ والا
			☆ چک 18 رکھ منڈ کی نو

﴿تحضیل پتوکی دیے پنڈاں دا ویروا﴾

☆ آو جہ	☆ اٹاری بھوپ سنگھ	☆ آہو وال	☆ آرے والا
☆ بوگی	☆ الہ کلاں	☆ الہ سدھاری	☆ اولکھ بونگہ
☆ بگیا نہ کلاں	☆ برج مہالم کلاں	☆ ہاٹھ کلاں	☆ ہاٹھ خورد
☆ بونگہ والا	☆ بونگہ سردار کا بن سنگھ	☆ بونگی لعلو	☆ بلوکی
☆ بھنگور	☆ بہڑ وال کلاں	☆ بہرام کے	☆ بونگہ
☆ چوکی کہنہ	☆ چوکی	☆ بھوئے اصل	☆ بھونگی اوتاڑ
☆ تتی کے	☆ پھول نگر	☆ پھلیانی	☆ پر نہ
☆ جاگو کے گھمن	☆ کھنٹی اوتاڑ	☆ ٹاوریان	☆ تھہ کیلہ
☆ جگیاں آرائیاں	☆ جلیکی	☆ جچہ	☆ جانگیاں والا
☆ جگیاں نتھاسنگھ	☆ جگیاں مرانی	☆ حمر خورد	☆ حمر کلاں
☆ دولو ملتان	☆ دولو گورو کے	☆ خانگی موڑ	☆ چکوکی
☆ ڈھنگری والا	☆ ڈھلو وال	☆ دین پورہ	☆ دلو
☆ رکھ کھنٹی	☆ رائیوٹ	☆ را کے گھمن	☆ راڈے

☆ رکھ بھونکی	☆ رکھ بہر وال	☆ رکھ ٹھنٹی شمالی
☆ رکھ تھہ شیخ	☆ رکھ ہر سہ گھمن	☆ رکھ خانگی موڑ
☆ روڈے	☆ سارن کے	☆ ریواز آباد
☆ سرائے نوشہرہ	☆ سنم	☆ سہاری کے
☆ عمر آباد	☆ قلعہ نوید سنگھ	☆ قلعہ فیک چند
☆ کالو کھو کھر	☆ کوٹ ماہی خاں	☆ کامونگل
☆ کوٹ ساڈرس	☆ کوٹ اکبر خاں	☆ کانویں
☆ گندھی اوتاڑ	☆ گنگہ سرائے	☆ گوہڑ جاتری
☆ گھمن کے	☆ گھمن کلاں	☆ لکھن کے
☆ میگہ	☆ منڈیا کی	☆ منڈی پتوکی
☆ نوتھ جاگیر	☆ نیاز بیگ گوپے چک 4	☆ نوتھ خالصہ
☆ وسائی پور	☆ واندرا	☆ وریڈ
☆ ہری پور	☆ ہرگن	☆ ہلہ
☆ چک 7 کوٹھی والا	☆ چک 3 میرٹھ آباد	☆ چک 9 سید والا
☆ چک 19 منڈیا نوالہ	☆ چک 14 رکھ گندھیاں	☆ چک 21 سرسیر
☆ چک 24 جمشیر نو	☆ چک 23 بھوپوال	☆ چک 25 کھو کھر نو
☆ چک 28 کھڑیالہ	☆ چک 27 ڈھو گنجہ	☆ چک 29 گگہ نو
☆ چک 32	☆ چک 31 ہنجر والی	☆ چک 33 بانگالو
☆ چک 36	☆ چک 35	☆ چک 37
☆ چک 40 جاگو والا	☆ چک 39 اعوان	☆ چک 41 کھڈیاں
☆ چک 44 تارا گڑھ	☆ چک 43 کچہ پکھ	☆ چک 45
☆ چک 48 لکھو ڈیر	☆ چک 47	☆ چک 49
☆ چک 53 سر سنگھ کلاں	☆ چک 51 سدھو والا	☆ چک 50 سر سنگھ خورد
☆ چک 64 کوٹ شیر نور	☆ چک 66 رکھ برات	☆ چک 68 رکھ نارو کی بلجہ
☆ چک 20 رکھ وال رادھارام	☆ چک 69 ہار کوٹ	

﴿تحصیل کوٹ رادھا کشن﴾

پہلاں تحصیل قصور تے ہن ضلع قصور دا اک قصبہ اے۔ جیہڑا آپوں ضلع قصور دی چوٹی تحصیل بن چکیا اے۔ ایہہ قصبہ کراچی لہور ریلوے لائن اُتے لہورتوں 35 میل دی وٹھ اُتے آباد اے۔ ذکر جوگ گل ایہہ دے پئی پہلاں ایہہ قصبہ ضلع لہور وچ شامل سی۔ پر 1976ء وچ قصور ضلع بن ویلے قصور ضلع شامل کر دتا گیا۔ کیہا جاندا اے پئی رادھا کشن نے اپنے ناں اُتے ایس قصبے نوں آباد کیتا سی پر بعدوں ایس قصبے دا ناں ”حبیب آباد“ رکھیا گیا۔

کوٹ رادھا کشن بارے رانا حیدر علی جوئیہ نے لکھیا اے پئی ”ایس قصبے نوں رادھا کشن نے آباد کیتا۔ جیہڑا مہاراجا رنجیت سنگھ داروہانی پیشوا سی۔ اوہ مہاراجا رنجیت سنگھ نوں علم دی دولت نال مال مال کر داسی۔ پر جد اوہنے پنجاب اُتے قبضہ کیتا تاں بوہت ساری جائیداد تے زمین رادھا کشن نوں وان کر دتی۔ جیہدے وچ پرانی اتار کلی لاگے اک مندر وی سی۔ کیہا جاندا اے پئی مندر وچ بوہت ساری جائیداد سی۔ ایہہ سارا کجھ وان کرن مگروں وی مہاراجہ چاہندا سی پئی رادھا کشن اوہدے توں اپنے مونہوں کجھ منگے پر اگوں اوہ اک درویش فقیر تے مست انسان سی۔ جیہڑا اپنی ذات تے عبادت وچ گم رہندا سی۔

مہاراجہ رنجیت سنگھ دے ضد کرن پاروں اوہنے اپنے علم راہیں ایسے علاقے دی نشاندہی کیتی تاں مہاراجہ نے اوہنوں ایہہ علاقہ وی وان کر دتا۔ رادھا کشن نے اتھے اپنے ناں اُتے مسافراں لئی اک سراں بنوائی۔ جیہنوں ہن کوٹ رائے بوٹال (کچی کوٹھی) کیہا جاندا اے۔ اوہنوں اتھے اے تھوڑا عرصہ ای ہو یا سی پئی اوہ چلانا کر گیا۔ اوہنے اپنے پتر (سی کول) نوں وصیت کیتی سی پئی اوہ زنا جواتے گوشت توں دور ہی رہوئے جے گراوہنے ایس گل اُتے عمل نہ کیتا تاں اوہدے گھر اولاد نہیں ہووے گی۔ پر اوہدے اندر اپنے پیو والی، جیہی کوئی وصیت وی موجود نہیں سی۔ دو بے پاسے مہاراجہ رنجیت سنگھ دا دور مک چکیا سی تے پنجاب اُتے انگریز قبضہ کر چکیا سی۔ اوہنے وی دو بے لوکاں وانگ انگریز دی غلامی قبول کر لئی۔ انگریز نے وی اوہنوں انعاماں تے جائیداداں نال نوازیا۔ ایس طرحاں اوہ اک وڈی جائیداد تے جاگیر دا اک مالک سی۔ کیہا جاندا اے پئی اوہدے اندر جاگیرداراں والیاں عیاشیاں گھر کر چکیاں سن۔ ایس طرحاں اوہنے اپنے پیو دی وصیت اُتے کوئی عمل نہ کیتا، جد کہ انگریز سرکاراگے وفاداری دا ثبوت دتا۔ جیہدے بدلے انگریز سرکار نے اوہنوں آئری مجسٹریٹ بنا دتا۔

سی کول نے بہتی راجپوتاں والی تھاں اُتے بوہڑ لاگے اک محل اُساہیا تے نہاؤن لئی اک

تالاب بنایا۔ جیہڑا ج وی موجوداے۔ اوہنے اولاد لئی چار شادیاں کیتیاں پر پر بے اولاد ای رہیا۔ ایسے غم وچ اوہ ایس جگ توں ٹر گیا۔ اوہدی ساری جائیداد تے جاگیر چارے گھر والیاں وچ ونڈی گئی۔ پر اوہناں چاراں دے چلانا کرن مگروں ساری جائیداد تے جاگیر لاوارث ہو گئی۔ اوہدی جائیداد تے جاگیر دے وارثاں دی ٹوہ وچ اعلان کیتا گیا۔ جیہڑا سا ایہہ نکلیا پئی اوہدے دور دے رشتہ داراں وچوں نیاء لال تے امر ناتھ ناں دے دو بندے ساہنے آئے۔ جیہڑے اپنی رشتہ داری دے ثبوت دین مگروں جاگیر تے جائیداد دے مالک بن گئے۔

دونواں وارثاں وچوں نیاء لال عیاش سی۔ کہا جاندا اے پئی اوہ کوٹھے والیاں نال ریل دے ڈبے بک کروا کے بمبئی تے دلی جاندا سی۔ جیہڑے سٹے وچ اوہ چھتتی ای مقروض ہو گیا۔ اوہنے اپنی جائیداد اکھ حصا بھگت ایشور داس نوں وچ دتا۔ جیہڑا 1914ء توں 1916ء تیکر پنجاب سرکار داسرکاری وکیل رہ چکیا سی۔ اوہنے خریدی جاگیر داناں کوٹ بھگت سنگھ رکھیا۔ پر دو بے پاسے امر ناتھ نے بھگت ایشور داس اُتے مقدمہ کردتا۔ ایہہ مقدمہ اک دلچسپ کھیڈ تے دیوانی مقدمہ بن کے رہ گیا۔ مکدی گل ایہہ دے پئی رادھا کشن نوں، بن کچی کوٹھی یاں بوہڑ والا کہا جاندا اے۔ ایس قصبے وچ بڑ (بوہڑ) دا درخت ج وی موجوداے۔ جیہڑا تانا گھٹو گھٹ 70 فٹ دے نیڑے تیرے اے (۱۲۹)۔

کوٹرا دھا کشن نوں تحصیل دا درجہ دین لئی جاری کیتا گیا نوٹیفیکیشن

GOVERNMENT OF THE PUNJAB

REVENUE DEPARTMENT

Lahore, dated: 30th June, 2006

NOTIFICATION

No.633-2006/U-72/162-Dir(R&G) in exercise of the Powers conferred upon him under Section 6(I) of the Punjab Land Revenue Act, 1967 (West Pakistan Act XVII of 1967) and in supersession of all previous notifications/ orders in this behalf to the extent of Kasur District, the Governor of the Punjab is pleased to order that Kasur District shall be

divided into Tehsils/ Sub Divisions specified in column No. 1 with headquarters specified in column No. 2 and Revenue Estates mentioned in column No. 3 respectively of the appended schedule with effect from 01-07-2006.

BY ORDER OF THE GOVERNMENT OF THE PUNJAB

SAFDAR JAVAID SYED

SENIOR MEMBER, BOARD OF REVENUE, PUNJAB

SECRETARY TO GOVERNMENT OF THE PUNJAB

REVENUE DEPARTMENT

No.633-2005/U-72/163-Dir(R&G)

DIRECTOR (R&G)

BOARD OF REVENUE PUNJAB

﴿تحصیل کوٹ رادھا کشن دے پنڈاں دا ویروا﴾

☆ ظفر کے	☆ اعظم آباد	☆ افضل آباد	☆ ترک وٹ
☆ اتاری اجیت سنگھ	☆ کوٹ زائے بوٹال	☆ قلعہ سردار مان سنگھ	☆ قلعہ سردار بھکیل سنگھ
☆ معین آباد	☆ کوٹ شیر سنگھ	☆ قلعہ سردار	☆ کلارک آباد
☆ کوٹ محمد امیر	☆ پیار اوتار	☆ گھنٹیکے	☆ بہت
☆ رکھت	☆ بگیاڑ مار	☆ لوگوکی	☆ جاگوکی
☆ روسہ	☆ کوٹ ماہنا سنگھ	☆ رکھد کے خورد	☆ رکھد کے کلاں
☆ بابلیان اوتاڑ	☆ بھوکی ماہج	☆ نریم نگر	☆ مد کے دھاری وال
☆ بھمبر	☆ اڑ کے پیار	☆ کوٹ سردار عالم خاں	☆ ہندال
☆ چھینہ اوتاڑ	☆ چھینہ آرہ	☆ رکھ شاہ عنایت	☆ نتھوکی
☆ رکھ راول جھنگڑ	☆ راول جھنگڑ	☆ کوٹ ناصر خاں	☆ کوٹ رادھا کشن
☆ متہ	☆ جونیکی	☆ کالو کھارہ	☆ رام ٹھمن
☆ تھہ روسہ	☆ شاہ عنایت	☆ تھہ سہارن	☆ ملوکی
☆ شیر وکانہ	☆ کاہن سنگھ والا	☆ اولکھ اوتاڑ	☆ امر پورہ
☆ سدھو پورہ	☆ سنگت سنگھ والا	☆ رکھد حالہ	☆ نول اوتاڑ

☆ ڈھنگری والا	☆ مرالی ادناڑ	☆ کوٹ مہتاب خاں	☆ رکھ بھمبہ
☆ گنڈا سنگھ والا	☆ خوشحال سنگھ والا	☆ دھالہ کلاں	☆ چک پنشن خواراں
☆ بھیل	☆ چک 52	☆ چک 54	☆ چک 55
☆ چک 56	☆ چک 57	☆ چک 58	☆ چک 59
☆ چک 60	☆ چک 65		

ٹاؤن کمیٹی کو تراہا کشن تحصیل قصور:

نمبر شمار	چیز مین	وائس چیز مین	مدت
01	میاں شیخ رحمت علی		17 جنوری 1980ء تا 3 اگست 1983ء
02	ملک محمد حسین		18 نومبر 1983ء تا 27 نومبر 1987ء
03	چودھری مبارک علی	نور احمد بھٹی	20 جنوری 1988ء تا 16 ستمبر 1989ء
04	میاں محمد اسحاق رحمانی	سرفراز چتا	17 ستمبر 1989ء تا 30 جنوری 1992ء
05	میاں ابراہیم	راؤ شمشاد خاں	30 جنوری 1992ء تا 15 اگست 1993ء
06	ڈاکٹر محمد باقر	محمد سلیم	23 دسمبر 1998ء تا 4 جون 1999ء
07	ملک محمد سرور	محمد عالم عزم	5 جون 1999ء تا 15 اکتوبر 1999ء

ضلع قصور دیاں میونسپل تے ٹاؤن کمیٹیاں

- 1- قصور
- 2- چونیاں
- 3- تھوکی
- 4- کوٹ رادھا کشن
- 5- کھڈیاں
- 6- کنگن پور
- 7- راجہ جنگ
- 8- مصطفیٰ آباد (للیانی)
- 9- بھائی پھیرو

قصور، چونیاں، تھوکی، کوٹ رادھا کشن تے کھڈیاں بارے کچھ لکھیا جا چکیا اے۔

1- کنگن پور: قصور پاکستان ریلوے لائن اُتے آباد کنگن پور تحصیل چونیاں تے ضلع قصور دا اک تجارتی قصبہ اے۔ جیہڑا دیہ پاپور نہر دے کنڈھے چونیاں توں مغرب ول 20 میل تے قصور ریلوے جنکشن توں 38 میل دی دُور تے آباد اے۔ ایس قصبے دی آبادی تقریباً 30 ہزار اے جد کہ مکانات دی گنتری 3200 اے۔

کنگن پور ضلع قصور دا اخیر لا پنڈا اے۔ جیہڑا بھارتی سرحد تال جڑیا ہویا اے۔ کیہا جاندا اے پئی ایس قصبے نوں راجہ سدھ پال دی دمی تے منے پر منے حاجی شیر دیوان المعروف چارلی

مشائخ دی بہن کنگنا نے آباد کیا سی۔ ایس توں پہلاں ایہہ قصبہ اجڑا تے آباد ہوندا رہیا اے
ہن ایس قصبے اندر تلج رہنجرز داونگ ہیڈ کوارٹروی اے۔

ایس قصبے وچ اک منے پرمنے بزرگ احمد شاہ دا حزاراے۔ جیہناں دا ورہے دار کرن
ہرور ہے تمبروی 11 توں 14 تاریخ تک بھرویں ڈھنگ نال منایا جا اے۔

ٹاؤن کمیٹی کنگن پور تحصیل چو نیاں :

نمبر شمار	چیرمین	وائس چیرمین	مدت
01	مرزا غلام نبی	مرزا حاجی محمد	17 جنوری 1980ء تا 13 اکتوبر 1983ء
02	مرزا غلام نبی	حکیم محبوب علی شاہ	7 دسمبر 1983ء تا 13 اکتوبر 1987ء
03	حاجی حنیف نسیم	احمد سعید ڈھڈی	21 جنوری 1988ء تا 16 جون 1991ء
04	احمد سعید ڈھڈی	(قائم مقام)	16 جون 1991ء تا 30 جنوری 1992ء
05	حاجی حنیف نسیم	مرزا قدیر احمد	30 جنوری 1992ء تا 7 مئی 1992ء
06	مرزا قدیر احمد	(قائم مقام)	8 مئی 1992ء تا 3 اگست 1992ء
07	حاجی حنیف نسیم	مرزا قدیر احمد	4 اگست 1992ء تا 15 اگست 1993ء
08	احمد سعید ڈھڈی	فاہن رضا محمد یوسف آغا مشتاق خاں	17 دسمبر 1998ء تا 15 اکتوبر 1999ء

2۔ راجہ جنگ : راجہ جنگ اک پرانا زرعی قصبہ اے۔ جیہدا لہور قصور ریلوے لائن تے
رائیوٹ قصور روڈ اُتے آباد اے۔ جد ایس قصبے دی ٹاؤن کمیٹی بنی تاں اوس ویلے ایس قصبے دی
آبادی 8 ہزار نفوس سی۔ پر ہن ایہدی آبادی 25 ہزار دے نیڑے تیرے اے۔

راجہ جنگ 1944ء وچ ٹوٹیا ٹیڈ ایریا کمیٹی سی۔ جیہدے تن غیر مسلم تے دو مسلم رکن
سن۔ جد کہ کمیٹی دا صدر علاقہ مجسٹریٹ سی۔ 1947ء وچ ہندی وٹو ویلے ایس کمیٹی دا ریکارڈ تباہ
ہو گیا۔ جیہدا وٹو مکروں دوبارہ تیار کیتا گیا۔ 1948ء وچ ایس قصبے دی کمیٹی دے چار رکن سن۔
جد کہ علاقہ مجسٹریٹ صدر سی۔

1951ء وچ راجہ جنگ ایریا کمیٹی نوں راجہ جنگ ٹاؤن کمیٹی وچ بدل دتا گیا۔
1959ء وچ ایہدے ممبراں دی گتھی 17 سی۔ جیہناں وچوں 12 منتخب تے 5 نامزد سن۔ ذکر
جوگ گل ایہدے پئی پہلاں علاقہ مجسٹریٹ صدر ہوندا سی۔ پر ہن لوکائی دا نمائندہ ایس ٹاؤن

قصر نام تصور ہے 123 ڈاکٹر ریاض انجم

کمیٹی وادصدری۔ 1964ء وچ 10 ممبراں دا انتخاب کیتا گیا۔ جیہدا اسٹا ایہہ نکلیا پئی اک سماجی رکن ملک محمد عظیم خاں چیئرمین چنے گئے۔

راجہ جنگ کمیٹی دے پہلے سیکرٹری لعل چند بھائیہ سن۔ اوہناں مگروں آؤن والے سیکرٹریاں دا دیروا کجھ انج اے۔

02-12-1948	1947ء	1- چودھری عمر دین
18-04-1950	02-12-1948	2- آر بی قریشی
18-01-1951	13-05-1950	3- چودھری چراغ دین
20-07-1951	18-01-1951	4- عبدالعزیز
25-03-1959	01-08-1951	5- چودھری چراغ دین
25-03-1969	01-04-1959	6- عنایت علی
23-06-1969	26-03-1969	7- شاہ محمد حسین
25-04-1971	24-06-1969	8- مقصود احمد رانا
-----	14-04-1971	9- ملک محمد نذیر

ٹاؤن کمیٹی راجہ جنگ تحصیل تصور :

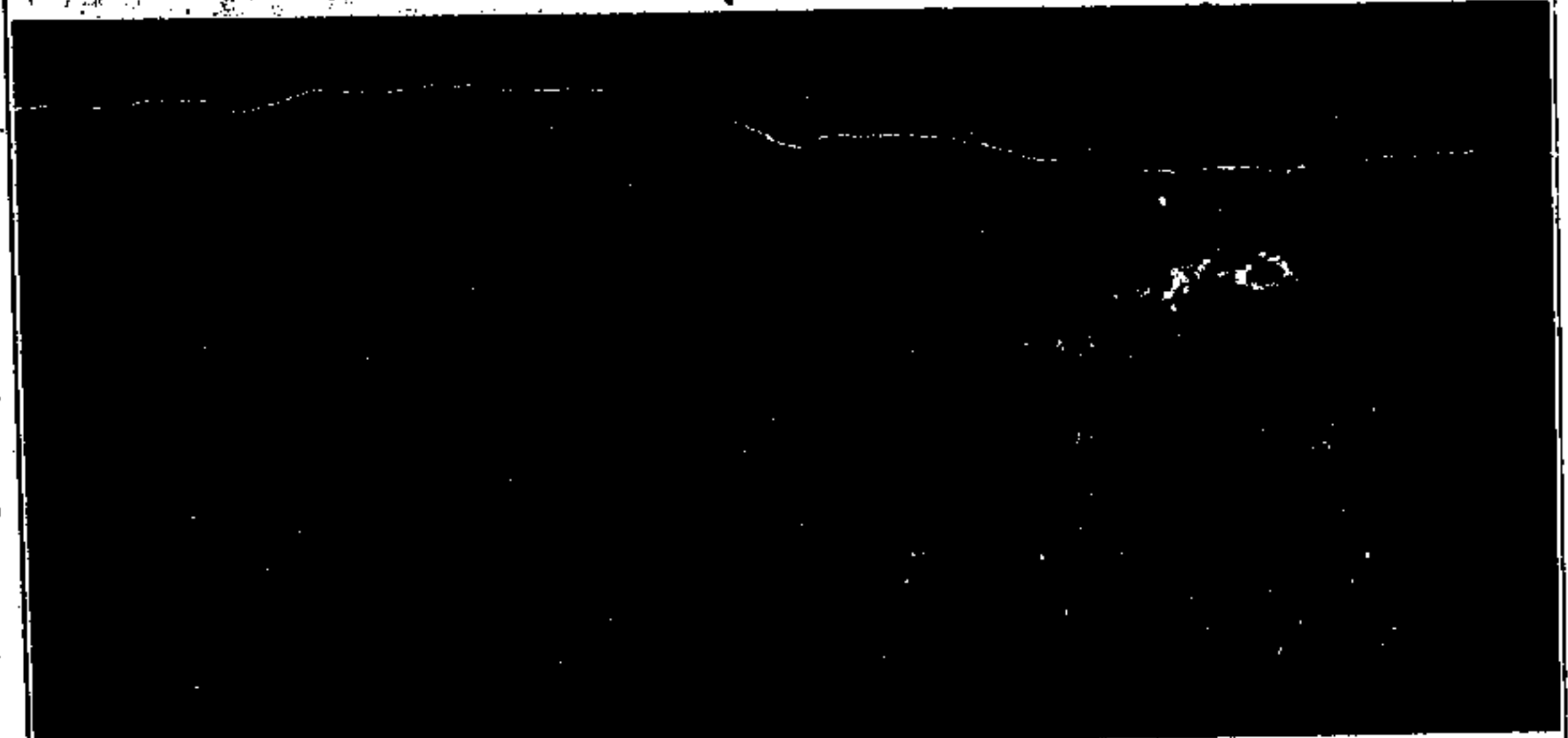
نمبر شمار	چیئرمین	وائس چیئرمین	مدت
01	حاجی احمد خاں	سلطان احمد خاں	17 جنوری 1980ء تا 21 اکتوبر 1985ء
02	حاجی احمد خاں	خوشی محمد	22 اکتوبر 1985ء تا 8 جنوری 1993ء
03	سرت حسین	محمد پرویز	9 جنوری 1993ء تا 8 جون 1993ء
04	سرت حسین	محمد پرویز	10 جولائی 1993ء تا 2 اگست 1993ء
05	چودھری محمد الطاف خاں	خوشی محمد، حاجی منیر احمد، چودھری محمد عمر	19 اگست 1997ء تا 15 اکتوبر 1999ء

3- مصطفیٰ آباد (للیانی): پہلاں للیانی تے ہن مصطفیٰ آباد ضلع تصور دا اک مشہور قصبہ اے۔ جیہدی آبادی 50000 دے نیڑے تیزے اے۔ گردوارہ ماہی سروی ایسے قصبے وچ اے۔ پر ایہدی عمارت ہن کھنڈر بن چکی اے۔ ایہہ قصبہ تصور توں 10 میل تے لہور توں 25 میل دی وچھ اُتے فیروز پور ضلع آہن سکماں تے اخیر لے حکمران مہاراجہ

قصر نام قصور ہے ===== 124 ===== ڈاکٹر ریاض
 ولیپ سنگھ توں انگریزاں نے معافی نامہ وی ایسے قصبے وچ لکھوایا۔ جد کہ 1965ء دی پاک
 بھارت جنگ وچ شہید ہون والے 55 شہیداں دیاں قبریں وی ایسے قصبے دے قبرستان وچ
 موجود نیں۔ ذکر جوگ گل ایہہ ونے پئی ساڈے قصور دے مہان لکھاری اقبال قیصر (۱۳۰) نے
 پنجابی زبان دی ترقی لئی پنجابی کھوج گڑھ (۱۳۱) دایہہ پتھروی 2001ء وچ ایسے قصبے وچ
 رکھیا۔ للیانی دانواں ناں 1978ء وچ مصطفیٰ آباد رکھیا گیا۔ مٹھو شاہ ایس قصبے دا مشہور مزار
 اے۔ جتھے ہرور ہے عرس منایا جاندا اے۔

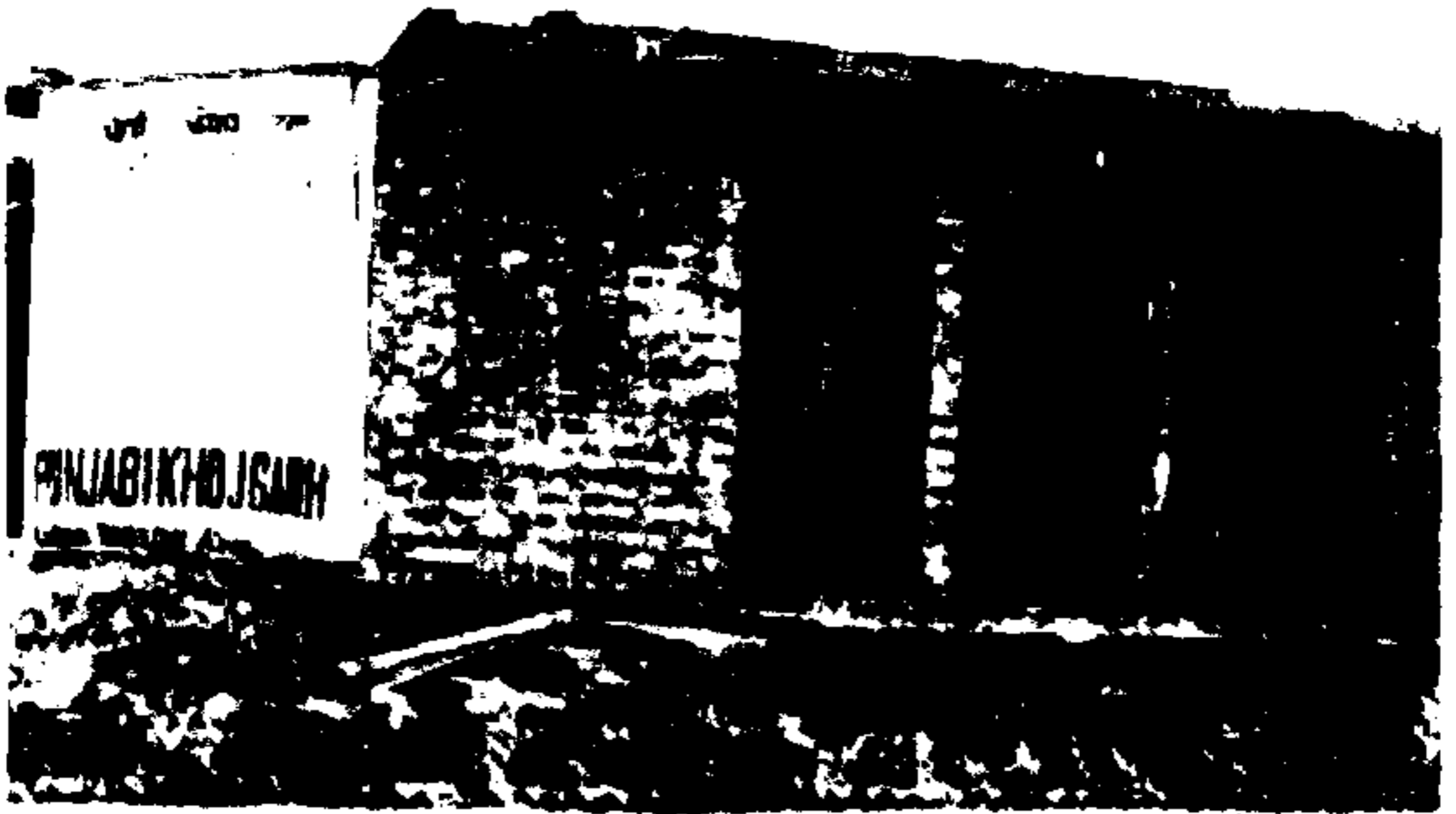
پاک بھارت جنگ 1965ء وچ شہید ہون والے 55 فوجیاں دیاں قبریں (مصطفیٰ آباد)

55 شہیداں دے ناواں دا کتبہ (مصطفیٰ آباد)

دربار حضرت مٹھوشا (مصطفیٰ آباد)

پنجابی کھوج گڑھ مصطفیٰ آباد (للیانی)

۱۳۰۔ اقبال قیصر ہوری 15 اپریل 1960 نوں جمعہ دیہاڑے باگڑ کوٹ مکان نمبر 1 تے گلی نمبر 1 دے دستیک فاطمہ بی بی تے محمد علی دے گھر پیدا ہوئے۔ تعلیم و صولن مکروں محکمہ تعلیم وچ مدرس ہوئے۔ پرنو کری وچ ای چھڈ وتی تے ادبی کماں وچ رجھ گئے۔ اوہ کئیاں کتاباں دے مصنف تے پنجابی کھوج گڑھ للیانی دے ڈائریکٹر نیں۔

قصر نام قصور ہے ===== 126 ===== ڈاکٹر ریاض اعظم

بریکینڈنیر احسن رشید شامی شہید دی یاد وچ بنایا گیا شامی مینار مصطفیٰ
آباد (ملتان)

نوٹ: بریکینڈنیر احسن رشید شامی شہید دی قبر ”قبرستان شہداء“ میں دریاں روڈ لہور وچ آئے۔

قصر نام قصور ہے ===== 127 ===== ڈاکٹر ریاض انجم

ٹاؤن کمیٹی مصطفیٰ آباد (الیانی) تحصیل قصور:

نمبر شمار	چیرمین	وائس چیرمین	مدت
01	محمد رفیق انصاری	حاجی جواہر خاں میو	17 جنوری 1980ء تا 14 جنوری 1983ء
02	محمد رفیق انصاری	حاجی محمد طفیل	14 نومبر 1983ء تا 27 نومبر 1987ء
03	میاں سعید اختر	حاجی محمد اسماعیل	21 جنوری 1987ء تا 30 جنوری 1991ء
04	محمد رفیق انصاری	چودھری نصیر احمد خاں	30 جنوری 1991ء تا 16 اگست 1993ء
05	میاں سعید اختر	ملک لیاقت علی بھولا سردار محمد اقبال	17 دسمبر 1998ء تا 15 اکتوبر 1999ء

4۔ بھائی پھیرو: لہور ملتان روڈ اُتے ضلع قصور دی تحصیل پتوکی توں 15 میل دی وٹھ اُتے آبا داے۔ کپہا جاندا اے پئی سکھاں دے آگوست سنگت سنگی صاحب وی اتھے آوے۔ جیہناں نال اک چیلہ وی سی۔ جیہڑا منگ کے ان پانی دا بند و بست کرداسی۔ ایس لئی سنگت جی داناں گرد بھائی تے چیلے داناں پہلاں بھائی پھیری تے بعدوں بھائی پھیرو پئے گیا۔ پرہن ایس قصبے داناں لے جاگیر

دانا پھول محمد خاں

(گلزار جاگیر) تے منے پر منے سیاستدان رانا پھول محمد خاں دے ناں توں ”پھول نگر“ اے۔
”پاکستان نوچ سکھاں دیاں تواریخی پوتر تھاواں“ دے لکھاری اقبال قیصر ہوری صفحہ نمبر 351-350 اُتے لکھدے نیں پئی ”بھائی پھیرو نامی ایہہ قصبہ لہور توں ملتان جاون والی سڑک اُتے آباد اے۔ ایس قصبے دے اتارکلی بازار دی اخیرلی نگر اُتے گردوارہ بھائی پھیرو اپنیاں شاناں دکھا رہیا اے۔

بھائی پھیرو جی دا اصل ناں سنگیتا سی۔ ایہہ اک وار کرتار پورو کھے گیودیاں بھریاں مشکاں لے جا رہیا سی تاں گردوارے جی دے اک سکھ نے اوہ گیو خرید لیا تے پیسے اگلے دن

۱۲۸۔ پنجابی کھوج گڑھ اک ریسرچ سنٹر اے۔ جیہڑا گورنمنٹ انٹرمیڈیٹ کالج مصطفیٰ آباد (الیانی)

لاکے 52 کنال زمین اُتے آباد اے۔ ایہہ پھر 2001ء وچ رکھیا گیا۔

لے جان داکھیا۔ سنگیتا جی نے اوہ مشکاں ویلھیاں کر دتیاں۔ اگلے دن اوس دیکھیاں تاں مشکاں
 او سے طرحاں بھریاں ہوئیاں سن۔ ایہہ چنگار دیکھ کے اوہ گروہر رائے جی دے شرین آیا۔ گرو جی
 دے پامل لے کے سکھ ہو یا۔ گرو جی نے اوس نوں سنگیتا توں بھائی پھیر داناں دتا جو پرسدھ
 ہو گیا۔ آپ نے اوہ نوں نکلے ملا تے وچ مند تھایا۔ منداں دیاں ہیرا پھیریاں نوں دیکھدیاں
 جد حساب کتاب منگیا گیا تاں کیول بھائی پھیر جی دا حساب ای ٹھیک نکلیا۔ جس اُتے گرو جی نے
 اوہرا لنگر چلدار ہن دی وعادتی۔ ایسے نکلے علا تے وچ ہی بھائی پھیر جی اکال چلانا کیتا۔ جتھے
 اوہناں دی سادھ بنائی گئی۔ او تھے ہی مگروں اک شہر وں گیا۔ جیہدا تاں بھائی پھیر پرسدھ ہو یا۔

سب میونسپل کمیٹی پھولنگر (بھانی پھیر) تحصیل پتو کی :

نمبر شمار	چیرمین	وائس چیرمین	مدت
01	رانا ثار محمد خاں	راؤ عبد لقیوم خاں	17 جنوری 1980ء تا 14 جنوری 1983ء
02	رانا ثار محمد خاں	راؤ عبد لقیوم خاں	14 نومبر 1983ء تا 27 نومبر 1987ء
03	رانا ثار محمد خاں	یوسف لالی	21 جنوری 1988ء تا 30 جنوری 1992ء
04	رانا ثار محمد خاں	یوسف لالی	30 جنوری 1992ء تا 15 اگست 1993ء
05	رانا ثار محمد خاں	رانا ثار محمد خاں	17 دسمبر 1998ء تا 15 اکتوبر 1999ء

قصور دیے ذکر جوگ علاقے

ضلع قصور دیاں تحصیلاں میونسپل تے ٹاؤن کمیٹیاں توں اڈوقی کجھ علاقے ذکر جوگ
 نہیں۔ جیہناں دا ویروا کجھ اچھے اے۔

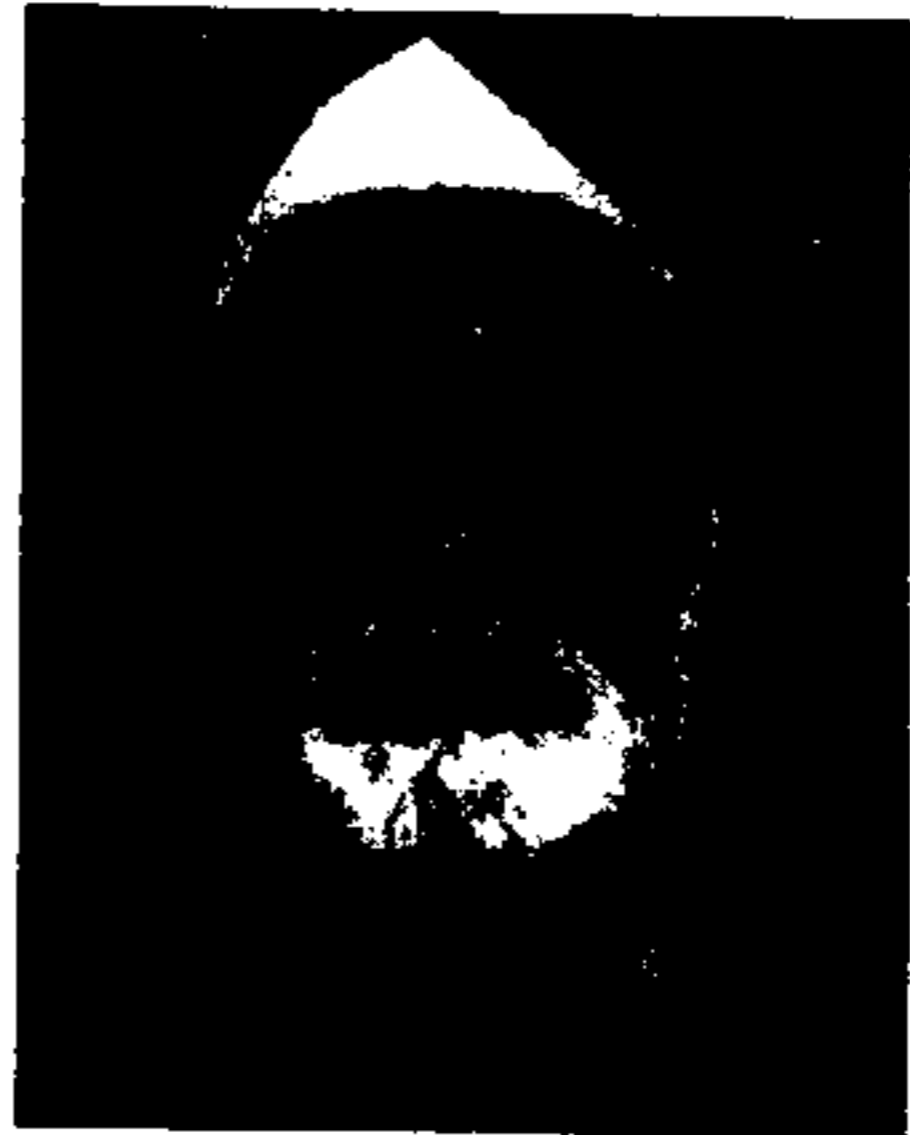
1۔ چھانگامانگا: چھانگامانگا ضلع قصور دا ہریا بھریا علاقہ اے۔ جیہدا الہور شہر دے جنوب ول
 کراچی ریلوے لائن اُتے 54 میل دی وچھ اُتے آباد اے۔ اتھے اک مصنوعی جنگل وی اے
 جیہدا چھانگامانگا دے ناں توں مشہور اے۔ کیہا جاندا اے پی ایہہ جنگل برا عظیم ایشیاء دا شہری پانی
 نال سیراب ہون والا سب توں وڈا مصنوعی جنگل اے۔ جیہدا 15 مربع میل (12139 ایکڑ)
 رقبے اُتے کھلریا ہو یا اے۔ چھانگامانگا جنگل 1870ء وچ ایہد من وی کی توں پورا کرن تے لکڑ
 دی پیداوار نوں ودھاون لئی لایا گیا۔ کیہا جاندا اے پی ایہہ جنگل وچوں چھانگامانگا تے مانگامانگا دے
 دو بھرا لکڑاں کلن لئی آؤندے سن۔ جیہدی وجہ توں ایس قصبے دا ناں چھانگامانگا پئے گیا۔
 چھانگامانگا جنگل اچ وی آباد اے۔ ہن ایہہ جنگل اندر وچیل تے چھیا کمر وئی اے۔

قصر نام قصور ہے ===== 129 ===== ڈاکٹر ریاض انجم

لوگ جگ بھرتوں سیرتے سیاحت لئی اتھے آؤندے نیں۔ ایس توں اڈ علامہ مہر محمد خاں ہمد رحمۃ اللہ علیہ دا امزاروی ایس قصبے وچ موجوداے (۱۳۲)۔ جتھے ہرور ہے عرس منایا جاندا اے۔ جد کہ سائیں عبدالغفور (۱۳۳) ایس قصبے دے مشہور پنجابی شاعر ہوئے نیں۔

علامہ مہر محمد خان ہمد

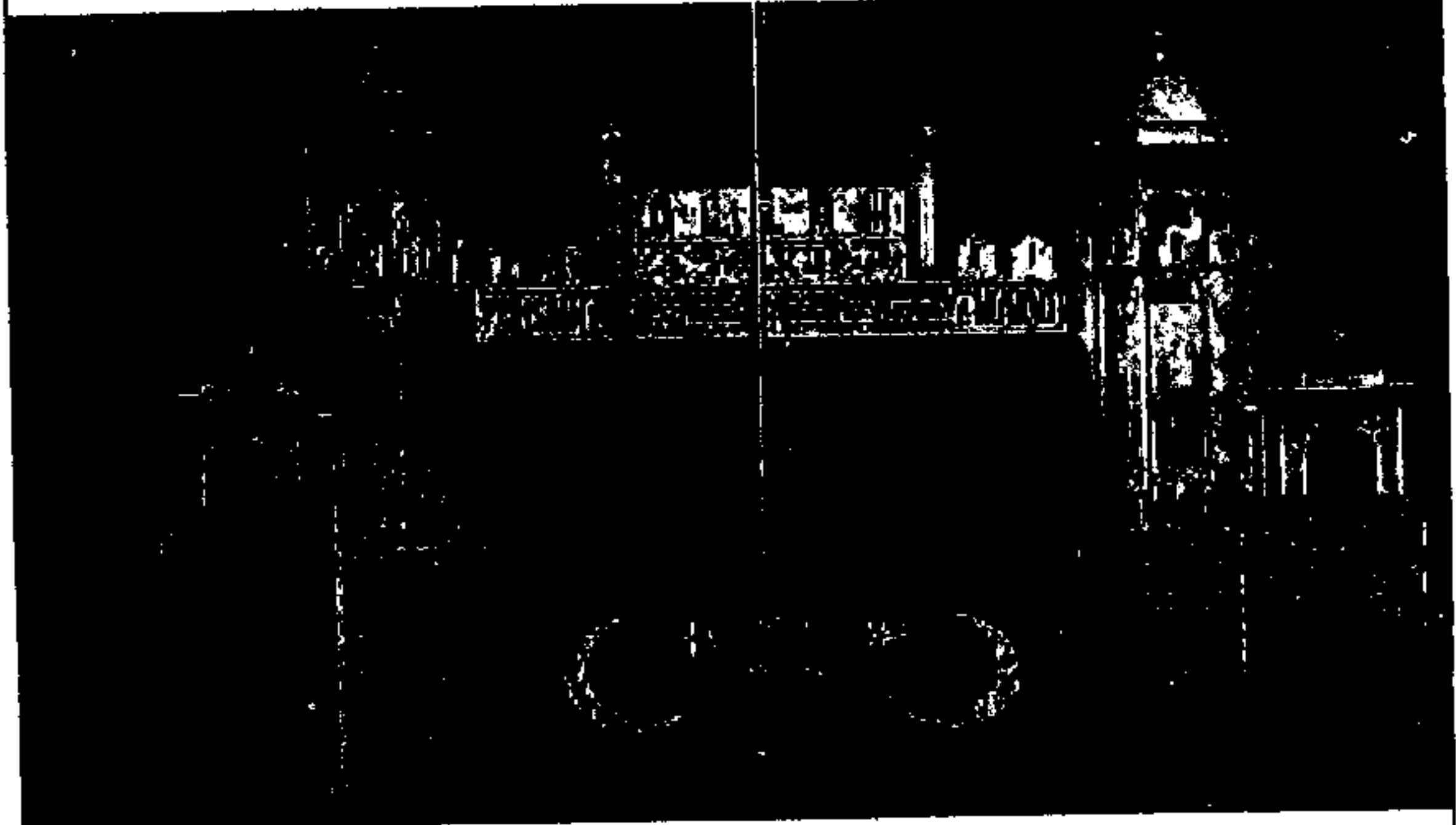
سائیں عبدالغفور

جینل چانگ مانگا

۱۳۲۔ علامہ مہر محمد خاں ہمد ہوری ریاست پٹیالہ دے شہر سنور دے اک محلہ افغاناں دے واسی درویش مست بابا الہی بخش دے گھر 1916ء وچ پیدا ہوئے۔ اوہناں ودھیری دینی تعلیم حاصل کیتی تے تحریک پاکستان وچ ودھ چڑھ کے حصا لیا۔ متحدہ ہندوستان دی ونڈ مگروں اوہ چھانگ مانگا قصور آوے تے جامع مسجد وچ امامت تے خطابت کردے رہے۔ 1950ء وچ اوہناں اتھے ای جامعہ عربیہ حنفیہ تجوید القرآن دے ناں اُتے اک مدرسہ بنا لیا تے دین متین دی تعلیم دین لگ پے۔ جد 1953ء وچ تحریک ختم نبوت زوراں اُتے سی تاں اوہ اک قافلہ لے کے مسجد وزیر خاں لہور اُپڑے۔ اتھے اوہناں نوں گرفتار کر لیا گیا۔ اوہناں نوں پھانسی دا حکم دتا گیا، پر ڈوڑھ مہینے

قصر نام قصور ہے ===== 130 ===== ڈاکٹر ریاض انجم
 2- گنڈا سنگھ والا: گنڈا سنگھ والا تحصیل تے ضلع قصور دا اخیر لا پنڈا اے۔ جیہڑا بھارت دی
 سرحد نال جڑیا ہویا اے۔ جس پاروں لکھنوں پاکستان دا بوہا کیہا جاندا اے۔
 گنڈا سنگھ والا حضرت بابا کمال چشتی رحمۃ اللہ علیہ دے مزار توں تقریباً 12 کلومیٹر دی
 وٹھاتے آباد اے۔ جتھے ہر ورہ 15-14 اگست نوں بارڈر اتے لوگ فوجی پریڈ تے جھنڈا بندھن چڑھدا
 لیکھن لئی جوق در جوق جانداں نیں۔ جد کہ دو جے پاسیوں وی لوگ کثرت نال آؤندے نیں۔

مکروں رہا کردتا گیا۔ اوہناں نوں ایہہ وی اعزاز حاصل اے جی جد قومی اتحاد والیاں نظام مصطفیٰ نافذ کرن دی
 تحریک چلائی تاں اوس ویلے وی اوہ جمعیت العلمائے پاکستان تحصیل چوئیاں دے صدر بن۔ اوہناں ایس تحریک
 وچ دھ پڑھ کے حصا لیا۔ اوہناں نظم تے تتر دوواں وچ 50 دے لگ بھگ کتاباں لکھیاں۔ اخیر
 اوہ 28 اپریل 1983 نوں اللہ نوں پیارے ہو گئے۔
 ۱۳۳- ”گدی تے ہس بول دے“ مشہور گیت دے خالق سائیں عبدالغفور ہوری ششم (پتوکی) دے وسیک راجن
 بی بی تے نواب دین دے گم 1928 وچ پیدا ہوئے۔ وٹھ ویلے ایہہ خانوادہ چھانکا مانگا آوسا۔ ایس طرحاں
 سائیں جی ہوراں اپنی ساری حیاتی چھانکا مانگا وچ ای گزار دی۔ کئی مرض ہون پاروں سائیں جی ہوری
 19 اکتوبر 2007 نوں ایس جگ توں اوہلا کر گئے۔ اوہناں نوں قبرستان بابا نسل شاہ بخاری چھانکا مانگا وچ دفن
 کیجا گیا۔ سجاد احمد ساجد بھٹی اوہناں دے چہیتے شاگرد نیں۔ (ایوارڈ: بلے شاہ ایوارڈ 2003ء)
 سائیں جی دیاں تمہیاں ہویاں لکھتاں۔

(I)	بھل بھلکھے	(گیت)	1976ء
(II)	اتارا	(پنجابی شعری پراگا)	1993ء
(III)	سرتے چڑھی کوئل	(پنجابی شعری پراگا)	2004ء

☆☆☆☆☆

حرفِ آخر

ڈاکٹر ریاض انجم ایک اُدی شخص ہے۔ متحرک اور بے حد متحرک، ہمہ وقت کسی نہ کسی کام میں رُجمے رہنے والا..... اور یہ کام محض وقت گزاری یا عرفِ عام میں ”قتل وقت“ کے مقاصد کی تکمیل کرنے والے نہیں بلکہ مثبت اور سماجی یا علمی حوالے سے خلقِ خدا کیلئے اور متعلقہ حلقوں کیلئے خصوصیت سے مفید ہوتے ہیں۔

زیر نظر کتاب ”قصر نام قصور ہے“ ان کی اسی متحرک متجسس طبیعت اور مزاج کی عکاس ہے۔ یہ ایک تاریخی مگر تحقیقی دستاویز ہے۔ قصور جو عرفِ عام میں ملکہ ترنم کا شہر کہلاتا ہے۔ تاریخی اعتبار سے یہ دنیا کے نقشے پر کب ابھرا، کیسے ابھرا؟ کیسے آباد ہوا؟ وہ کون لوگ تھے جو اس تاریخی حقیقت کے بنیاد کار تھے؟ یہ اور ایسے ہی ان گنت سوال جو کسی متحیر اور متجسس ذہن میں ابھر سکتے ہیں۔ ڈاکٹر ریاض انجم نے ان سب سوالوں کا جواب تلاش کیا ہے۔ زمین کی، تاریخ کی، ذہنوں کی، یادوں کی، لائبریریوں کی اور سرکاری محکموں کی کون کونسی پرتیں ہیں جو ڈاکٹر ریاض انجم کو کھولنی نہیں پڑی ہوگی، نقشے، تصاویر، دستاویزات اور حوالہ جات اپنے اختصاص اور سند کے ساتھ تلاش کرنا اور اپنی پوری ذمہ داری کیساتھ کسی کتاب کا حصہ بنا دینا کوئی آسان کام نہیں ہے۔ اس کیلئے جس لگن جس خلوص اور جس عشق کی ضرورت ہے وہ بلھے شاہ کے کسی ”ملک“ ہی کے ہاں میسر آ سکتا ہے۔..... سو ڈاکٹر ریاض انجم ہے۔

امزاز احمد آزد

03 اگست 2007

کتاب تبصرہ

Is Razia Sultana Buried in Kasur?

QASR NAAM KASUR HEY

by Dr. Muhammad Riaz Anjum;

pp96; Price Rs50(pb);

Publishers, Kasur Research Council, Zulfiqar Town, Sadar Diwan Road, Kasur; and Punjabi Khoj Garh, Laliani.

The book has been published on the 250th Urs of Baba Bulleh Shah who gives the city of Kasur much of its fame. Among the classical Punjabi poets, Waris Shah is also closely associated with Kasur where he received his higher education. He lived in very disturbing times and so commented on the socio-political crisis in Punjab back then:

سارے ملک خراب پنجاب وچوں مینوں وڈا افسوس قصور والے

Waris Shah's senior contemporary Bulleh Shah was not happy with the city whose Pathan chiefs had forced Bulleh's mentor Shah Inayat Qadri to leave for good. The Pathan chiefs did not allow funeral prayers for Buuleh Shah who was buried outside the four walls of the city.

According to legend Kasur is a contemporary of Lahore and both the settlements were founded by sons of

Rama _ Laho and Kassu. Another claim is that Queen Razia Sultana, daughter of Emperor Shamsuddin Altatmesh, after being defeated in Batthinda, left for Kasur where the royal force killed her with her famous black servant. They were buried in Khwaja Ghulam Moheyuddin Hazoori Kasuri's graveyard. A grave attributed to Razia Sultana still exists. Three feet in height, the monument covers an area of one marla. Old small bricks (commonly known as Nanak Shahi itt) have been used.

Emperor Akbar, who was based in Lahore for many years, awarded a jagir to classical vocalist Ustad Mian Taan Sen in Rohiwal, close to the present day Kasur. A Kasur-based lawyer Nasir Khan claims that he has the relevant papers on this, which, if reliable, can be a good piece for Lahore museum or any other archives.

Another Punjabi poet. Shah Husain, has been indirectly linked with Kasur, Shah Husain was born with the blessings of Shah behlol of Chiniot who instructed his follower Haideruddin Sadar Diwan to take the custody of the child and educate him accordingly. Shah Hussain's only known association with Kasur is that one of his followers, Sheikh Saddu, settled in Kasur after the death of Hussain. This Sadar Diwan relationship needs to be properly researched. The only biography of Shah Hussain in Urdu, published by Lok Virsa, Islamabad, has no such reference.

With or without the reference of Taan Sen, Kasur is also known as the birthplace of a gharana of classical music and in recent history Bade Ghulam Ali Khan and singer Noor Jehan both belonged to this city. Two other gentlemen from Kasur, Maulvi Muhammad Shafi and Sheikh Iqbal, father of Daud Rahbar, earned fame in oriental research. Both of them served as principals of the Oriental College, Lahore.

This small book also refers to other important towns and villages of the district which was carved out of Lahore in 1976 by Z.A. Bhutto whose party had won all the N.A seats from the Kasur area in the 1970 elections. The winners included Ahmed Raza Kasuri whose father was murdered allegedly at the behest of Bhutto. Raza's father was once an honorary magistrate in whose presence Bhagat Singh was hanged in Lahore jail which was located in present-day Shadman.

Ranjit Singh was married into the Nakai family of Kasur. His wife, who gave birth to Ranjit's successor, was known as Nakaeen Sardarni. Bahairrwal in Kasur is a Sikh sacred place for it was visited by Baba Nank Nanak. Ram Thhuman and Bhai Pheru are also associated with Sikh elders.

Khwaja Farid in one of his kafis had asserted that Sassi, the heroine of folktale Sassi-Punnu, was born in Bhutta Waha (Rahim Yar Khan) then on the bank of the Indus. Another version is that she was born in

Attock district and the third story is that she was born in Chunian, headquarters of a tehsil of Kasur.

Todar Mall, the famous finance minister of Emperor Akbar, belonged to Chunian which is an ancient town but criminally ignored by the archaeology people. During the times of another sufi and poet, Amir Khusro, the Mongols ruined the cities from Lahore to Samana. It was Kasur which according to Khusro was saved from the barbarian invaders.

از حد سامانہ تالاہور
پنج عمارت نیست مگر در قصور

Local government of Kasur needs to appreciate Dr. Riaz Anjum's efforts. To his credit is 540-page literary history of Kasur and 700-page Siasi Tareekh Zilla Kasur. He and his comrades can contribute much more to the cultural documentation of the area for which they certainly need institutional encouragement.

Daily "D A W N" Lahore

by Shafqat Tanvir Mirza

Tuesday, December 11, 2007

☆☆☆☆☆

کتابیات

- ☆ District Gazetteer Lahore, P.1,331.
- ☆ A Geographical Dictionary of India by
Cunningham, (Calcutta, 1899, P.40)
- ☆ Imperial Gazetteer of India by Hunter, London,
1886. P,85.
- ☆ Kasur Tehsil, 1890. G.C. Walker, P. 118.
- ☆ Lahore, Its History by Syed M. Latif. 1892. P. 1-3.
- ☆ An Afghan Colony of Kasur, Islamic Review,
Mulvi Muhammad Shafi (Deccan, July, 1929)
- ☆ Imperial Gazetteer of India, Vol. 22. Oxford. 1908.
- ☆ Life and Times of Farid - ud - Din Ganj-e-Shakar,
Khaliq Ahmad Nizami, Aligarh.
- ☆ Twilight of Sultanate, Kishori Lal (Bombay. 1963)
P,92.
- ☆ "A History of Punjabi Literature by جنم پتريکا بابے جی کی (i)"
Mohan Singh (LR 1932) P, 128.
- ☆ Chiefs & Families of the Note in the punjab by Griffin
(LR. 1909) Vol. 1, P. 205
- ☆ Ain - i - Akbari by Abu al Fazal, Tr, by Francis.
Vol. 2, (London, 1800)P. 108 - 109.

- ☆ قصور ابن راما۔۔۔۔۔ مہا بھارت۔۔۔۔۔ عبرت نامہ از مفتی علی الدین جلد اول
- ☆ پنجابی ادبی اکیڈمی (لہور 1961ء)۔ ص 86-87۔
- ☆ اخبار الاولیاء از عبداللہ عبدی خویشگی (1703) ترجمہ مولوی محمد شفیع اولیائے قصور
- ☆ ص۔ 263 (جیلانی پرنٹنگ پریس لاہور)
- ☆ فتوح البلدان (باب ق)
- ☆ ایک شہر ایک روایت قصور بردشر (1976ء) بحوالہ مضمون۔ قصور تاریخ کے آئینے میں
- ☆ از نذیر احمد چودھری ڈائریکٹر آرکائیوز پنجاب صفحہ 27
- ☆ مقالات حافظ محمود شیرانی، جلد اول، مجلس ترقی ادب (لہور 1966ء) ص 137۔
- ☆ آکھیا بابا فرید نے، محمد آصف خاں، پنجابی ادبی بورڈ (لہور 1978ء) ص 32۔
- ☆ تاریخ پنجاب اور افاغنه قصور کا کردار..... از محمد ایوب خاں..... تعارف.....
- ☆ ڈاکٹر وحید اختر عشرت ص (ع)۔ النور پرنٹرز و پبلشرز ۳/۲ فیصل نگر، ملتان روڈ
- ☆ لہور۔ 25 پاکستان۔ (نومبر 1988ء)۔
- ☆ جغرافیہ پنجاب، مولف عطر چند (1946ء) ص 49۔
- ☆ مختصر پنجابی ترجمہ تاریخ بوٹے شاہ (گرکھی) ترجمہ از بہلول لدھیانوی،
- ☆ مطبوعہ (لدھیانہ 1850ء)۔
- ☆ بوٹے شاہ، تاریخ پنجاب۔ فارسی قلمی نسخہ مخزونہ پنجاب پبلک لائبریری لہور و پنجاب
- ☆ یونیورسٹی لائبریری لہور۔
- ☆ اسرار صدی از ادارہ تحقیقات پاکستان، دانشگاه پنجاب (لہور 1965ء) ص 71۔
- ☆ تاریخ مخزن پنجاب از غلام سرور مفتی، ص، 234۔
- ☆ تاریخ مبارک شاہی از یحییٰ بن احمد سرہندی، ترجمہ ڈاکٹر آفتاب اصغر، مرکزی
- ☆ اردو بورڈ (لہور 1976ء) ص 322۔
- ☆ عبرت نامہ از مفتی خیر الدین، پنجابی ادبی اکیڈمی لہور۔
- ☆ شجاع الین مرتب اسرار صدی (لہور 1965ء) ص 24۔
- ☆ دفتر پارینہ (کتابچہ) از احمد یار خاں مجبور۔ 14 اپریل 1932ء۔ ص 28۔
- ☆ اولیائے قصور، مخطوطہ مولوی محمد شفیع (اولیاء قصور) پنجاب یونیورسٹی لہور۔
- ☆ ہم اور ہمارے اسلاف از ڈاکٹر ہمدانی۔ کلاسیک (لہور 1967ء)۔

- ☆ قصور (کتابچہ) از ارشاد احمد پنجابی، ص 11-1980، پنجابی ادبی لہور۔
- ☆ تذکرہ روسائے پنجاب از گریفن۔ ترجمہ سید نواز علی (1975ء)۔
- ☆ تذکرہ الشیخ والخدم (1057ھ) مولف صورت سنگہ۔ مخزنہ مملوکہ لائبریری، علی گڑھ یونیورسٹی۔ مخطوطہ نمبر 196۔
- ☆ آداب عالمگیری، مکتوبات محی الدین اور رنگزیب تبیح چودھری عبدالغفور، ریسرچ سوسائٹی آف پاکستان (ص 146)۔
- ☆ تاریخ پنجاب از سید محمد لطیف (نومبر 1994ء) تخلیقات لاہور۔
- ☆ جنگ ہند پنجاب، از شاہ محمد، مرتبہ محمد آصف خاں (دسمبر 1972) عزیز بک ڈپولہ لاہور
- ☆ مثنوی قرآن السعدین از امیر خسرو (1277 ہجری) ص 64۔ مملوکہ پنجاب یونیورسٹی لائبریری لاہور
- ☆ سیرستان از مبارز الدولہ پیر محمد ابراہیم خاں خو۔ یحییٰ قصوری (مطبوعہ ملتان 1854ء)
- نوٹ: ہور حوالیاں لئی دیکھو کتاب دے رفٹ نوٹس۔

☆☆☆☆☆

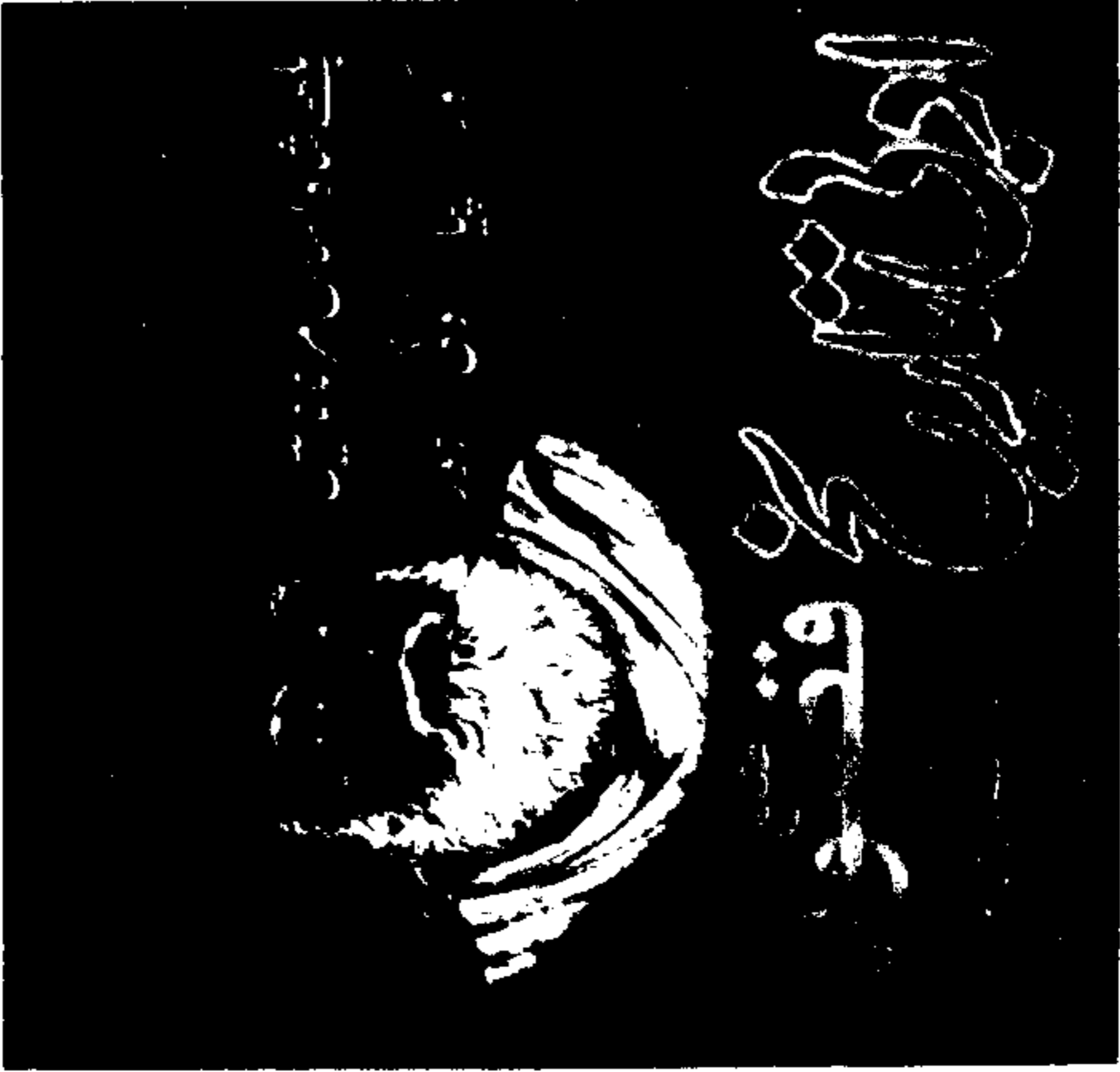
ڈاکٹر ریاض الحق ہودا

پنجاب سرکاروں انعام یافتہ کتاب
صفحے: 540 مٹل: 350 روپے

کتاب: ملن داپتا

مکتبہ نوریہ

چوک لوہے والا گیٹ، رحیم بخش روڈ قصور

ڈاکٹر ریاض انجم ہوراں دے قلم توں

سیاسی تاریخ ضلع قصور

ایس کتاب وچ ایہناں پکھاں توں جہات پائی گئی اے۔

1- قصور داسی پچھوکر 2- قصور دی انتخابی سیاست

3- سیاسی خانوادے تے برادریاں 4- ضلعی نظام اُتے اک جہات

5- سیاستداناں دا تذکرہ 6- برصغیر دیاں تحریکاں وچ قصور دا حصہ

تے سیاستداناں دیاں رنگین تصویراں نال جڑی 700 صفحاں دی

ایس کتاب دا مٹل 500 روپے

کتاب ملن دا پتا

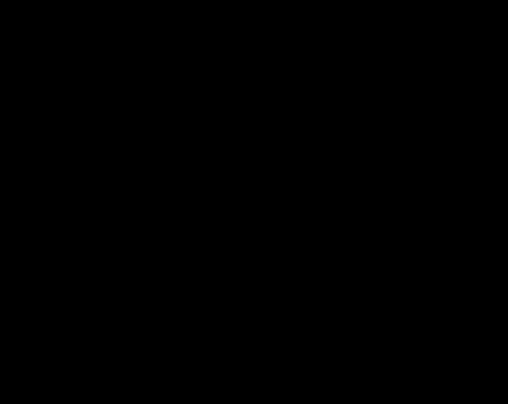
پنجابی کھوج گڑھ مصطفیٰ آباد (للیانی) تحصیل تے ضلع قصور۔

قصور سیرت

اقبال قیس

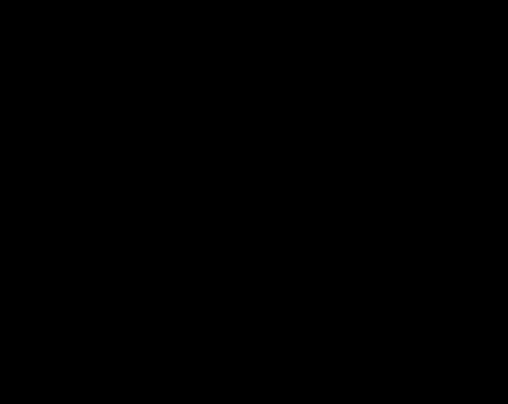
پروفیسر محمد شفیق

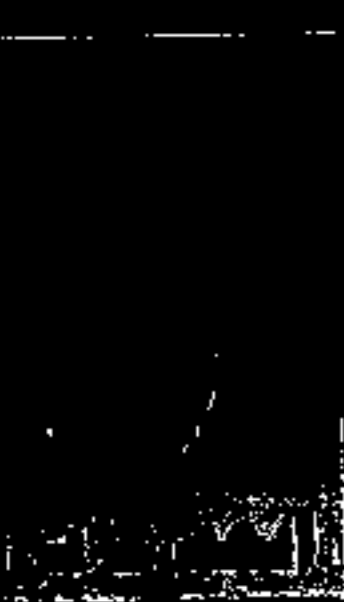
اشرف ہاشم

ذوالفقار علی ساجد

سید حماد خان

محمد زاہد

عاصد رحیم

اقبال قریشی (اسٹنٹ آفیسر/بانی)
 پروفیسر محمد شفیق (پروفیسر)
 محمد شفیق خان (ایجوکیشنل سائنس دان/آپریٹو)
 ڈاکٹر محمد یونس اختر (قلمی)
 عبدالحق بلوچی (قلمی)
 ڈاکٹر محمد رفیع (قلمی) II ایف اے اور بی اے (انگریزی)
 ذوالفقار علی ساجد (قلمی)
 ڈاکٹر محمد شفیق (صحت کار)
 محمد زاہد (یو۔ اے۔ اے اور بی اے)
 ڈاکٹر محمد شفیق (پروفیسر) II ایف اے اور بی اے (پہلی زبان)
 سید محمد شفیق جاوید (ایجوکیشن)
 ڈاکٹر محمد شفیق (ایجوکیشن) III ایف اے اور بی اے
 ڈاکٹر محمد شفیق (بی اے اور بی اے)
 محمد شفیق شہزاد (قلمی)
 محمد شفیق رحیم (شعری)
 ڈاکٹر شفیق ماہد (قلمی) II ایف اے اور بی اے (قلمی)
 محمد شفیق رحیم (پروفیسر) III ایف اے اور بی اے (قلمی)
 محمد شفیق رحیم (پروفیسر)

سرپرست:
 ۲۰۱۶ ازی سرپرست
 ایف اے ایف اے اور بی اے
 بانی و صدر:
 سینئر نائب صدر:
 نائب صدر:
 جنرل سیکرٹری:
 ایڈیشنل جنرل سیکرٹری:
 جوائنٹ سیکرٹری:
 پریس سیکرٹری:
 فنانس سیکرٹری:
 اعزازی اراکین:
 چیئر مین مجلس عاملہ:
 سینئر و افسر چیئر مین مجلس عاملہ:
 افسر چیئر مین مجلس عاملہ:
 اراکین مجلس عاملہ:
 ایڈوائزر:

محمد یوسف

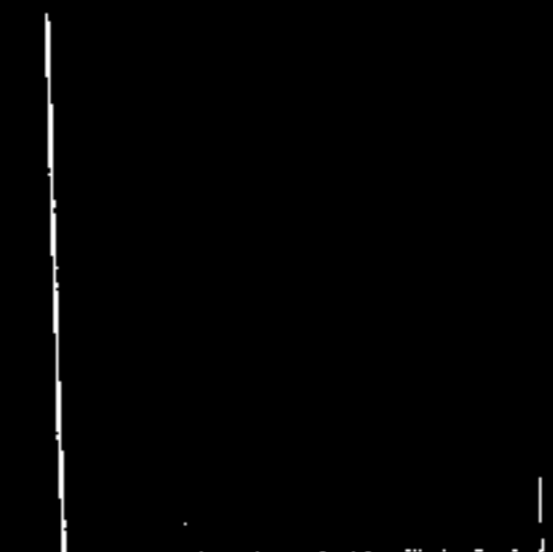
محمد یوسف

محمد شفیق ساجد

احمد ظفر

محمد اصف

ساجد احمد ساجد